T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YESEVÎLİK'TE VE HOCA AHMET YESEVÎ'NİN HİKMETLERİNDE KADINA BAKIŞ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Aigerim SERİKPAYEVA

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YESEVÎLİK'TE VE HOCA AHMET YESEVÎ'NİN HİKMETLERİNDE KADINA BAKIŞ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Aigerim SERİKPAYEVA

Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YESEVÎLİK'TE VE HOCA AHMET YESEVÎ'NİN HİKMETLERİNDE KADINA BAKIŞ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Aigerim SERİKPAYEVA

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 02.10.2019/25

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU (

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR (

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Ü. Abdulmuttalip İPEK (

KOCAELİ 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **IV**
ÖZET ..... **VI**
ABSTRACT ..... **VII**
KISALTMALAR ..... **VIII**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AHMET YESEVÎ'NİN HAYATI, HOCALARI, ESERLERİ VE TARİKATI

1.1. AHMET YESEVÎ'NİN HAYATI 6
1.2. HOCA A. YESEVİ'NİN ESERLERİ 8
1.2.1. Divan-ı Hikmet 8
1.2.2. Fakrnâme 8
1.2.3. Rısâle Der Âdâb-ı Tarîkat 9
1.2.4. Risâle Der Makâmât-ı Erba'in 9
1.3. A. YESEVÎ'NİN HOCALARI 9
1.4. YESEVÎLİK TARİKATI VE MÜRİTLERİ 11

İKİNCİ BÖLÜM

2. KADIN

2.1 ESKİ TÜRKLERDE, GÖK TANRICILIKTA KADIN 12
2.2. İSLAMDA KADIN 14
2.3. TASAVVUFTA KADIN 16
2.4. ORTA ASYA'DA KADIN HALK SUFİZMİ 25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YESEVÎLİK TARİKATINDA VE A. YESEVÎ DİVAN-I HİKMET'İNDE KADIN İMAJI

3.1. YESEVÎLİK TARİKATINDA KADINA BAKIŞ 37
3.2. A. YESEVÎ HİKMETLERİNDE KADIN 38
3.2.1. Huri 38
3.2.2. Ana 45
3.2.3. Leyla 47
3.2.4. Amine 49
3.2.5. Hatice 50
3.2.6. Kız 53
3.2.7. Fatıma 54

3.2.8. Kadın, Eş, Hatun 56
3.2.9. Şirin 58
3.2.10. Azrâ 59
3.2.11. Züleyha 59
3.2.12. Meryem 60
3.2.13. Ayşe 62
3.3. AHMET YESEVÎ'NİN ÇEVRESİNDE BULUNAN KADINLAR 63
3.3.1. Qaraşaş Ana (Karasaç Ana) 64
3.3.2. Gauhar Ana (Gevher Ana) 65
3.3.3. Domalak Ana 66
3.3.4. Ambar Ana 67
3.3.5. Ayşa Bibi 68
3.3.6. Babaji Hatun 69
3.3.7. Begim-Ana Kulesi 70
3.3.8. Bibi Hanum Efsanesi 70
3.3.9. Rabia Sultan Begim 71
3.3.10. Kız Bibi 73
3.3.11. Bibi Seşanba 73
3.3.12. Türabek Hanım 75
3.3.13. Muhammed Bahouddîn Şâh-I Hazretlerinin Yakınındaki Kadınlar 76

SONUÇ 80
FOTOĞRAFLAR 83
KAYNAKÇA 91

ÖZET

Çalışmada kadının tasavvuftaki durumu ve imajı üzerine inceleme yapılmıştır. Meşhur sûfî kadınlar ve onların tasavvufi düşüncenin gelişimindeki katkıları araştırılmıştır. Tasavvuftaki kadınların gelişim aşamaları ve kadınlara ilişkin toplumsal cinsiyet sorunları ele alınmıştır. Bu çalışmada, Ahmet Yesevî, İbn-Arabî, Mevlana Celaleddin Rumi ve Bahouddin Nakşibandi gibi büyük erkek, sûfîlerine yer verirken, tasavvufun kadınların doğrudan ruhsal gelişimini etkilediği ve dünya görüşleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu izah edilmektedir. Müslüman kültüründe kadınların varlığı erkeklerde olduğu kadar baskın değildir. Ancak onların kültüre olan etkisi yadsınamaz ölçüde büyük bir yere sahiptir. Bu çalışma tasavvuf, Rus ve İngiliz dillerinde bulunan araştırma materyallerine ilişkin kutsal kadınlar hakkında özet bilgi sunar. Efsanevi Sûfî kadın Rabia El-Adavvia ve Türk dünyasının ünlü kutsal kadınlarının hayatlarından örnekler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kadın imajı, kadın statüsü, tasavvuf, sûfî kadın, Ahmet Yesevî, hikmet.

ABSTRACT

The tezis discusses the status and image of women in tasavvuf. We consider the women's contribution to the development of Sûfî thought, as well as well-known women Sûfî . Steps for the development of women in tasavvuf. Gender issues in relation to women. In this paper we mention the great Sûfî s men such as Ahmet Yesevi, Ibn Arabi, Mevlana Rumi and Bahouddin Nakshbandi and women directly affected their spiritual growth and have a significant impact on their world. The existence of women in Muslim culture is not as dominant as it is in men. But their influence on culture has an undeniable place. This tezis is a brief overview about women in tasavvuf and holy women based on research materials available in Russian and English. Gives examples from the life of the legendary woman Sûfî Rabia al-Adaviyi, as well as the names of famous holy women of the Turkic world.

Key words: Female image, the status of women, tasawwuf, a female sûfî, Ahmet Yesevi, hikmet

KISALTMALAR

age. : Adı Geçen Eser

agm. : Adı Geçen Makale

ar. : Arapçadan

çev. : Çeviren

f. : Farsçadan

h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

km. : Kilometre

m. : Metre

ö. : Ölüm Tarihi

r.a. : Radıyallahu anh

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi Vesellem

tkü. : Türk Kazak Üniversitesi

yay. : Yayınları

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Yesevî tarikatinin öğretileri Türk halklarına ahlak ve din anlayışı temelini vermiştir, bu nedenle Ahmet Yesevî'nin eserlerinin incelenmesi ve araştırılması önem arz eder. Özellikle, o zamanki kadının statüsü ve imajının belirlenmesi için gereklidir. İslam'da bir kadın, özellikle anne babayla kıyasla yüksek bir konuma sahiptir ve dedikleri gibi din ve terbiye anne sütüyle verilmektedir. Belirtilenleri göz önünde bulundurduğumuzda, gelecekteki neslin yetiştirilmesi, sağlıklı, ahlaki bir toplumun büyümesini sağlamak için kadınların tarihteki durumunu incelemenin, Hikmet'teki kadınlara atıfta bulunmanın bugün her zamankinden daha fazla önemli olduğunu düşünüyorum.

Bu çalışma, müslüman toplumdaki kadınların, özellikle de Tasavvuf ve Yesevî tarikatlarında, o zamanki kadınların timsalinde toplumdaki kadınların rolünü ve durumunu anlamak ve kavramak üzerine yazılmıştır. Müslüman kadınların hakları ve görevleri müslüman dünya görüşü incelemesinde önemli bir yer tutmaktadır. Tasavvuf dünya görüşünün altında yatan ahlakı incelemeden, kadınların statüsü ve rolünü sunmak imkânsızdır. Tasavvuf İslam'ın mistik-münzevi bir akımı olarak tüm müslüman toplumunun manevi temeli oluşumuna büyük katkı sağlamıştır. Tanrı'nın sevgisi ile manevi mükemmellik kavramı, İslam'ın manevi dünyasının yeni boyutlarını açmaktadır. Uzun süre İslam toplumunun sosyal ve kültürel yaşamındaki ana rol erkeklere verilmiştir. Kadınların rolü önemsizdi ve çoğunlukla ev işleri ile sınırlıydı.

Kadınların tasavvuf deneyiminin öğrenimi yanı sıra, kadınların tasavvuf dünya görüşü ve tasavvuf pratiği üzerindeki etkisinin incelenmesi, yalnızca kültürel ve tarihi açıdan değerli değil, aynı zamanda kadınların müslüman toplumdaki rolünü daha iyi değerlendirmelerine ve anlamalarına yardımcı olur.

Yukarıda belirttiğimiz hususlara ve birtakım diğer önemli faktörlere göre tezimizin kadının tasavvuftaki yerini belirlemede bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Çalışmada, Hoca Ahmed Yesevî'nin Hikmetleri, Yesevî tarikatı, Yesevî tarikatındaki kadının statüsü ve rolü ünlü mutasavvıf kadınlardan örnekler, Tasavvuf akımında kadının statüsünün ve rolünün açıklanması, Tasavvuf öğretisinde kadınların tecrübesi ve kadınların anlaşılması incelenmiştir.

Çalışmanın kaynağını Ahmed Yesevî'nin biyografisi, eseri Divan-ı Hikmet, Yesevî tarikatı, ayrıca ona ve onun müridlerine yakın olan kadınların biyografisi üzerine yapılmış inceleme teşkil eder. Bu çalışmada Hayati Bije tarafından Türkçeye çevrilen Divan-i Hikmet adlı eser kullanılmıştır[1]. Müslüman toplumun sosyo-felsefi yönleriyle ilgili pek çok eserde kadınların İslam'daki statüsü konusu gündeme gelmekte ancak bu konuda çok fazla objektif çalışma bulunmamaktadır. Bu konuya sıkça İslam ile ilgili genel çalışmalarda değinilmektedir. Özellikle, kadınların Müslüman toplumdaki konumunun dikkate alınmasına adanmış çalışmalara özel dikkat gösterilmelidir. Örneğin, V. Chepeleva tarafından yapılan tez araştırması, tasavvuf doktrininin analizinde, A. Schimmel, M.T. Stepanyants, A.D. Knish, K. Ernst, J. Trimingham, A.A. Khismatulina, A.Kh. Zarrinkuba, I.P. Petrushevsky, T. Andre, A.J. Arberry vb. Özellikle dikkat çeken, İbn Arabi, Ruzbihan Buqli, el-Gazali, el-Jili, Ebu Bekir el Razi'nin çalışmalarının ana kaynakları olan modern bilim adamlarının çalışmalarına ek olarak, sûfîler ve diğer müslüman düşünürler arasındaki kadınlara karşı tutumu incelemek kesinlikle önemli bir rol oynamaktadır[2].

Kadınların tasavvufa katılımı ve tasavvuf öğretilerindeki "kadın" unsurunun henüz yeterince araştırılmaması ve tam olarak çalışılmamış olması dikkat çekicidir. Kadınların deneyimi konusunun oldukça karmaşık ve çok yönlü olduğu gerçeğini düşünürsek analiz yapmak için bilimsel yaklaşımları ve sunum tarzları bakımından farklı kaynakları kullanmak zorundayız. Böylece, ilk bakışta göründüğü gibi, daha az dikkat gerektiren ancak bu çalışma için daha az önem arz eden temel bilimsel eserlerin ve makalelerin yakınlığı açıklanabilir. Burada K. Helminski, J. Nurbakhsh, M. Smith, S. Şeyh, L. Silvers, M. Dakeik'in makaleleri ve çalışmalarından bahsedebiliriz. A. Schimmel "İslami Tasavvuf Dünyası" ve "Ruhum Bir Kadın" adlı çalışmalarıyla birlikte, W.C. Chittik ve S. Murata'nın "İslam Dünya Görüşü" gibi çalışmaları özel bir ilgiyi hak etmektedir. Kadın Tasavvufi uygulamalarıyla ilgili ilginç açıklamalar, R. Sultanova'nın "From Shamanism to Sûfîsm" adlı eserinde yer almaktadır. Dolayısıyla, tez araştırmasının amacı, kadının tasavuf'taki konumu ve imajıdır.

[1] Hoca Ahmed Yesevi, Divan-ı Hikmet, Ankara, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2016.
[2] https://www.jagannath.ru

Araştırmanın konusu, Yesevîlik'te ve Hoca Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerinde kadına bakış konusunun yanı sıra, Yesevî bölgesi'ndeki kadınların statüsü ve o döneme ait kadın örneklerini de kapsar.

Tez çalışmasının amacı, Ahmet Yesevî'nin hikmetlerindeki ve Yesevî tarikatında kadının rölünü açığa çıkarmaktır. Buna dayanarak, araştırmanın ana hedeflerini belirlemek mümkündür:

- Ahmet Yesevî'nin yaşamını, eserlerini, öğretmenlerini ve aynı zamanda Yesevîlik tarikatını tarif etmek;

- Kadınların toplumdaki yeri ve rolü hakkındaki genel İslami fikirleri netleştirmek; kadının tasavvuf araştırmalarındaki rolünü ve kadının Türk toplumundaki rolünü belirlemek;

- Tasavvuf ve Tasavvuf şiirinin eserlerinde kadın imge içeriğinin etkisini tanımlamak ve analiz etmek;

- Yesevî Tarıkatı ve Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerindeki ünlü kadınların resimlerinden alınan örnekler üzerinde analiz yapmak;

Bu çalışmada ana yöntem, erişilebilir metinleri yorumlamanın insancıl metodu, genel felsefi ilkeler ve araştırma yöntemleri, karşılaştırmalı analiz ve sistem yaklaşımı, soyuttan somuta yükseliş yöntemi, tümevarım ve tümdengelim yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın teorik temeli, bilinen Batı Avrupalı, Arap, İranlı, Türk, Rus, Kazak ve Özbek bilim adamlarının incelenen konuyla ilgili çalışmalarıdır.

Araştırmanın bilimsel yeniliği:

- kadınların müslüman toplumdaki yeri ve rolü ile ilgili en iyi bilinen hükümler gözden geçirilmiş ve analiz edilmiş;

- tasavvuftaki kadınların durum ve tutumlarını farklı dönemlerde analiz etmiş ve karşılaştırmış;

- mutasavvıf kadınların manevi deneyimleri incelenmiş ve teorik olarak özetlenmiştir;

- Tasavvuf Hareketi ve Tasavvuf öğretilerindeki kadınların rolü Rusça, İngilizce ve Türkçe kaynaklara dayanan kapsamlı bir çalışma temelinde sistematik hale getirilmiş;

- kadın tasavvuf deneyiminin özellikleri, İslam toplumu ve Tasavvufta kültürel, ahlaki temsiliyet üzerindeki etkisi tespit ve analiz edilmiştir.

Bu bağlamda, koruma için aşağıdaki hükümler uygulanır:

1. Tasavvuf öğretilerinin temeli aşağıdaki fikirlerle ifade edilebilir:

İlahi İradeye itaat veya Sevgili ile bağlantı arzusu: “orijinal saflık” (fitra) durumuna geri dönme; dünyevi dünyanın “tuzaklarından” (bariyerlerden) kaçınmak. Tasavvuf, İslam'ın temel ahlaki normlarını elden geçirmiş, münzevi hayat ve Tanrı sevgisi yoluyla kişisel gelişimine vurgu yapmıştır;

2. Müslüman toplumun özellikleri ve gelenekleri göz önüne alındığında, kadın tasavvuf deneyimi, genellikle erkek tecrübesi yoluyla gösterilir. Fakat kadınların ruhsal deneyimlerinin bir bütün olarak tasavvuf dünya görüşü üzerinde büyük etkisi olmuştur;

3. Ahmet Yesevî’nin Hikmetlerinde kadınların görüntülerinden bahsetme ve Yesevî tarikatındaki kadın örneklerinin analizi.

Tez çalışmasının teorik, bilimsel ve pratik önemi, bu çalışmada elde edilen bulguların, kadın tasavvufu ve doğanın sosyal öğretileri üzerine özel dersler hazırlamak ve okumak, sosyal disiplinleri öğretmek, ayrıca kadın tasavvufunu ileri araştırma çalışmaları için metodolojinin problemlerini geliştirme sürecinde kullanılabileceği yönündedir. Tezde yer alan hükümler, genel olarak Müslüman kültürünün yanı sıra, sûfî öğretilerinde kadınların yeri ve rolü hakkındaki anlayışımızı genişletmemize izin vermektedir.

Tez giriş, üç bölüm, sonuç ve referans listesinden oluşmaktadır. Giriş, bu çalışmanın uygunluğunu, amaçlarını, hedeflerini ve ana hükümlerini tartışır ve ayrıca savunulacak tezleri tanımlar.

İlk bölüm biyografiyi, eserleri, öğretmenleri ve Ahmet Yesevî’nin öğrencilerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda, o dönemin dünya görüşü ve toplumun temelleri özellikleri hakkında fikir oluşturur, Yesevî kavramlarını ve temel fikirlerini de dikkate alır.

İkinci bölüm, Türk toplumunda İslamiyetten önce ve müslüman toplumdaki kadınların yerini ve rolünü incelemektedir. Tasavvuf kavramı ve ana fikirlerinin yanı sıra, tarih boyunca kadınların ve tasavvuftaki kadın imajının rolü de göz önünde bulundurulur. Ayrıca, ünlü mutasavvıf kadınların ruhani deneyimlerine dair örnekler verir ve kadın ve erkeğin tasavvuf tecrübesi arasındaki farkı analiz eder. Sonuç olarak, kadınların ruhsal deneyimlerinin bir bütün olarak tasavvuf dünya görüşü üzerindeki büyük etkisi keşfedilir.

Üçüncü bölümde, Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerinde yer alan kadın tipolojisine imajlarına atıfta bulunulmaktadır. Ayrıca Yesevî tarikatındaki veya Ahmet Yesevî'nin müritlerine yakın olan kadınlar da tarif edilir.

Ahmet Yesevî türbesi bulunan Türkistana araştırma amaçlı gittim. Şehirde ayrı bir güzellik var. Bununla birlikte Ahmet Yesevî'nin hocasi olan Arslan baba ve Rabia Sultan gibi türbelerini ziyaret ettim. Ahmet Yesevî'nin kızı Gevher Ananın türbesi dikkatimi çekti. Gevher Ana Ahmet Yesevî'nin soyu Gevher ana'dan devam ettirmiştir. Kendi zamanında Gevher Ana insanlara yardım etmiştir. Dertlerine derman olmuştur. Onun türbesinin yanında kutsal sayılan su kuyusu var. Bu suyla yıkanan her kimse hastalığından iyileşeceğine inanırmış. Bu kutsal yerleri binlerce insan ziyaret etmektedir.

Kullanılan literatürün bibliyografik listesi Türkçe dahil üç yabancı dilde Rusça, Ingilizce, Kazakça verilmiştir. Tez toplam 118 sayfadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AHMET YESEVÎ'NİN HAYATI, HOCALARI, ESERLERİ VE TARİKATI

1.1. AHMET YESEVÎ'NİN HAYATI

Ortaçağ Kazakistan topraklarında Sûfî okulunun kurucusu Ahmet Yesevî'nin faaliyetleri çok popülerlik kazanmıştır. Aynı zamanda Türk Sûfiliğinin kurucusu Bektaş ve Süleyman Bakırgani, Mansur Ata gibi değerli kişilerin Türk Sûfîlerinin atası olduğunu söyleyebiliriz. Tassavuf tarihini araştıran İngiliz John Spencer Trimingham'a göre Yesevi geleneği ilk baştan, münhasıran Türkî özellik taşımaktaydı[3]. Yesevî'nin İslamda mistik bilgiyi oluştururken Türk yolunu izlemesinin değeri tartışılmaz, Ahmet Yesevî'nin Farsça`dan çevirilen tasavvuf dolu şiirleri göçebe Türklerin İslamlaştırılmasında, Türk-Fars ilişkisinin oluşumunda büyük rol oynamıştır.

Birçok pragmatik yönde çalışan Sûfiler gibi Ahmet Yesevî kendi faaliyetini neofitlerin birliği içerisinde yer aldığını ve tasavvuf fikirlerinin popülerleşmesi olarak görmüştür. Bu fikirler temelde "Tanrının bilgisi" yani ahlaki mistik yoluydu. Teorik bir kavramın parçası olan "Tanrı'yı tanıma" fikri tasavvuf vahdet-i vücud ("varlık birliği") pek bir şey ifade etmiyor. Kurtuluş teorisindeki iniş süreci tasavvuftan ödünç alınmıştır. Neo-Platonizm, yükseliş süreci kadar "Biliş" Neoplatonik maxim "Kendini ve Tanrı'yı bileceksin" teorisi ise şimdi tasavvuf edebiyatında belli bir kuvvete sahiptir. Türkistan Hoca Ahmet Yesevî sayesinde dünyada ün kazanmıştır. O zamanlar şehrin adı Yassı olarak biliniyordu. Dolayısıyla, XVI-XVIII. yüzyılda ismindeki nisbe (doğum yerine göre isim-takma isim) Doğu`daki en ünlü müslüman aydınının ismi Yesevi`de kendini bulmuştur. Türkistan, Kazak Hanlığı`nın başkentiydi. Kazak Hanlığı bunun politik ve manevi öneminin farkındaydı. Kazak halkının yaşadığı Türkistan şehrindeki görkemli anıt

[3] Б.Нугман, ХОДЖА АХМЕД ЯССАВИ – великий среднеазиатский поэт-суфий и религиозный проповедник, 2014, s.304.

olan Hoca Ahmet Yesevî Türbesi zamanla ünlü bir yer, saygın devlet adamları, alimler ve şairlerin panteonuna dönüşmüştür. Bu komplekse Abulhair Han, Rabig Sultan-Begim, Zholbarys Han, Yessim Han, Ondan Sultan, Abylai Han, Kaz Dauysty Kazybek-bi ve diğerleri gibi birtakım ünlü insanlar gömülmüştür.

Ahmet Yesevî bugün Kazakistan'ın Çimkent şehri yakınlarında yer alan Sayram kasabasında dünyaya gelmiş, dinî tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra, yine o bölgedeki Yesi (bugünkü adıyla Türkistan) şehrine yerleşmiş, uzun yıllar halkı maneviyat yolunda irşad ettikten sonra, burada vefat etmiş bir mutasavvıftır. Babası İbrahim Ata, Sayram ve civarında talebeleri olan tanınmış bir hoca idi. Anne ve babasını küçük yaşta kaybeden Ahmet Yesevî, bir süre Otırar'daki Arslan Bab isimli hocanın yanında dinî-tasavvufî eğitim gördü. Onun da vefat etmesi üzerine başka şehirlerde eğitimine devam etti.

Zamanın önemli ilim merkezlerinden Buhara'ya giden Ahmet Yesevî burada Yûsuf Hemedânî'nin talebesi oldu. Bazı kaynaklarda Yesevî'nin Şihâbeddin Sühreverdî (ö. 632/1234) veya Ebu'n-Necîb Sühreverdî (ö. 563/1168-69)'nin talebesi olup icâzet aldığı söylenir. Akrabaları arasında başka şeyhler de olan ve babasının Yesi'deki halifesi Musa Hoca ile yakınlığı bulunan Ahmet Yesevî'nin bu akraba çevresinden de iyi bir eğitim almış olması muhtemeldir.

Eğitimini bitirdikten sonra Yesi'de bir irfan mektebi kurup insanları dinî ve ahlâkî yönden yetiştiren Hoca Ahmet Yesevî, tasavvufî düşüncelerini Türkçe ve sade şiirler ile anlatmış, Hikmet adı verilen bu şiirler zamanla toplanarak Dîvân-ı Hikmet meydana gelmiştir. Sohbetlerinde ve şiirlerinde en çok işlediği konular Allah ve peygamber sevgisi, fakir ve yetimleri korumak, dinî kurallara riayet, güzel ahlâk, zikir, nefs ile mücadele, kendini eleştirmek, ölümü düşünmek, manevî mertebeler gibi mevzulardı.

Rivayete göre Ahmet Yesevî altmış üç yaşına geldiğinde dergâhında yerin altına küçük bir oda şeklinde çilehane/halvethâne yaptırdı. Ömrünün kalan kısmını çoğunlukla orada ibadet ve tefekkürle geçirdi.

Ahmet Yesevî'nin İbrahim adında bir oğlu olmuşsa da kendisi hayattayken vefat etmiştir. Yesevî'nin nesli Gevher isimli kızı sayesinde devam etmiştir. Türkistan, Mâverâünnehir ve Orta Asya'da olduğu gibi Anadolu'da da kendilerini Ahmet Yesevî'nin neslinden sayan pek çok ünlü şahsiyet çıkmıştır. Semerkantlı Şeyh Zekeriyyâ, Üsküplü Şâir Atâ ve Evliya Çelebi bu isimlerden birkaçıdır.

XIV. yüzyılın sonunda Emîr Timur, Türkistan bozkırlarında şöhreti ve nüfuzu iyice yayılmış olan Ahmed Yesevî'nin kabrini ziyaret edip kabrin üstüne bir türbe yapılmasını emretmiş, birkaç yıl içinde türbe, cami ve dergâhıyla birlikte bir külliye oluşturmuştur. Bugün bu türbe Orta Asya'nın en önemli ziyaret yerlerinden birisidir. Vefatından sonra defnedildiği yere zamanla büyük bir külliye yapılınca kütüphane, aşevi, mescid ve derviş hücrelerinden oluşan yeni ve daha büyük bir eğitim merkezi meydana gelmiş olmalıdır[4].

1.2. HOCA A. YESEVİ'NİN ESERLERİ

1.2.1. Divan-ı Hikmet

Divan-ı Hikmet, Yesevî'nin Türkçe şiirlerini içine alan derlemenin adıdır. Bu eserin nüshaları, muhteva bakımından olduğu kadar dil bakımından da önemli farklılıklar arz eder. Bu durum, hikmetlerin farklı şahıslar tarafından yazıldığını veya derlendiğini gösterir. Bir kısmı kaybolan veya zamanla değişikliğe uğrayan hikmetler derlenirken yeni hikmetler eklenmiş, böylece ana metin kısmen aslından uzaklaşmıştır. Bununla birlikte, bütün hikmetlerin temelinde Yesevî'nin inanç ve düşünceleri ile tarîkatının esasları bulunur. Hikmetler, Türkler arasında bir düşünce birliğinin teşekkül etmesi bakımından çok önemlidir. Dîvân-ı Hikmet eski ve yeni harflerle birçok kez yayımlanmıştır[5].

1.2.2. Fakrnâme

Yesevî'ye izafe edilen ve Çağatay Türkçesi ile yazılmış olan Fakrnâme, Dîvân-ı Hikmet'in Taşkent ve bazı Kazan baskılarında yer alır. Müstakil bir risâleden çok Dîvân-ı Hikmet'in mensur bir mukaddimesi olan Fakrnâme, Kemal Eraslan tarafından yayınlanmıştır.

Ahmet Yesevî'ye ait "Fakrname"de fakr, fakirin önemi ve mahiyeti üzerinde durulmuştur. "Fakrname"nin girişinde önce şeyhlerin bazı özellikleri üzerinde

[4] https://www.ayu.edu.tr/ahmetyesevi
[5] Yesevi, 2017: s.18.

durulur. Fakrın önemi anlatıldıktan sonra tasavvufta çok önemli bir yeri olan "dört kapı, kırk makam" anlatılır[6].

1.2.3. Rısâle Der Âdâb-ı Tarîkat

Taşkent'te yazma nüshaları bulunan bu küçük Farsça eser, tarikat âdâbı ve makamları, mürid mürşid ilişkileri, dervişlik, Allah'ı tanımak ve ilâhî aşk gibi konular hakkındadır. S.Mollakanagatulı tarafından Kazak Türkçesi'ne tercüme edilerek yayınlanmıştır[7].

1.2.4. Risâle Der Makâmât-ı Erba'in

Yesevî'ye nisbet edilen Farsça, yazma ve küçük bir eser olup şeriat, tarikat, marifet ve hakikattan her biri hakkında onar makam olmak üzere toplam kırk makam ve kaideyi ihtiva etmektedir. Şimdilik bilinen tek nüshası Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi'ndedir[8].

1.3. A. YESEVÎ'NİN HOCALARI

Arslan Baba

Hoca Ahmed Yesevi`nin mürşidi olarak bilinen Arslan Baba Kazakistan'nın Otrar-Yesi bölgesinden Sayram'a kadar uzanan geniş bir bölgede nam salmış bir alimdir. Arslan Baba hakkında maalesef menkıbeler dışında bilgi edinebilecegimiz tarihsel kaynaklar bulunmamaktadır. Elde edilen birkaç rivayeti baz alarak onunla ilgili bazı bilgileri sunabiliriz. Örneğin, rivayetlerin birinde onun Otrarlı bir Türk derviş, diğerinde ise siyah tenli bir Arap olduğundan bahsedilmektedir. Bir menkıbede Arslan Baba`nın ashabın ileri gelenlerinden olduğu ve dört yüz veya yedi yüz sene yaşadığı ile ilgili bilgiler mevcuttur. Arslan Baba'nın Türkistan'a gelişi ve Ahmet Yesevî'yi irşad etmesi manevî işaret olarak değerlendirilmektedir. Bu önemli

[6] Ekinci, 2013: s.58.
[7] Yesevi, 2017: s.19.
[8] Yesevi, age., s.19.

vazifeyi icra ettikten sonra ertesi sene vefat etmiştir. Yesevi`nin Dîvân-ı Hikmet isimli eserinde "kabizül ervah'ın onun canını aldığı, hurilerin ipekten kefen biçtikleri, yetmiş bin meleğin ağlayarak gelip onu cennete götürdükleri" anlatılır.

Başka bir kaynağa göre ise Ahmet Yesevî yirmi üç yaşında iken vefat etmiş, bunun öncesinde Ahmet Yesevî kendisine on altı yıl hizmet etmiş ve Otrar'a defnedilmiştir. Sonuç olarak Arslan Baba`nın Yesevî'nin ilk öğretmeni olduğunu kesin bir şekilde söyleyebiliriz. Zaten Hikmetlerini incelediğimiz zaman kendisinden çok faydalandığı anlaşılmaktadır. Mehmet Fuat Köprülü'ye göre, Arslan Baba, Ahmet Yesevî çok küçük yaşta iken vefat etmiş, Yesevî üzerinde çok fazla bir etki bırakmamıştır[9].

Yusuf Hemedânî

Asıl adı Ebu Ya'kub Yusuf b. Eyyub ibn Yusuf b. el-Hasan b. Vehre olan Yusuf Hemedânî, 1049 (440/441) yılında Büzencird kasabasında doğmuştur. Hicri 1068 (460) yılında Bağdat'a geçmiş, Şeyh Ebu Shak Şirazi'ye bağlanmıştır. Yusuf Hemedânî, hadis, fıkıh, hilaf ve nazar ilimlerinde ileri seviyede bir bilim adamı idi. Isfahan, Semerkant'ta, Nizamiye medresesi gibi önemli bir yerde hadis dersi vermiştir. Mizacı sûfîliğe yakın olduğu için ilim yolunu bırakarak Şeyh Ebu Ali Farmedî'den el almıştır. Bazı kaynaklara göre o, Imam-ı Gazalî'nin de şeyhi olmuştur[10]. Hemedânî sünnîliğin hanefi mezhebini benimsemiş, ömrünü Allah`a adamış büyük bir mürşittir. İslâm'ı yaymak için il il dolaşmış ve halkı irşada çağırmıştır[11]. Buhara'da bulunduğu ve orada Ahmet Yesevî ile görüştüğü ve Yesevî`ye bağlanarak onun üçüncü halifesi olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Kaynakların birinde Sultan Sencerin onu bir mektupla tazim ve tekrim ettiği, tekkenin dervişleri için elli bin altın gönderdiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca, Ashab-ı Kirâm'ın yolundan ayrılmayan bu büyük şeyhin hayat tarzını bildirmelerini istemiş ve şeyhten kendisi için âcizane "*fatiha"* niyaz etmiştir. Yusuf Hemedânî, Türkçe bilmediği işin Farsça konuşurmuş. Yetmiş beş yaşından sonra evlenmiş ve hanımı kendisinden kırk gün önce vefat etmiştir. Hz. Hızır daima yoldaşı olmuştur. Hıristiyanların, putperestlerin evine gider, onlara İslâm'ı tebliğ edermiş. Hep tatlı

[9] Ali, 2008: s.7.
[10] Cebecioglu, 1996: s.141–219.
[11] Türer, 1996: s.219–241.

dilli olmuş, fakirlere daha yakın durmuştur. Rivayete göre, 1140 yılında (534) Herat'tan Merv'e dönerken Merv ile Herat arasındaki Bâmiyin kasabasında vefat etmiştir. Ahmet Yesevî'nin yetişmesi sadece bu iki isimle sınırlı değildir[12].

Hikmetlerinde İbrâhim Ethem (ö.161/777), Şakîk-i Belhî (ö.194/809), Ma'rûf-i Kerhî (ö.200/816), Bâyezid-i Bistâmî (ö. 261/875), Hallâc-ı Mansûr (ö.309/921), Cüneyd-i Bagdâdî (ö.297/909) ve Şiblî (ö.334/945) gibi mutasavvıflardan etkilendiği, böylece zengin bir muhteva kazandığı görülmektedir[13]. Kendisinden sonra sırası ile Abdullah Berkî ve Hasan Andakî Ahmet Yesevî halifeliğe geçmiş; Ahmet Yesevî, bir süre bu görevi yerine getirdikten sonra rivayete göre Hocası Yusuf Hemedânî'nin bir işareti ile yerini Abdulhalik Gucdevani'ye bırakmıştır[14].

1.4. YESEVÎLİK TARİKATI VE MÜRİTLERİ

Türkistan'da faaliyetlerini sürdüren Ahmet Yesevî`nin yolu zamanla Yesevîlik adını aldı. 'Horasan Okulu' olarak da adlandırılan tasavvuf akımının en önemli temsilcisi olan Ahmet Yesevî'den adını alan Yesevîlik yolu, Türklere İslam'ı ve dervişliğin yollarını öğretmeyi amaçlamıştır. Bunun için İslam inancını, Türk gelenek, inanç ve yaşam tarzı ile sentezleme yolu seçilmiştir[15].

Birçok yönüyle Türklere has bir tarîkat sayılabilecek Yesevîlik, Nakşbendîlik'in ortaya çıkmasına kadar Türk ülkelerinin en yaygın tarîkatı olarak hüküm sürmüştür. Nakşbendîlik Buhara'da ortaya çıkıp bütün Türkistan'da hızla yayıldıktan sonra Nakşbendîlik'in Yesevîlik'le silsileler arasındaki ilişki dolayısıyla Ahmed Yesevî'nin ününe hiçbir halel gelmemekle beraber, bilhassa Mâverâünnehir Türkleri arasında büyük bir yer edinmiş ve bir asır kadar sürede Horasan ve Hârezm'e de yayılmıştır. Şah-ı Nakşbend'in zuhurundan sonra Nakşbendîyye tarîkatı, Türkistan Türkleri arasında çok yayılmış, daha önce gelişen Yesevîyye tarîkatının nüfuz sahasını bir anlamda daraltmıştır. Ancak Nakşbendîlik'in Türkistan'da egemen olduğu asırlarda da, Yesevî şeyhlerinin Türk dünyasının her tarafında faaliyetlerine devam ettikleri görülmektedir. Genel çizgileriyle Yesevîlik ile büyük bir farkı bulunmayan Nakşbendîyye'nin bütün Orta Asya ve daha sonra

[12] Atmaca, 2008: s.36
[13] Özköse, 2006: s.16.
[14] Atmaca, 2008: s.38
[15] http://www.dindersi.net/index.php/tarikatler/114-yesevilik

Afganistan, Hindistan, Kazan, Orta Doğu ve nihayet Anadolu'da çok geniş bir coğrafyada yayılıp benimsenmesi Yesevî dervîşlerinin daha önceden bu iklimlerde yaptıkları faaliyete bağlı olarak kolaylaşmıştır.

Yesevîlik yolunun takipçilerinin mensup olduğu tarîkat, literatürde 'Yesevîyye' olarak bilinmekle beraber, Ahmed Yesevî'nin 'Hazret Sultan' lakâbından mülhem olarak 'Sultâniyye' ve cehrî zikir yapmaları sebebiyle 'Cehriyye' olarak da adlandırılmıştır. 'Yesevîyye' mürşîdlerinin çoğunlukla Türk olması sebebiyle Hazînî gibi bazı müellifler tarafından 'Silsile-i Meşâyıh-ı Türk' olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Yesevîyye silsilesinden olan ve sadece Türkçe sohbet ettiği için 'Türkçü Ata' olarak anılan bir Yesevî şeyhinin kabrinin Muhammed Salih Hoca isimli müellifin "Tarih-i Cedide-i Taşkend" kitabında bugünkü Özbekistan'ın başkenti Taşkend'in Çağatay kapısı semtinde önemli ziyaretgâh olarak kaydedilmesi Yesevîlik yolunun Türk karakteri ile ilgili önemli bir belgedir. Ahmed Yesevî'nin esaslarını belirlediği Yesevîyye tarîkatı, Nakşbendîyye tarîkatından başka, daha sonra Türkistan ve Anadolu'da gelişecek olan Kübrevîyye, Mevlevîyye; Bektaşîyye tarîkatları ile Hind yarımadasında yaygın olan Çiştîyye gibi diğer büyük tasavvuf ekollerini de derinden etkilemiştir.

Buhara'dan ayrılarak bir mürşîd olarak doğduğu topraklara dönen Ahmed Yesevî derin bir kavrayış ile atayurdu Türkistan'daki insanların manevî ihtiyaçlarını anlamağa çalışmış, bozkırın rûhânî açlığının giderilmesi için gerekli olan ruhî donanımı oluşturmaya yönelmiştir. Manevî kişiliğinin teşekkül ettiği çevrenin niteliği dikkate alındığında kolayca anlaşılacağı gibi Ahmed Yesevî'nin tasavvufî irşad faaliyetinde uyguladığı metodun başarısı teslim edilmelidir.

Şeriat hükümlerine sıkı sıkıya bağlı; uzak görüşlü, sağlam muhakemeli kâmil bir Türk mutasavvıfı olan Ahmed Yesevî zâhir ve bâtın ilimlerinde zamanının bütün ricalinden ileride idi. Mürîd ve muhîblerin irşad çalışmalarından kalan bütün vaktini ibadet ve taat ile geçirdiği bilinmektedir.

Şeriat hükümlerine karşı bazen dikkatsizce hareket eden, cezbesi galip büyük bir kısım sûfîlerden sâdır olan ve onların zâhir âlimleri tarafından suçlanmasına yol açan fikirler ve temayüller Yesevî geleneğinde kendisine yer bulamamıştır. Dîvân-ı Hikmet dikkatle incelenirse hikmetlerinde halkı şüphelere düşürecek itikadları sarsacak aykırılıklar bir yana şeriatı küçümseyen en ufak bir îmaya, gizemli bir yapılanmayı doğuracak özel imgelemelere dahi rastlanmaz.

Bir kısım İran sûfîlerinin eserlerinde görülebilen hülûl, tenâsüh gibi aykırı fikirleri çağrıştıran ibareler Hazret Sultan Yesevî'nin şiirlerinde yoktur. Bir vakit namaz kılmayanın kâmil bir mü'min olamayacağını söyleyecek derecede dinî kurallara bağlılık gösteren Hazret Sultan Yesevî, her hikmetinde günahlarından bahsederek istiğfar eyler, Rabb'inin büyüklüğünü yâd edip tevazu ile mağfiret diler yahut cennet ve cehennem hallerinden, sûfîyâne menkıbelerden bahseder. Vahdet felsefesine en çok daldığı, "Allah ile birliktelik" makâmından, "Ölmeden Ölmek" sarayından, "Allah'ta yok oluş" deryasından en çok bahsettiği zaman bile şerîat sınırlarını unutmaz.

Yesevî'nin etrafında o kadar çok mürîd toplanabilmesinde, din ilimlerindeki derin bilgisi kadar, şerîat sınırlarını korumaktaki hassasiyetinin de etkisi vardır. Bu sınırlar çerçevesinde belirlediği tarîkatının esaslarındaki basitlik ve kesinlik dikkat çekicidir.

Tasavvufu bilinemez, anlaşılamaz bir gizem yumağı olmaktan çıkarıp her insanın anlayabileceği ve gereklerini yerine getirebileceği popüler bir akıma dönüştürmesi ve halkın tamamen anladığı bir dil ile, alıştığı bir söyleyiş ile hitab etmesi de Yesevîyye tarîkatının bir üstünlüğü olarak kaydedilmelidir. Yesevîyye tarîkatının, tarihî kaynaklardan çıkartılan esaslarına dikkatle bakıldığında Hazret Sultan Yesevî'nin bıraktığı tasavvufî mirasın niteliği ortaya çıkar. Yesevîyye bütün müminlere farz olan ibadetlerin ötesinde nafile olarak adlandırılan namaz, oruç, zikir, halvet ve diğer bütün ibadetler yanı sıra ayrıntılı olarak tarif edilen riyâzetler ile nefsin terbiyesini ve mutmaîn olma yollarını göstermiştir[16].

İbrahimşah

Ahmet Yesevi'nin de bir oğlu vardı, İbrahimşah. Aziz, Büyük Bozkırda Sûfî İslam'ı vaaz ettiğinde, bazı kabileler fikirlerini kabul etmedi. Yesevi`nin birçok hasmı vardı ve kutsallığını kontrol etmek için oğlunu öldürdüler ve kesilmiş kafasını sandık içinde getirdiler. Bahçemizden bir kavun kabul edin, dediler. Kanlı "armağana" bakarak Yesevi bir süre sessiz kaldı ve sonra üzgün bir şekilde cevap verdi: "Kavunu erken kopardınız, henüz olgunlaşmamış, olgunlaşmasını beklemeliydiniz. Tanrı bunun için sizin yargıcınızdır. Birkaç ay geçti ve aynı insanlar

[16] Bice, 2016: s.275.

tekrar ihtiyarın yanına pişmanlıkla geldiler. Onu bir aziz olarak tanıdılar ve Islamiyete geçtiler. Ahmet Yesevi gerçek bir azizdi. Maddi dünyaya bağlılığı yoktu ve her şeyin içinde Tanrı'nın iradesini görürdü[17].

Zangi Ata (Zengi Ata)

Asıl adlı Ay Hoca olan Zangi Ata (ö. 656/1258) XII. Yüzyılın başlarında yaşamış, Hz. Arystan(Arslan) Baba soyundan geldiği sayılmaktadır. Soyağacına ilişkin bilgiler (tarihî) "Tarih ve Aminia" Molla Musa Sayrami, "Manokibi Sayid Ota", "Tukhfatul-zoirin" Nasir Ad-din ibn Amir Muzaffar, Hazret Azizon Olim Şeih'in "Lamakhot" ve "Samiriye" gibi kaynaklarda saklıdır. Zangi Ata kendisi koyu tenliydi ("zangi" kelimesi Arapça`da koyu tenli demektir) ve Arap kökenliydi. Zangi-Ata, Hz.Arslan Baba'nın (Arystan Baba) torunları ailesinde doğmuştur, tüm Türki kabilelerinin manevi atası olarak adlandırılan Sûfî Şeyh Ahmed Yesevi'nin beşinci mürididir. Öğretmenlerden biri onun babası Taj Hoca ibn Mansur ve Ahmet Yesevi'nin en sevdiği öğrencisi Hâkim-Ata Süleyman Bakyrgani idi. Tasavvuf bilgisini edinmiş ve Hâkim-Ata'dan bir nimet almış olan Zangi-Ata, Şaş bölgesine dönmüş ve şeyh vaiz olarak yolculuğuna başlamıştır. Efsanelere göre Hz. Arystan Baba (Arslan Baba) Hoca Ahmed Yesevi'nin öğretmeni ve manevi danışmanıydı. Arslan Baba ölmek üzereyken hurma kemiğinden oluşan amanat'ı Hoca Ahmed Yesevi'ye teslim etmiştir. Şeyh Zangi-Ata 1258 yılında ölmüştür.

Zangi-Ata'nın Türbesi, Özbekistan'ın başkentinin (Taşkent) Güney Batısında bulunan aynı adı taşıyan köyde yer almaktadır. Aziz Zangi-Ata Türbesi zamanla, devasa bir anıt komplekse dönüşmüştür. Mozolede: Ambar Bibi ve Zangi Ata lakaplı müslüman kutsal Şeyh Ay Hoca gömülüdür. Zangi-Ata ve eşi Ambar Bibi'nin türbe inşaatına 1390`lı yıllarda Amir Timur (Tamerlan'ın) emriyle başlanmıştır. Bu türbe, şehirden 15 km uzaklıktadır. Yapının kendisi XIII yüzyılda inşa edilmiş, XVII ve XX yüzyıllarda yapıya ve diğer mimari elemanlara genişletmeler yapılmıştır. Bu topluluk, üç bölgeyi, yani geniş bir bahçeyi, XIV-XIX yüzyıl binalarından oluşan bir kompleksi, bir camiyi, bir medreseyi, bir minareyi ve Ambar Bibi ve Hâkim Ata'nın annesi Ulug Podsho'nin türbelerini içerir[18].

[17] https://issuu.com/alinurqoja/docs/diwan-hikmet
[18] https://rifat.livejournal.com/201153.html

Aziz Sultan Epe

Aziz Sultan Epe gezginlerin koruyucu azizi olarak bilinir. Arystan Baba'nın en yetenekli öğrencisi olan Türk âlimi ve filozof Hoca Ahmed Yesevi hakkında ek bilgi var. Orta Asya'da İslam'ın yayılmasında Karabura Han (Bogra Han) göze çarpan bir etki etmiştir. Karabura Hanın (Bogra Han) oğlu Tegin ve iki kızı Ambar Bibi ve Begim Sulu vardı. Ne yazık ki, Kozy Tegin hakkında kesin bir bilgi yok. İhtiyarın kızı Ambar Bibi, Hoca Ahmed Yesevi Süleyman Bakırgani'nın (Hâkim Ata) bir öğrencisi ile evlendi.

Süleyman Bakırgani, Sûfî edebiyatının ve didaktiğinin kurucusu, bir filozof, bilim adamı ve şair, dört Türk halifesi ve Hoca Ahmed Yesevi'nin öğrencisi, halk arasında Türkistan piri olarak biliniyordu. XII yy. başında (1186) Türkistan şehrinde doğdu. Semerkant, Buhara, Horezm, Şam'da eğitim aldı. Tanınmış Türkolog A. Borov'un çalışmalarına göre, Süleyman Bakırgani'nin şiirleri, tüm Türk dünyası için anlaşılabilir olan Oğuz-Kıpçakça dilinde yazılmıştır. Tasavvuf şiirinin eğilimini sürdürdü, dini Hikmetler yazdı ve yaşamı boyunca kutsallaştı. Insanlara insanlık ve yüksek ahlak dersleri verdi. Eserlerinin asılları ne yazık ki korunmamış, tarih olarak kopyaları 15. yüzyıla dayanmaktadır. 17. yüzyılda yazılan yazılarından biri, Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Kütüphanesi arşivlerinde tutulmaktadır. 1848'de ve daha sonra 1898'de bilim adamının iki kitabı Kazan'da yayınlanmıştır: Akyrzaman ve Bibi Maryam, Hz. İsa'nın annesi hakkında bilgi vermiştir. Bu kitaplar birçok dini okulda öğretim yardımcı olarak kullanılmıştır. Mangystau topraklarının efsanelerinde, orada yaşadığı, vaaz verildiği ve gömüldüğü 360 Sûfî hakkında ve yerel halk arasında azizlerin kazandığı saygınlıktan söz edilmektedir. Bazılarının isimleri unutulmuş ve mezarları Mangystau çölünde ve sınırsız genişliğinde kaybolmuştur, ancak bu isimlerin çoğu korunup günümüze ulaşmıştır: Şopan-ata, Masat-ata, Sultan-epe, Karaman-ata, Şakpak-ata, Koşkar-ata, Beket ata, Temir-baba vb. Nitekim sûfi olarak bilinen kişilerin mezarları çok sayıda hacıların ziyaret ettiği türbeler arasındadır. Saygıdeğer Hoca Ahmed Yesevi öğrencilerinin etkinlikleriyle ilgili birçok tarihi yer var. Bunların arasında çok özgün bir anıt Tauşyk köyünün 30 kilometre Kuzey Batısında bulunan Sultan Epe kompleksidir. Kompleks, Mangyşlak Körfezi'ne bakan kanyonda yer almaktadır. Kayaya oyulmuş çok odalı bir yeraltı camii kanyonun üzerinde ve Aziz Sultan Epe adıyla ilişkilendirilmiştir. Tavana monte taş sütunların güçlendirilmesi, anıtın manevi ve kült yöneliminin doğası,

Sultan Epe yeraltı camisi, XIII-XV yüzyılda inşa edilen belirli bir Sûfî topluluğunun hanaka-manastırı olarak görmemize izin verir. Yanına yerleştirilmiş küçük bir nekropol, çeşitli mezar taşlarıyla temsil edilir: sagana-tamy, lahit kutuları, koytasaslı kulpytasas, çitler, yatay duvarcılık tekniği kullanılarak yapılmış ve dikey olarak öğütülmüş taş levhalara kazılmıştır. "Kafkas yaylaları hakkında bilgi toplanması, adaylıların Mangyşlak'ta yaşayan ve ölen kutsal Hanafya mezhepleri hakkındaki efsaneleri" adlı kitabına göre, Sultan Epe, meşhur Orta Asya şair-mistik Hâkim Ata'nın (Süleyman Bakırgani'nin oğlu) ve Ambar Ana'nın oğluydu[19]. Efsaneye göre, Sultan Epe, denizde boğulan insanların koruyucu azizidir. Farklı nedenlerden istismar edilen kişilerin kurtarıcısıdır. Onun hesabında bir sürü istismar var. Örneğin, aziz Kâbe'yi babası için Bakırgan'a (Horezm) getirir, kesilip öldürülen boğaları mucizevi bir şekilde canlandırır vb. Ancak Hâkim Ata, oğlunun yaptığı işleri kıskanır. Buna karşılık olarak babasına ve annesine veda eden Sultan Epe görünmez hale gelir. Bunu öğrenen Hoca Ahmed Yesevi, Hâkim Ata'yı cezalandırır. Efsanelere binaen, verilen emirler sonucu Amudarya suları son kırk yılın mezarına dönüşmüş ve Bakırgan şehri tahrip edilmiştir. Tanınmış bir Kazak âlimi, oryantalist, tarihçi, etnograf, coğrafyacı, 19. yüzyılın aydınlatıcısı Çokan Valihanov, 1858-1859'da Kaşgaria'ya yolculuk hakkında yazdığı günlüğünde şöyle bahseder: "Ayşa Bibi ve erkek kardeşi Er Hubbi, Süleyman Bakirgani'den kaldı. Ambar Ana Zengi Baba ile evlendikten sonra başka bir oğlu Aliaskar doğdu[20]". Etnograf G.P. Snesarev, "Sultan Koca Adının (Sultan-epe) hakkında "kelimesinin temeli Farsça ob aldığını ve bunun" su "anlamına geldiğini belirtti[21]. Mesela, selefi, Güney Kazakistan halkı arasında yayılmış olan tropomorfik bir su ruhu Ubü olarak kabul edilir." Öte yandan, Türkmenistan'ın Taşauz bölgesindeki Türkmenler onu kaybolan bir aziz olarak nitelendiriyor: "Yaşadığı yerlerden uzaklaştığı kutsal Haşim Ata Sultan Epe`nin oğlu hayattayken ortadan kayboldu. Ama ondan yardım istediğinizde yardım ediyor[22]". Ancak, bilindiği gibi, evliya Sultan Epe, denizden çok uzak olmayan Mangyşlak'ta görünür. Kazaklar, suda boğulmanın dua ile bir nevi Sultan Epe'ye dönmek olduğunu ve kesinlikle kurtulacakları düşünüyor" demiştir[23].

[19] https://yvision.kz/post/816286
[20] Культ святых в сибирском исламе, Белич, Селезнев, с.62.
[21] Культ святых в сибирском исламе, Белич, Селезнев, с.65.
[22] http://lib.yu.edu.kz/culture/
[23] http://lib.yu.edu.kz/culture

İKİNCİ BÖLÜM

2. KADIN

2.1 ESKİ TÜRKLERDE, GÖK TANRICILIKTA KADIN

Eski Türk toplumlarında aile en önemli sosyal birlik olduğundan, ailenin temelini teşkil eden kadın, Türk destanlarında ve Türk felsefesinde öyle yüce bir mertebeye kurulmuştur ki kadını öylesine yüce bir varlık haline getiren töreye ve kültüre hayran olmamanın imkânı yoktur. Kadın, erkeğin biricik yoldaşı ve çocuklarının anası olmak gibi önemli bir vazifeyle görevlendirilmiştir. Daha da önemlisi Türk milletinin tek bereket kaynağıdır. Kendisine verilen bir takım haklardan dolayı hanların, hakanların, cengâverlerin önünde saygıyla eğildikleri bir şeref abidesidir.

Eski Türklerde ev Araplarda olduğu gibi yalnız kocaya ait değildi, kadınla erkeğin ortak malıydı. Bu sebeple evin erkeğine ev ağası denildiği gibi, evin kadınına da ev hanımı ünvanı verilirdi.

Eski Türklerde herhangi bir toplantıda, kadınla erkeğin birlikte bulunması şarttı: Mesela halkın sorumluluğu hakan ile hatunun her ikisinin de ortak olarak ortaya çıktığı için bir talimat yazıldığı zaman "hakan emrediyor ki" ibaresi ile başlarsa ona boyun eğilmezdi. Bir emrin kabul edilmesi için mutlaka "hakan ile hatun emrediyor ki" sözü ile başlanması gerekirdi. Hakan tek başına bir elçiyi huzuruna kabul edemez, elçiler ancak sağda hakan solda hatun oturduğu zaman ikisinin birden huzuruna çıkardı. Eski Türklerde, eş yalnız bir tane olabilirdi. Emperyalizm devirlerinde hakanların ve beylerin, bu gerçek eşten başka kuma adıyla, başka illere mensup odalıkları da bulunurdu. Fakat bu kumalar gerçek eş niteliğinde değildiler. Nitekim Türk töresi, bunları, resmen eş tanımazdı. Kumaların, hatunlardan farkı ise kumalar hatunun kendi ilinden değildiler. Hatun ise hakanın kendi ilinden idi. Kumaların içlerinde de çeşitli sınıflar vardır. Kuma çin prenseslerinden ise, Konçuy adını alırdı. Konçuy, diğer kumalardan önce gelirdi.

Fakat konçular'dan önce de hatun gelirdi. Fakat kuma alma ayrıcalığı siyasi nedenler ile sadece hakanlar ile beylere tanınmıştı. Hakan ve bey haricinde diğer erler kuma alamazdı. Eski Türklerde kadınlar erkekler gibi binicilik, silahşorluk ve kahramanlık yaparlardı. Kadınlar erkekler gibi doğrudan doğruya hükümdar, kale muhafızı, vali ve elçi olabilirlerdi[24].

Nitekim buna en önemli örnek: Saka kraliçesi Tomris Hatundur. Tomris Hatun m.ö. 6. yüzyılda yaşadığı düşünülen ve aynı dönemde Ahameniş İmparatorluğu ile mücadeleye girmiş ve yaptıkları bir savaşta Ahameniş İmparatorluğu'nu yenmek ile kalmayarak İmparator Kiros'u da öldürmüştür.

M.ö. 6. yüzyılda dünyanın her yerinde kadınlar köle, cariye hatta cadı olarak görülürken Türkler kadınlarını başlarına hükümdar yapmıştır. 21. yüzyılda hala bazı ülkelerde kadınlara verilmeyen değeri vermiş ve tarihte insanlara büyük bir ders vermişlerdir.

Elbette Türk kadını siyasi ve askeri işlerde olduğu kadar üretimde de bir o kadar yeteneklidir. Çanak çömlek yapımından dokumacılığa, tarımdan ev içi uğraşılara kadar çok çeşitli sorumluluklarda bulunmuşlardır. Türk kadınlarının yaptığı halılar Doğu'dan Batı`ya kadar nam salmış ve saraylarda yerlerini almıştır.

Türk motiflerinin güzelliği Avrupalıların da ilgisini çekmiş, soyluların sarayları ve evleri bu halılarla döşenmiştir. Bu göz alıcı halıların sanatsal potansiyeli, Avrupa'nın ünlü ressamlarının da dikkatini cezbeder.

Rönesans ressamlarından Hans Holbein, Lorenzo Lotto ve Hans Hemling tabloları olmak üzere dünyaca ünlü sanat eserleri içinde kendine yer bulur[25].

1300'lü yılların ilk yarısında Türk ülkelerini dolaşan ünlü seyyah İbn-i Batûta Kıpçak Türkleri`nin kadına verdiği değere ve kadının toplum içindeki yerine dikkat çekmekte ve bu durumun kendisini hayrette bıraktığını ifade etmektedir. Türk tesirinin fazla olduğu Türk-Moğol imparatorluklarında da kadının önemi büyüktür. Cengiz Han'ın annesi Uluneke ve hanımı Börte, sarayda büyük nüfuz sahibiydiler. Kadınlar Cengiz Han'ın kurultay çalışmalarına da katılır, alınacak siyasi ya da askeri kararlarda aktif rol oynarlardı[26].

[24] Gökalp, 2014: s.147-149.
[25] https://serhatengul.com/anadolu-turk-halilarinin-muhtesem-tarihi/
[26] https://circlelove.co/turk-toplumunda-kadin/

Anlatılan bir hikayeye göre: "Bir gün Cengiz Han, çevre hanları toplantıya çağırır. Bütün hanlar, halka oluşturacak düzendeki minderlere otururlar. Hakan'ın gelmesini beklerler. Cengiz Han yanında eşi Börte ile gelir ve O'nu sağ tarafına oturtur. Gelenek gereği soldan başlayarak hanlar kendilerini tanıtırlar. Son konuk da kendini tanıtınca sırada Börte Kadın vardır. Burada sözü Cengiz Han alır ve "Ben hepinizin hanı Cengiz Han'ım. Bu da benim Han'ım Börte'dir" der".

Türk-Moğol İmparatorluğunu da tesiri altına alan Türk adetleri Türklerin akrabası olan Moğolları da etkilemiş ve bu sayede kadının değeri Türklerin olduğu her yerde artmıştır. Nitekim bazı kaynaklar Moğolların da Türk olduğunu yazmaktadır. Hatta İlber Ortaylı Moğolların da Kıpçak Türkleri'nden olduğunu vurgulamıştır. İlber Ortaylı reportajdan ve diğer birçok tarihçinin de sözlerinden yola çıkarsak Cengiz Han'ın çevre hanlar ile yaptığı toplantıda eşi Börte için söylediği "Ben hepinizin hanı Cengiz Han'ım. Bu da benim Han'ım Börte'dir" sözleri eski Türk kadınının yerini çok güzel bir şekilde ifade etmektedir. Yine birçok kaynakta da Kıpçak Türkleri'nin erkekler gibi savaşlara katıldığını ve Türk erkekleri kadar cesur ve cengâverce savaştığı yazılmaktadır. Yazdıklarımızı özetlersek Türk kadını yeri geldiği zaman üretici olmuş, yeri geldiği zaman eşine hatun olmuş ve yeri geldiği zaman da savaşcı olmuştur[27].

2.2. İSLAMDA KADIN

Kadının erkekten, erkek için yaratıldığı, en önemli vazifesinin erkeği mutlu etmek olduğu, Hz.Âdem'in Havva yüzünden cennetten kovulduğu gibi iddialar; İslam öncesi dönemde hem İsrailiyatta hem de Mesihhiyatta (Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde) anlatılmaktaydı. Bu ve benzer inanışlar neticesinde kadınlar, genellikle, erkeklere göre ikinci sınıf insanlar olarak görülmekte ve erkeği yoldan çıkarma potansiyeli olan varlıklar olarak kabul edilmekteydi. Kur`an, her ne kadar bu tür iddialara yer vermemiş ve kadın ile erkeği eşit muhatap almış olsa da, zaman içinde bu inanışların İslam'a girmesi engellenememiştir.

Dini sorumluluk, hukuki ehliyet, temel hak ve hürriyetler bakımından kadın erkek ayrımı söz konusu değildir. Kadına hiçbir değerin verilmediği, kız çocuğuna

[27] TRT AVAZ'da yayınlanan, "İlber Ortaylı İle Kadim Şehirler 3.Bölüm" de 6:50-7:30 dakikaları arasında İlber Ortaylı Mogolların da Kıpçak Türkleri'nden olduğunu vurgulamıştır.

sahip olmanın utanç verici bir durum kabul edildiği, bu nedenle bazen kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü bir dönemde İslam, davetin başladığı ilk yıllarda dahi kadını muhatap kabul etmiş, hitapta herhangi bir ayrım yapmamıştır. "Sizler birbirinizdensiniz" (Âl-i İmrân, 3/195). "Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdırlar" (Tevbe, 9/71). "Kadınlar sizin için siz de onlar için örtüsünüz" (Bakara, 2/187) âyetleri, kadınla erkeğin birbirine denk ve birbirini tamamlayan iki unsur olduğunu vurgulamaktadır. Hz.Peygamber'in "Cennet, annelerin ayakları altındadır" hadis-i şerifi, İslam'ın kadına verdiği değerin göstergelerinden biridir (Nesâî, Cihad, 6). Ayrıca Hz.Peygamber'in Hudeybiye anlaşmasında Ümmü Seleme validemizin görüşüne göre hareket etmesi, onun kadınların fikrine ne kadar önem verdiğini gösterir.

İslâm dini, zina ve fuhuşu önleyici tedbirler alması yanında, bütün müslümanların kardeş olduğunu, her müslümanın malının, kanının ve namusunun "Mekke kadar, Kâbe kadar" mukaddes ve dokunulmaz olduğunu ilân etmek suretiyle kabileler arası savaşı ortadan kaldırdı. Bu gelişme en çok kadınlara yarar sağladı. Çünkü yeni düzen, onları esir düşüp câriye olmaktan, erkekler için gelişigüzel bir tatmin aracı ve ganimet malı haline gelmekten kurtardı. Artık kadın iffetsizliğe zorlanamayacak, hatta iffetine gölge düşürücü sözler söylenemeyecekti (en-Nûr 24/4-6). Kız çocukların hor görülmesi kesinlikle yasaklanmış (el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/31); kız evlât ile erkek evlât arasında hiçbir değer farkının bulunmadığı ifade edilmiştir (en-Nahl 16/56-59). Kadının fizyolojik bakımdan erkeğe göre zayıf olduğu gerçeği kabul edilmekle birlikte (en-Nisâ 4/34), bu onun için horlanma sebebi sayılmayıp aksine bu vesileyle erkeğe kadını himaye etme, sevgi ve şefkat gösterme, ihtiyaçlarını karşılama gibi görevler yüklenmiş (en-Nisâ 4/24-25); bütün bunların ötesinde, kadına anne olması itibariyle hiçbir medeniyette benzeri görülmeyen bir yücelik ve değer verilmiş (el-İsrâ 17/23-25); "Cennet annelerin ayakları altında" gösterilmiştir[28].

[28] http://www.islamveihsan.com/islamda-kadin-haklari.html

2.3. TASAVVUFTA KADIN

Din sorunları, herhangi bir toplumun yaşamında önemli bir rol oynamaktadır. Bir kadın toplumun tam bir üyesidir. Bu bağlamda çalışmanın odağı, kadınların tasavvuf düşüncesi, tasavvuf kadınları ve Türk dünyasının kutsal kadınlarının tasavvuf düşüncesine katkısı üzerine yapılan çalışmaların yetersizliği sorunu üzerinedir. Türk dünyası, özellikle Orta Asya, bugün dünya topluluğunun dikkatini çeken merkezi bölgelerden biri haline gelirken çok sayıda çalışma ve yayın organına ihtiyaç duyuyor.

İslam, Arap dünyasına yayılmaya başladığında müslümanların çoğu, yalnızca maddi değerlere önem verirken, manevi değerlere önem vermez. Sadece şeriat normlarına uymaktadır. Bu, birçok bilim adamının basit değerlere dönmesine; kıskançlık, kibir, gurur, açgözlülük, tembellik gibi içgüdülerle savaşmaya neden oldu. Ayrıca, bu olay "Tasavvuf" adı verilen akımın gelişmesine yol açtı. Sûfîzm, İslam'da mistik-asketik bir akım olarak, ilk VIII–IX yüzyıl arasında müslüman dünyasının Batı bölgelerinde (Mısır, Suriye, Irak) Doğu Hıristiyan manastırcılığının etkisi altında meydana geldi. X yüzyılda Sûfîzm, asketizmden ayrıldıktan sonra, İslam içinde bağımsız dini felsefi ve ahlaki akım olarak Batıda Mısırdan İran ve Orta Asya dâhil Doğu Türkistan'a kadar, İspanya'dan Arap Halifeliği'ne kadar geniş bir coğrafyada yaygınlaşmaya başladı.

Müslüman kültüründe kadınların varlığı erkeklerde olduğu kadar baskın değildir. Ancak onların kültüre olan etkisi yadsınamaz ölçüde büyük bir yere sahiptir. Evliya kadınlar ve kadın mutasavvıflar genel olarak müslüman etik düşünce ve manevi kültür oluşumunun ilk aşamasında önemli rol oynamışlardır. M. Smith bir yazısında "İslam'da mistisizm (sûfîzm) gelişimi kadınlara evliyalık derecesine ulaşmak için mükemmel bir fırsat verdi" diye belirtmiştir. (Smith M, 2010:1). Böylece 'evliya' statüsü hem erkek hem de kadınlara verilmiştir ve bu da her iki cinsiyet için eşit fırsatlar yaratır. Bununla birlikte, sûfîler için İslam'da dini bir statü olmadığından, hiçbir şey bir kadının müslüman evliyaların hiyerarşisinde en yüksek dini mertebelere ulaşmasını engelleyemez. Bir kişi manevi yolculuğunda benliğinden ayrılmalıdır, çünkü Allah yolunda, fizyolojik anlamda bir erkek ve bir kadın arasındaki sınırların kalktığı düşünülmektedir. Ayrıca, birçok sûfî şeyhler, ilahi sevginin yoluna giren herhangi bir kadının "kadın" olarak kabul edilmediğini ve

yalnızca fiziksel doğasına göre yargılanmadığını dile getirmiştir. Bu soruya daha yakından bakıldığında, hem erkeklerin hem kadınların manevi yükselişi için eşit derecelerde olduğunu görmek mümkündür, Fakat aksine cinsiyet farkını ortaya koymaktadır. Bir kadın sadece cinsiyetinden vazgeçmek zorunda gibi görünür, ancak hepsinden önce biyolojik ve psikolojik varlıklarından vazgeçerek her şeyden önce "erkek" haline gelmelidir. Kadınlar için yeni bir aşamaya geçiş söz konusudur. Buna rağmen, kadınların daha duygusal ve zihinsel organizasyonlarına, daha ince hissetmelerine, mistisizmin manevi yönlerini daha derin bir şekilde incelemeye teşvik eder. Aşırı duygusallık ve mantıksızlık gibi nitelikler, genellikle kadınlara atfedilir ve mistik bilişte çok önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, bu nitelikler, Tanrı ve insan arasındaki derin ve samimi bir ilişki başlatarak, sûfîzmin "aşk" anlayışının temelini oluşturur. Bu nedenle "kadınlar arasında Allah'ı ayrı bir güçle sevme düşüncesinin tezahür etmesi tesadüf değildir"[29]. Rabiya gibi en ünlü sûfî kadınların ilahi aşk yolunda yaşaması kadınlar tarafından tasavvufa eklenen bir özellik (unsur) olmuştur. Basra'lı Rabia El-Adavviyah (801'de vefat etmiştir.) Sûfîzm'de evliya derecesine ulaşan ilk sûfî kadın olarak kabul edilir. Rabia, mucizeleriyle ünlüdür ama onun en şaşırtıcı yanı, kendisini tamamen Allah'a ve ibadete adamasıdır.[30] Rabia, Allaha kavuşmayı, ona daha da yaklaşabilmeyi ve O'nun içinde tamamen kaybolmayı(erimek) bekleyerek bu dünyadan vazgeçer. Bir gün, Mekke yolunda, Rabia Rabb`ına O'nu görmek istediğini belirtmiştir. Bunun için hazır olmadığı ve bu şeref sadece hayatını tamamen Tanrı'ya adayan erkeklere verildiği cevabını almıştır. Ancak Rabia geri çekilmedi ve tüm yaşamı boyunca, erkeklerden farkı olmadığını kanıtlar. Kadınların daha nazik ve kolay bir yaşam tarzına alışkın olduğuna bakarsak Rabia'nın hayatı oldukça erkek tarzı bir hayattır. Rabia'nın münzevi hayatı emsalsiz derinliğe ulaşmıştır. Rivayetlere göre, günlerini oruç tutarak, gecelerini ibadet ederek geçirmektedir. Bu tür direnç ve metanet Rabianın manevi yolculuğunun özel olduğunu nitelendirir. Bu kadar sıradışı ve karmaşık bir yaklaşımın tüm Müslüman toplumu için geleneksel ve büyük olacağını varsaymak zordur. Rabia, aksine, Tanrı'ya giden yolu göstermek için seçilen rehberdir. Rabia'nın manevi başarısının anlamı, kişisel varlığını, bireysel inancın özünü ve Tanrı'ya daha yakın olmanın ve

[29] Петрушевский, 2007: s.336.
[30] Кныш, 2004: s.36.

manevi temizlemenin birkaç aşamasını yaşamış, tüm yüzeysel, dünyasal ve gerçek doğasını korumanın ilk örneğidir.

Rabiya El-Adevviye, bazen başka bir münzevi Suriye'nin Rabia'sıyla (IX yüzyıl) karıştırılmaktadır. Sonuncusu İsmail Suriye'nin kızıdır, aynı zamanda Abul-Hassan olarak da bilinen Ahmed İbn Abi El-Hawari'nin karısıdır (845'te öldü). Suriyeli Rabia, geniş bir bilgiye sahipti ve sürekli değişen mistik durumları şiirler halinde ifade ettiği için de tanınmaktadır. Rabia adında bu iki efsanevi kadının dışında, tasavvufta başka birçok mutasavvıf kadın, kutsal kadın ve şifacı kadınlar vardır. Tamamen tasavvufi kadınlara adanmış en eski eserlerden birinin 'Erken Tasavvuf Kadınları' kitabı olduğuna inanılmaktadır. (Dhikr anniswan al-muta `abbidat assumesfiyyat)" Farsça Sûfî Ebu Abdar Rahman As-Sulami tarafından yazılmıştır (1021'de vefat etmiştir). Daha doğrusu, bu erkek sûfî yi anlatan "Tabakatü's-Sûfiyye"'nin eseri için bir çalışma yapılmıştır. Eserin el yazması uzun bir süre kayıp olarak kabul edildi (1991y. Riyad Üniversitesi kütüphanesinde, Suudi Arabistan'da bulundu.). Çalışma, seksen mutasavvıf kadın hakkında bilgi vermektedir. Birçoğu, Helminski'nin "Sûfizmdeki Kadınlar" çalışmasında belirtilmiştir. Yanı sıra Attar`in "Tabakatü's-Sûfiyye", el-Hujwiri`nin "gizlilerin açıklanması", J.Nurbahsh, M. Smith, L. Silvers, M. Dacake eserlere dayanarak, ortaçağ kadın sûfî deneyiminin kısa bir karakteristiği hakkında bilgi vermektedir[31].

Elbette, belirlenmiş çalışmalar ve eserler, tarzlarına, yapılarına ve "bilimsellik" derecelerine göre büyük farklılıklar göstermektedir. Ancak daha önce belirtildiği gibi kadınların mistik ve öncü deneyimleri göz önünde tutulmaz. Bu nedenle mevcut kaynakların yeterliliği kabul edilmemektedir. Kadınların mistik tecrübeleri oldukça yoğun olduğundan dolayı yavaş yavaş bu bilgilerin toplanması gerekmektedir,çünkü erkek deneyimleri kadar net ve açık bir şekilde ulaşılamamaktadır.

Kadın tasavvuf deneyiminde asket-kadınlarına bazen profesyonel akakları da ayırmak gerekir. Ruhban kadınları, gece ve gündüz zamanında tam anlamıyla kendini günahkâr doğasından kurtararak sağlıklarını baltaladı. Homme Talk'un, mesela hergün ve her gece dört yüz rekât namaz kıldığı biliniyordu[32]. L. Silvers'in dediği gibi, "dini ağıt, oruç ve dualar", kadınları kendilerine tahsis edilen toplumsal

[31] Чепелева, 2015: s.55-70.
[32] Нурбахш, 1983: s.77

cinsiyet rollerinden kurtarıyor ve onlara dini otorite kazandırıyor gibi görünüyordu"[33].

Böyle bir asketik uygulamanın bir kadını evlilik ve annelik şansından mahrum bıraktığına dair hiçbir anlamı ve varsayımı yoktur. Güzel görünüme sahip olan Sûfî kadınları, kendilerini yoğun bir günaha karşı en ufak bir kapı bile bırakmamak için kendilerini zayıflatılmış bir duruma getirdiği belirli vakalar vardır. Dahası, bu tür yaptırımların başlangıçta kadınlara dayatılan sosyal rollere karşı bir tür protesto olduğunu varsayabiliriz. Sert ve bazen acımasız, vücuduna karşı sergilediği bu tutum, kadın doğasını terk etmek için, tasavvuf yolunda ilerlemeye devam etmek adına yoğun bir çaba olup bazen erkeklerin bile takdirini kazanırlar.

Bununla birlikte, kadın sûfîler arasında da aile görevlerini sûfî uygulamaları ile birleştiren çok sayıda evli kadın vardır. Bu tür kadınlar arasında en ünlüleri Fatima, Ebu Hamid Ahmed İbn Huzeym El-Balhi'nin karısı, Emir Balh'ın kızı, IX asırda aşayan Sûfî Hâkim El-Tirmizi'n eşi bu kadınlardandır. Kadınlar yalnızca bir eş bir anne, ev içi sorumlulukları yerine getiren bir birey olmakla yetinmeyip aynı zamanda sosyal alanda ve tasavvuf âleminde kendilerini yetiştirmelidir.

Günlük işlerle uğraşan sûfî kadınları, nefsi yakınlaşmaların vakti olan geceyi nefislerini terbiye ederek ve nefislerinden arınarak bu vakti Gerçek Sevgili'ye adamışlardır. Gece duasının özel bir zarafet taşıdığına, insanın seçiciliğine ve Tanrı'ya yakınlığının bir nevi işareti olduğuna inanılmaktadır. Aynı zamanda, erkek-sûfîleri gibi, kadınlarda da aileye, çocuğa ve kadınlara yönelik olumsuz tutumlara pek çok örnek vardır.

Buradaki en çarpıcı örnek, kendi çocuklarını Sevgili yolunda bir engel olarak kabul eden Rabia el-Adawiyah olmuştur. Nasiba bint Salman, Tanrı'nın kendisine ibadet edenler arasında onu görmek istemediğini sık sık tekrarlayarak onu her zaman meşgul eden çocukları göndermesini buna yorardı. Aile hayatında kadın ve anne kimliğinden çok sûfî kimliğini ön planda tutan kadın son derece katı bir tutum sergilemek durumunda kalmıştır. Sûfî yoluna layık olduklarını kanıtlamak için kadınlar tüm bu nefsi isteklerinden 'annelik, kadınlık, güzellik' arınarak bu yolda ilerleme göstermişlerdir.

Mutasavvuf kadınların biyografileri arasında, çok sayıda bulunan kadın öğretmenlerin çevresindeki takipçileri ve hatta tüm manevi toplulukları

[33] Silvers, 2015: s.34.

toplamaktadır. Örneğin, ünlü Bayazid Bistami'nin öğretmeninin kim olduğu sorulduğunda, “bu çölde tanıştığım yaşlı kadındı” diye cevap verdiği bilinmektedir. Rabia Suriyeli’nin hocası Halima adında ünlü bir sûfî dir. İbn Arabi'nin hocası olan ve onun dünya görüşü üzerinde büyük bir etkisi olan önemli kadınlar da bulunmaktadır. Tasavvuf yoluna çıkmadan önce İbn-Arabi'nin eşi Maryam ile tanıştığı bir varsayım vardır[34].

Onun ilk öğretmeni olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir öğretmen ise Şams bint El-Fukara'ydı ve İbn Arabi'nin “ilahi anne” olarak adlandırdığı Şams bint El-Fukara'ydı. İbn Arabi ona hayranlıkla: "birçok insan arasında, ruhumu böyle kontrol edebilen bir adamla hiç karşılaşmadım." demekteydi[35]. Şams, zamanının en büyük gizemlerinden biriydi, olağanüstü manevi güce sahipti.

Ünlü prensibi: Bir kadında Tanrı'nın vizyonunun en mükemmel örneği olan Ibn Arabi'nin hayatında bir başka önemli öğretmenin etkisi altında kaldığı kadın - Endülüslü mutasavvıf kadın Fatima bint Valiya idi. Birçok kadın yol gösterici, Mevlana Celaleddin Rumi’nin öncülük etmiş olduğu mevlevi tarikatı kadınların saygılı bir şekilde muamele gördüğü tarikatındaydı. Manevi yolun tüm aşamalarının kadınlar için erişilebilir olduğu unutulmamalıdır, bu bağlamda Mevlana Celaleddin Rumi’nin ailesinde kadınların manevi güzelliği ve bilgeliği kabul görmüştür. Babası tasavvufla ilgilenen ilk kişi olan Rumi’nin büyükannesi Prenses Khorasan’dı. Onun sayesinde, zamanının ünlü manevi otoritesi olan "Bilinenlerin Sultanı" oldu. Rumi'nin karısı Gevher Khatun, Rumi’nin babasının konuşmalarını dinleyerek onun yanında büyüdüğü biliniyor. Gevher Hatun, Rumi’nin öğretmeni Shams Tabrizi'nin birçok sırrı aktardığına inanılan Sultan Weleda'nın annesiydi.

Konuşmalarında “Makalat”, Shams kişisel olarak kadınların ifade edilemez olana yaklaşma ve ölüme (yani fiziksel liklerinin üstesinden gelme ve Mutlak'a yaklaşma) yaklaşma fırsatına sahip olduğunu vurgulamıştır. Mevlevi şeyhleri genellikle kadın ve erkekleri eğitti. Rumi'nin birçok kız öğrencisi vardı ve geleneksel olarak müziğe çemberlenen sema katılmaları teşvik edildi. (Genellikle kadınlar erkeklere katılsa da kendi semalarını tutuyorlardı). Rumi'nin eski öğrencilerinden biri “Yüzyılın Rabbi” olarak bilinen Fikri Nisa idi. Bektaşi sırasına göre, K.A. Helminski, kadınlar her zaman erkeklerle eşit olarak tören ve toplantılara katılmıştır.

[34] Чепелева, А.В (2015). Особенности Мистического Опыта В Женских Суфийских Практиках. с.55-70.
[35] Shaikh S., 2009: s.809.

Örneğin, 1987 yılında “gül deste” (“gül buketi”) şarkıları bir koleksiyonu, kadınlar tarafından yazılmış ilahiler derlenmiştir. Modern Türkiye'de, kadın-sûfî rolünün, XX yüzyılın başlarında yeniden değerlendirilmesi oldukça zordur. XX yüzyılın başında düzenlenen sûfî toplantısı ve organizasyonlarına Mustafa Kemal Atatürk yasaklamalar getirdi, mistik gelenek büyük ölçüde ev ve aile içinde devam ettirilmeye çalışılırken kadınların düzenlemiş oluğu ev toplantıları tasavvufi yapının korunmasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Benzer bir olay, Sovyet yetkililerinin genel olarak İslam ve tasavvufa karşı aktif bir mücadele başlattığında, Kafkasya ve Orta Asya'da da görülmüştür. Ayrıca, kadınların sadece katılımcı değil, aynı zamanda dini gruplarını yöneten şeyhler olduğuna dair kanıtlar vardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Kuzey Kafkasya'nın birçok kardeşliğe, kadınların başkanlık ettiği ve özel kadın tasavvuf gruplarının örgütlemeye başladığına inanılmaktadır. Tasavvuf kadınlarına saygı duyulması ve kadınların haklarının tanınması erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da tasavvufi çevrede yer edindi[36].

Tekrarlanan eleştirilere rağmen, genel olarak evliyaların kültürünün İslam toplumunda çok yaygın ve önemli olduğu belirtilmelidir. “Kutsallık” ve “Tanrı'nın dostları” kavramı, Tasavvufun özünü derinden etkileyen kavramlardır. Örneğin, El-Hacıjiri, “Tasavvufun prensipi ve temeli kutsallığa dayanıyor” demiştir[37]. Evliyalar önde gelen sûfîler arasından seçilmekteydi. Tüm azizlerin başında Gutb (Qutb) vardır: “Kutup, bu dünyanın iyiliğinin dayandığı gerçek ruhsal enerjinin merkezidir.” Muhammed'in kızı Fatıma'nın, Kutub onurunun ilk sahibi olduğuna inanılmaktadır. Kutub, aynı zamanda gizli bilginin taşıyıcısı olan Tanrı ile insanlar arasında bir aracıdır. Belirli bir dönemde yalnızca bir Kutub olabilir, bu nedenle ilk defa bir statünün bir kadına verildiğine dikkat etmek önemlidir. S. Sheikh, aşağıdaki İbn Arabi önerisini “Meccan vahiyleri”nden aktarıyor: “Hem erkek hem de kadın her varlık seviyesine katılabilir, hatta bir“ kutsallık direği”olabilir (al-Kutub)[38].

Başka bir deyişle, bir erkekte bulunan ruhsal alanlar, kutsallık ya da kutsallık mertebeleri için sahip olunan her şeyi Tanrı isterse bir kadın da başarabilir. Evliyaları ziyaret etmek yaygın bir İslam uygulamasıdır, her şehrin bir veya daha fazla mutasavvıf ismi vardır. Bazı müslüman ülkelerde Orta Çağ'da bile kadın medrese ve

[36] Чепелева, 2016: s.129.
[37] Шиммель, 2012: s.205.
[38] Шиммель, 2012: s.207.

dergâhları ile karşılaşılmaktadır. İlginçtir ki, “bu medrese ve dergâhlarda, çeşitli dini törenler ve Kur’an incelemeleri ile birlikte, kadınlar aynı zamanda bilim çalışmaları yapmaktaydılar. Birçoğu yazar ve bilim adamları olarak ünlü oldu[39]”. Müslüman âleminin marifet kesiminde özel bir evliya kuşağı görülmekteydi. Evliyalar kuşağı, burada büyük bir önem kazanır ve bu kuşak büyük ölçüde kutsal kadınları ilgilendirir. Mağrip ülkeleri, bugün bile birçok inancının, çoğunlukla kadınların akın ettiği kadın azizlerin mezarlarında gerçekleşen mucizelerle ilgili hikâyelerle doludur. Mısır'da, en ünlü ve saygın azizlerden biri, "bilginin değerli taşı" olarak adlandırılan Bayan Nafisa (VIII-IX. yüzyıllar) idi. Fatima ve Ali'nin oğlu Hassan'ın büyük torunuydu. Bayan Nafisa, Kuran'ı yürekten tanıyordu ve efsaneye göre birçok mucize gerçekleştirdi[40].

“Şamanizmden Tasavvufa: Orta Asya'da Kadın, İslam ve Kültür” kitabının yazarı Dr. Razia Sulanova'nın yaptığı bir araştırmaya göre, muhafazakâr, geleneksel İslami koşullar altında kadınların, kadın tasavvuf emirlerini örgütleme imkânı yoktur[41]. Ancak, tarihsel olarak, her sûfî emriyle birlikte kadının da rolü olduğuna dair birçok kanıt vardır. Kadınlar erkeklerin tasavvufi kutlamalarında yanlarında ya da tamamen evde ayrı olarak toplanırdı. Fakat aynı Tasavvuf tarikatlarının gelişmesine yardımcı oldular. Ayrıca, Buhara’daki araştırmacılara göre, bazı kadınların sûfîler olarak kabul edildiğine ve kendi öğrencileri olduğuna dair çok fazla kanıt vardır. Kadınların dini faaliyetlerinin öncelikle evde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Üç kuşaktan kadınlar (yaşlı kadınlar, yetişkinler ve kızlar) Özbekler arasında İçşari denilen evlerde kadınlar toplanıyor. Burası hala gelişmeye devam eden tasavvufi kültürün tarih ve geleneklerinin asıl kaynağının bulunduğu yerdir. Burada kadınlara tasavvufi şiir ya da Kur'an okuma sanatı öğretilir. Tasavvuf sanatında, sözlü gelenek kadın toplumlarında yaygın olarak geliştirilmiştir. 12. yüzyıldan itibaren Ahmed Yesevi tarafından ayetler söylenirken aynı zamanda ilahiler söylenmektedir. Bu Kur’an okumlarını ve ilahileri dinleyenlerin ve söyleyenlerin çoğunu kadınlar oluşturmaktadır.

Orta Asya bölgesinde epeyce kadın sûfî manastırı vardır. En ünlülerinden biri, modern Özbekistan topraklarında bulunan mimari kompleks Kiz Bibi'dir. Kız Bibi,

[39] Шайдуллина, 1978: s.44.
[40] Helminski K. Lady Nafisa // Helminski K.A. Women of Sufism. A Hidden Treasure. Boston-London:Shambala Publications, 2002, s. 152
[41] Sultanova, From Shamanism to Sufism, 2011, 125

bu Hanaka'nın şerefine Mastura Khanum'un (XVIII. yüzyıl) adıdır. Dünyanın her yerinden gelen hacılar, oruç tutarak ve dua ederek ruhlarını ve bedenlerini temizlemek için Khanaka'ya gelirler. Bugünkü Kazakistan topraklarında Türk Sûfî Ahmed Yesevi`nin annesinin ve kızının türbeleri vardır. Evliya statüsüne sahip olan Karaşaş-Ana (annesi ) ve Gauhar Ana (kızı) mutasavvıf, bilge ve hastaları tedavi etme gibi özellikleri ile biliniyorlardı. Hakim ata adıyla bilinen Ahmed Yesevi"nin ünlü öğrencisi Süleyman Bakırgani`nin, kızı (bazı verilere göre) Aisha-Bibi mezarını da hacılar ziyaret etmektedir. Türkmenistan'da Altın Ordu hükümdarı Özbek Han'ın kızı ve Kutlug Timur'un karısı Aziz Tyurabek Hanim'in Türbesi vardır. Bu isimlerle beraber, Lukman Hekim tarafından kutsanmış olan kutsal şifacı Parab Bibi de bilinmektedir.

Kadın sûfî, erkek sûfînin aksine aşık imajını oluşturur. Bir kadının tüm özlemleri, tüm tutkusu ve arayışı, dünya hayatında bir erkek olduğunun göstergesi olan İlahi bir sevgiliye yöneliktir. Bir kadın, kadın doğasının geleneksel anlayışından vazgeçse ve havete çekilip tasavvuf yolunu seçse bile sûfî grubunun içine dâhil edilmesi oldukça zor kabul edilir. Kadının geleneksel normlardan uzaklaşmasıyla bir ailenin kurulması ve çocukların gelişimi açısından aksaklık oluşturur.

Elbette çocukları olan evli sûfî kadınlar da vardır, ancak yukarıda da belirtildiği gibi, bu durumda bile aile yaşamları sosyal normlardan, özellikle de ortaçağ toplumundan uzaktır. Rabia'nın ruhani başarısına "kadınsı" denemez. Yaşamını tamamen Tanrı'ya emanet ettiği halde, tevhid kavramını uygulamış olmasına rağmen, hem kendine hem de başkalarına ısrarcı, güçlü, ödün vermeyen biriydi.

Rabia, fiziksel açıdan bir kadın olsa da, ruhsal açıdan erkek idi. Bir zamanlar: "Rabia, Allah, kadınlara değil, erkeklere bilgi ve peygamberlik armağanı verir. Bir kadın olarak tasavvufta bu kadar yüksek seviyeye asla ulaşamazsın. O zaman tüm çabaların ne işe yarar?" Rabia şöyle cevap verdi: "ne doğru söylüyorsunuz, ama bana, dünyada Tanrı olarak kendini canlandıracak bir kadın olup olmadığını ve "ben Haklıyım" diyen bir kadın olup olmadığını söyleyin. Buna ek olarak, kadınlar arasında hakkın yoktur, ancak erkekler arasında bulunurlar"[42].

Dahası, eğer bir kadın düşüncelerini ve duygularını kontrol altında tutarsa, erkekleri çok geride bırakıp kutsal deneyimlerde başarılı olabilir. Mutasavvıf bir kadının Tanrı ile ilişkisi, karı koca arasındaki ilişkinin paradigmasında sıkça görülür.

[42] Чепелева, 2016:s.124.

Kadın mistikleri, İlahi Sevgili'nin fikirlerine dâhil olmuştur. Bir kadını her zaman koruyacak ve onu yalnız bırakmayacak ideal bir koca fikri olmuştur. Aynı zamanda, ideal "insan"ın ilahi imajı genellikle sadece kocaya değil aynı zamanda babaya da benzer.

Örneğin, Rabia ile ilgili hikâyelerden birinde, bir kişinin kendisiyle evlenmesini istediğinden bahsedilmiştir. Rabia'nın verdiği cevap: "Sadece kendisine ait olan ve hayatı ona bağlı olan evlenebilir. Ama ben bedenimin ve hayatımın sahibi değilim. Onlar Allah'a aittir"[43]. Tasavvuf kadınları ilahi güzellik ve sevginin bu ışığını taşıyarak etrafındaki tüm dünyaya yansıtır. Kadınlar, Tanrı'yı her zaman hayranlık isteyebileceğiniz veya dile getirebileceğiniz sevgi dolu bir baba olarak anladılar. Başlangıçta kadınlara yönelik müstehcen sûfîler tutumunun son derece olumsuz olduğu belirtilmelidir. Kadın, Tanrı yolunda bir "peçe" yaratan ve kendini geliştirmeye müdahale eden tüm dünyasal şeylerin kişileşmesi olarak kabul edilir. Kadınlara karşı saygısızlık ve hatta düşmanlık gösteren birçok tasavvuf ifadesi vardır. Daha sonra, tasavvufun erken dönemindeki katı düşünceleri, evliliğe ve genel olarak kadınlara karşı oldukça sadık ve hatta bazen iyimser bir tutumla değiştirilir.

İbn-Arabi, kadın tasavvuf deneyimini çok takdir etse de, yine de "erkek" prizmasından saymıştır: Bir kadın Tasfiyeci olmak için tam anlamıyla bir "kadın" olmaktan vazgeçmelidir. Muhaliflerin net bir ayrımına dayanan müslüman paradigması çerçevesinde yer alan sûfizm geleneksel olarak eril ve dişil tezat unsurlardan oluşmaktadır. "Kadınsı" görünüş kavramını kadınların kendisinden ve "eril" görünüş kavramını erkeklerden ayırmanın sûfî dünya görüşünün, belirli bir cinsiyete bağlı olmayan, ancak etik normları temsil eden "kadınlık" ve "erkekliğin" nihai varoluşsal kategorilerine geldiğini belirtmek önemlidir[44]. Bu damarda, örneğin, "dişil" ve "eril" in yorumlanması Rumi'de ortaya çıkar. Rumi, erkekte sınırlı ve alt dişil olanı temsil eder, ancak kadının içinde mutlaka olması şart değildir. Başka bir deyişle, bir kadın manevi gelişiminde bir "erkek" olabilir, çünkü Bu durumda, "kadınlık", bir tür olumsuz özelliktir ve böyle bir cinsel özellik değildir. Bu anlamda, birçok Tasavvuf kadınının manevi yaşamı "kadın"dan daha "erkekti" çünkü ilahi

[43] Чепелева, age., s.124.
[44] Чепелева, age., s.124.

güzelliği ve ahlaki mükemmelliği birleştirerek etik kurallarına sıkı bir şekilde uygulamaktadır, böylece "güzelin yaratılması"nın ana sûfî ilkesini somutlaştırdılar[45].

2.4. ORTA ASYA'DA KADIN HALK SUFİZMİ

Kadının her şeyde, evdeki ocağın koruyucusu olduğuna dair yaygın bir mecaz vardır. Bu söylemin kökleri çok uzak geçmişte erkeklerin avlanmak için evden ayrıldığı ve kadınların geride kalıp ocağın değerli közlerini canlı tuttuğu zamanlara dayanır. Fakat tabii ki de, bu mecaz kadının, aile geleneği, ritüeller ve büyük geçiş törenleri ile alakalı seremoniler gibi toplumun birçok alanında oynadığı rolü göstermek amacındadır. Mesele, bu davranışsal ilk prototipin günümüz dünyasında kültür ve ritüel hususunda ne ölçüde değiştiğidir. İnsanlık tarihi bize geride kalmakla ilgili birçok örnek sunar. Bunlar, tarihsel kayıtlardan uzak bırakılırken farklı zaman ve yerlerde kadının toplum için yardım ve destek sağladığı zamanlardır. Kadınların adı, Amerika'nın keşfinden kutupların ve uzayın fethine kadar büyük tarihi atılımlarda nadiren anılır ve bazı nadide kadınların adları herhangi heyecan uyandıran bilimsel keşif vakayinamelerinde yansıtılır. Şüphesiz, kadının kültürel geleneği sürdürmedeki rolü sanat ve müzik tarihi bağlamında hala yetersizce belgelendirilmiş haldedir. Şimdiye kadarki araştırmalarımız, Orta Asya'nın tasavvuf tarihinde ve Özbekistan ile Tacikistan gibi en müslüman bölgelerinde aynı eğilimleri göstermiştir. Kadın sûfî ritüellerine dayanarak, ilk olarak Özbekistan'ın üstüne düşmeli ve sonra Orta Asya'nın diğer müslüman bölgelerindeki benzerlikleri ayrı ayrı gösterilmelidir. Özbekistan'ın en geleneksel ve yüksek nüfuslu bölgesi, başkent Taşkent'in Güney Doğu'sunda bulunan Fergana Vadisi'ndeki kadınların yaşamlarına bakarak başlıyoruz. Bu bölge yeni yeni bağımsızlığına kavuşmuş olan Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmak üzere üç devletin buluştuğu yerde 80.000 kilometre karelik bir yeri kaplar. 9-10 milyon kişi burada yaşar ve aileler çoğunlukla çok büyüktür. Fergana Vadisi sadece Özbekistan'ın değil, eski Sovyetler Birliği'nin de her zaman en yüksek doğum oranına sahip olmuştur. Neredeyse bütün nüfus müslümandır. Şekil 3, kırsal bölgeler ve özellikle Fergana Vadisi'ndeki günlük

[45] Чепелева, age., s.163.

yaşamla ilgili bazı bilgiler vermektedir. Kadın ve erkeğin, beşeri faaliyetin farklı yönlerindeki konumunu karşılaştırmaktadır. Görüldüğü üzere, kadınların Özbekistan'daki konumu bir bütün olarak, erkeklerinkinden daha kısıtlı ve bağımlıdır. Kırsal bölgelerde, bir kızın okuldan mezun olduğunda neredeyse hemen evlenmesinin beklenmesi bir gelenektir. Köylerdeki düğün dalgası temel olarak bahar döneminin bitmesinin hemen ardından yazın başlar[46].

Eğitim

-Erkekler: Bireylerin daha büyük bir oranı yüksek eğitim alır.

-Kadınlar: Nadiren eğitimlidir.

İş/Meslek

-Erkekler: Çoğunlukla bir işte çalışır ya da Rusya'ya gurbetçi olarak giderler.

-Kadınlar: Neredeyse hiç istihdam yoktur ama el sanatı, evde terzilik, tarlalarda mevsimlik iş yaparlar. Günümüzde kadın akraba ve arkadaşları kapsayan gruplar hâlinde ticari seyahatle yurt dışına giderler.

Aile Yaşamı

-Erkekler: Baskın bir konumları vardır. Diktatör. Düşünceleri açıkça belirtme hakları vardır.

-Kadınlar: Her zaman eşlerinin düşüncesine bağlıdırlar. Düşünceleri açıkça belirtme hakları yoktur.

Dini Yaşam

-Erkekler: Camide ibadet ederler veya birçok başka dini etkinlik biçimi uygularlar.

-Kadınlar: Camiye gitmeleri yasaktır, evde ibadet ederler veya kısıtlı dini etkinlik biçimleri uygularlar.

Kutlamalar ve Eğlence

-Erkekler: Toy(düğünler). Gap(toplanmalar).

-Kadınlar: Toy(ayrı katılım). Gap(ayrı buluşmalar).

Yaygın fakat dar Özbek görüşünde, kadının eğitilmesine gerek yoktur. Bir kadının görevi evde durmak, ev hanımı olmak, çocuk doğurmak vb.dir. Bu şartlarda, kırsal nüfusun eğitim seviyesi bir hayli düşükken (her 1000 köy sakininden sadece 80'inin yüksek eğitim aldığı bilinmektedir), bu görüşler epey sıradandır. Aynı tavır ücretli iş husunda da gösterilmektedir. Kocanın kölesi olunacaksa bir işe sahip

[46] Sultanova age., s.92.

olmanın maksadı nedir? Bu görüş Özbekistan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi Fergana Vadisi'nde de kadınlar arasında tutulur. Böylelikle, kadınlar çalışma ve bağımsız olma imkânından yoksun bırakılmış (ya da buna isteksiz dahi) olurlar.

Din alanına dönersek, bu bağımlılık anlayışı daha da güçlenir. Orta Asya'nın camilerinde kadınlar için bir alan yoktur, kadınların camilerdeki varlığı hâlâ yasaktır. Kadın ibadeti sadece evde gerçekleştirilebilir. Bu da demek oluyor ki, kadınlar ve erkekler dini törenlerde bile ayrıştırılmışlardır. Özbek erkek ve kadınların hem günlük hem de ruhani yaşamda farklı yollar izledikleri söylenebilir. Özbekistan'da, kadınlara olan genel tavır Batı'dakinden çok farklıdır. Devrim öncesi toplumda, kadının yüzünü ve fiziğini evin dışında bir tür örtünün altında saklı tutması gerektiği tembihlenmekteydi. Bütün Orta Asya'da, kadınlar paranja denen yüzlerini ağ örgüsü ile kapayan bir tür örtü/pelerin giymekteydiler. Bu günlerde durum biraz değişmiştir. Fakat genellikle, kadınlar ikincil bir rol oynamakta ve hâlâ, daha az önemli ve erkeklerden daha az saygıdeğer olarak görülmektedirler. Özbek hükûmetinin politikası, kadınları her seviyeden yöneticiye milletvekili olarak atamayı içerse de, kadının sıradan Özbek ailelerindeki konumu, özellikle kırsal alanlarda özenilecek türden değildir. Görünürde her şey dingindir fakat gizliden gizliye ayrımcılık hüküm sürmektedir. Toplumdaki orta çağ tutumu aile içindeki ataerkil ilişkileri kamçılamaktadır. Bir kadın evlenip kocasının evinde yaşamaya başladığında, kocasının herhangi bir akrabasıyla yüksek sesle konuşmaya izni olmadığı bazı bölgeler vardır. Yalnızca işaret ve baş sallama ile bir şeyi kabul edip etmediğini gösteren dilsiz bir kişi gibi olmaya mahkûmdur. Bu da demek oluyor ki, kocasının ailesiyle yaşayıp her gün olağan çoklukta insanla tanışsa da, söz söyleme belirtisi göstermemelidir. Açıkçası, ev içindeki herhangi önemli bir karar alma toplanmasında düşüncelerini ya da isteklerini dile getirmeye izni yoktur. Özbek kadınlarının var olma hakkına iye olduğu ya da erkelere katılabildiği tek yer "toy" denen evlilik partisi ya da şölenidir. Buna herkes katılır ama yine de ayrı yerlerde oturmak zorundadırlar. Bazen "toy" iki farklı evde yapılabilir: gelinin evinde ve komşularının evinde. Böylelikle kadınlar bir, erkekler başka bir evi doldurur. Birlikte gibi görünürler ama aslında ayrıdırlar. Kadınların gidebildiği ve kendi kendilerine olabildiği bir başka ortam ise yakın arkadaşlar ve topluluk üyeleri için olan toplanmalar, Gap`tır (konuşma anlamına gelir). Genelde bunlar Hac'dan dönme vb. gibi özel durumlarda gerçekleştirilir. O halde, kadınlar eğlenceyi düzenleyenin

evinde buluşurlar ve bu olayı desterhanın (yerdeki sofra bezi) çevresine oturup yemek yiyip laflayarak kutlarlar. Fakat elbette, buradaki kadınlar genellikle, kendi Gap'ini yapan erkeklerden ayrılırlar.

Farklı sosyal konumlar hakkındaki bu ayrıntılı açıklamalar Batılı okurların bir Özbek kadını olmanın önemini kavramaları için gereklidir. Bu bölüm birçok özel dini törenin temelidir ve Fergana Vadisi'nde kadın olma şartlarının bir parçasıdır. Belirtilmelidir ki Fergana Vadisi kadınların ikinci sınıf varlıklar olarak davranıldığı tek yer değildir. Dünyanın birçok yerinde kadının yaşam şekli, dış dünyadan kesin bir soyutlanmayı ve eş, çocuklar ve ailevi görevlere tam bir odağı içerir. Bu, psikologlara göre, duygusal bir rahatlama bulma gereksinimiyle ve en sonunda gerçeklerden kaçışçı etkinliklere bağlılıkla sonuçlanır. Sözde kaçışın yaygın şekilleri, amatör ev tiyatrosunda rollerin üstlenilişi ve vefat edenler hakkında hikâyeler dinlemeyi içerir, böylelikle dinleyiciye dünya mitleri ve peri masalları, efsaneler ve mucizeler aktarılmış olur. Kadınların günlük yaşamın streslerinden kaçınmasını sağlayan başkasına kaçış ve kurmaca boyut, zihinsel rahatlama için hayatidir. Fakat bu sebep kadınların ritüele, eylem ile canlandırılmış mitik ve hayali dünyalara sürekli katılımı için tek sebep olabilir mi? Bir başkası ise, bilimsel düşünceye göre, kadınların duygusal nüfuz alanının erkeklerinkinden daha büyük olmasıdır ve daha gelişmiş ve hassas olmasından dolayı kaydadeğer bir yenilenme gayretini de kapsayan devamlı bir bakım gerektirmektedir. Performans/Eylem, birikmiş kaygı ve sorunları dışa vurmanın yollarından biridir, kısa bir süreliğine başka bir yaşamı yansıtmak. Bu sayede, birinin duygusal kaynaklarını tazelemesi ve psikolojik dengeye ulaşmasının yollarından birini resmeder. Bu, kadınların şarkıcılık, tiyatro, okuma ve söylemenin mistik formları, çeşitli sahne gösterileri gibi günlük yaşamları ve ruhani dünyaları arasındaki bağı güçlendiren sanatsal türlere katılımına olan psikolojik eğilimini açıklamaktadır. Kadınların biyolojik olarak önceden belirlenmiş çocuk taşıma ve yuva savunma kapasiteleri ve tarihsel deneyimleri sayesinde kültürel mirasın koruyucuları rolünü oynamaya devam ettikleri söylenebilir. Kadınların her zaman erkelerini takip ettikleri tarihten iyi bilinmektedir. Dünyayı keşifte ve yeni coğrafi yerlerin fethinde, erkekler başı çekmekteydi ve kadınlar da çocuk doğurmak ve ev mülkiyetinden sorumluydu. Bu da demek oluyor ki, gelenek; kültürel yük atlarınca taşınan fetihçilerin, düş güçlerinin hurçlarında gerekli yaşam tarzları, adetler, alışkanlıklar ve günlük yaşam rütüelleri bulunan toplumun kadınlarının

peşinden gitmekteydi. Özbekistan'daki geleneksel müslüman ev halkı iki ayrı parçaya bölünür: tashqari, dışarı erkek kısmı ve ichkari, içeri kadın kısmı. Tarih boyunca, müslüman bir ailedeki bir kadının yaşamı evin bu ayrı bölümünde geçmekteydi. Ichkari yabancılara yasak bölgedir, aile üyelerine, akrabalara ve çocuklara da giriş sıkı sıkıya sınırlıdır. Aile dışındaki erkeklerin Ichkari'ye girmesine asla izin verilmemektedir. Orası kendi kuralları, gelenekleri ve yaşamıyla apayrı bir dünyadır. Evin kadın kısmının bu soyutlanışı, toplumun erkeğe daha çok maruz kalmış kesimlerinde neredeyse yitirilmiş dini gelenekleri saklama ve sürdürmede mühim bir rol oynamıştır. Alan çalışmam sırasında, Ichkari'nin ötesine geçmemiş, bütün hayatını yüksek balçık duvarların ardında çocuklarını büyüterek geçirmiş kadınlarla tanıştım. Çoğunlukla, bir mahallenin Ichkari'leri komşularınkilerle birbirine bağladır ve böylece toplumun kadın kısmı (bir evden bütün köye kadar) gizli bir yaşam sürmektedir. Bu mekânsal olgu eski bir cinsiyet ayrımcılığı düzenini yansıtmaktadır. Bilim insanları bunu haremlerin daima binaların arka tarafına yabancı ve misafirlerden gizli olarak konumlandırılması gibi eski düzenlemelerle bağdaştırmaktadır. Akhemenid yöneticilerinin saraylarındaki haremler (7-13 yy.), islami saraylar içinde daha sonraki ayrı erkek ve kadın bölgelerinin oluşumuna örnek teşkil etmiştir. Kadın bölgesi, birçok kadının performans ve şiir yeteneklerini geliştirdiği bir yer olmuştur. İşbu yapısal bölünüm günümüzde Özbek ve Tacik mahallelerinde yaşamakta olup farklı yönetici ve ideolojilerin zamanında da yaşamıştır. Özbekistan'daki her mahalle, özellikle kırsal bölgelerde, hâlâ Ichkari/Tashqari bölünümünü izlemektedir ve Ichkari evin tam da kalbinde, içerideki bir kutsal yer olarak kalmaktadır.

Ickari yabancılar için yasaklı bölgeydi. Giriş, kesin surette akrabalar ve çocuklar da olmak üzere sadece aile üyelerine sınırlandırılmıştı. Bu âdete göre, kadınlar kapalı bir çevrede, çok az dış etkiye maruz kalarak yaşamışlardır. Sovyet tesiri altında, birçok yasak geçmiş ve şimdinin sıkıca iç içe geçtiği, bir hayli arıtılmış ve bir o kadar da hiyerarşik bir kültür çevresinin yaratılmasına itiraz vasıtaları için değme noktaları sağlayarak neden olmuştur. Belki bu nedenden dolayı, modern yaşam akımı hâlâ geçmişte olduğu gibi devam etmektedir. Bugün atılan her adım, geriye bakılarak ve bugünün dünyası dün öğrenilen gerçekler ve derslerin sadece bir tahminiymişçesine, dikkatle atılmaktadır. Günlük kültür için, dinin mecazi ikamesiyle birlikte, kadın çevresine de yansıyarak, islam kültürü yine de sadece

korunmuş ve sürdürülmüş değil, ayrıca Ichkari'nin duvarları arkasındaki nispeten bozulmamış çevrede çocuklara da aktarılmıştı. Bu kapalı çevrede kadınların hayatı çok az dış etkiye maruz kalarak gelişmiştir. Böylece, dış dünyayla irtibattan yoksun olan kadınlar gayretlerini iç yaşamlarına odaklamıştır, hayattaki en önemli rolü dinin oynadığı rahibeler gibi.

Bildiğimiz gibi günümüzde bile Özbekistan'ın Güney-Batı'sındaki Harezm gibi bölgelerde, mükemmel bir kentsel ortamda, gelinin endişelerini dile getirme hakkı yoktur ve bir şey sorulsa bile başını sallayarak onayını göstermeye izni vardır, bu durumda geçmişteki kadınların yeri hakkında geriye söylenecek çok az şey kalmaktadır. Orta Asya'nın geleneksel toplumundaki kadın dünyasının kültürünün kapsamı yalnızca dışarıdan bakılarak anlaşılabilir. Büyükannelerden çocuklara ve torunlara geçmiş, kendi yaşam okullarına; benzer şekilde yaşlıdan gence aktarılmış tamamen evlerinin sınırlarında uygulanan kendi din okullarına; kendi tarih algılarına, dünya gelişimlerine ve kendi özel müzik ve şarkılarına sahiptirler. Bu nedenle, bir yandan, bu geleneklere Müslüman geleneği (bazılarının yansıtılmış tasavvuf formları içerdiği) tarafından uygulanmış etkiler varken, diğer yandan, ev yaşamına entegrasyonları, eski geleneksel ayinleri temel bileşenleri olarak bünyesinde toplayan geçiş ayinleriyle alakalı uygulamalara örnek olarak meydana geldiklerine dair ikna edici tarihsel kanıt sağlamaktadır (Gennep 1960). Kadınlar Sovyet döneminde tasavvuf geleneğinin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bolşevikler ateist bir dünya yaratmakta kararlıydırlar, bu nedenle, İslam onlar tarafından en gerici ideoloji olarak görülüyordu ve müslümanlara "Basmachis'le ve daha sonra "halk düşmanları ile savaşmak" gibi türlü sloganlar altında zulmediliyordu.

Sonuç olarak, neredeyse bütün mollalar, işanlar, sûfîler ve din adamları veya dini olarak eğitilmiş insanlar öldürülmüş ya da Gulag kamplarına gönderilmiştir. Bazıları ülkeden kaçmayı başarmıştır. Kadınlar bu Bolşevizme daha az savunmasız ve maruz kalmışlardır, böylece kutsal bilgileri çocuklarına geçirerek ailelerinin dini geleneklerini korumuşlardır. Bu bir çeşit "yansıyan" islam; "yansıyan" tasavvuf olmuştur ve müzik, dini ritüeller ve gelenekleri sürdürmede çok önemli bir rol oynamıştır. En ilginç gerçek şu ki, bugün bile geleneksel kültürün tamamı kendini büyük oranda kadınların elinde bulmaktadır. Bunun nedeni sadece dünyayı kadın ve erkek olan her şeyi kategorilere ayırmasıyla İslam'ın yüzünden değil, aynı zamanda

bir dereceye kadar Sovyet rejiminin politikalarınca dayatılmış sayısız yasaklayıcı düzenleme ve zulmü içeren tarihin orijinal dönüşüdür.

Mesela, birisinin anadilini kamuya açık yerlerde konuşması, Tanrı'ya inanması, hatta genel olarak ruhlarına inanması, namaz kılması ya da Sovyet rejimince belirlenmiş görüşler dışındaki dünya görüşünü herhangi bir şekilde tanımlaması mümkün değildi. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin Bolşevik politikası ancak "Bütün Güç Sovyetlere!", "Komünizm Bizim Parlak Geleceğimiz" ya da "Beş Yıllık Planı Gururla Yerine Getirelim!" gibi temsili atılgan sloganlar sunabildiğinden ve bu sloganların gerçeği temsil etmemesi, insanların günlük yaşamlarının özünden çok uzak olmasından dolayı, aslında ortak gerçekliğin sınırlarını gerçeküstü bir var oluşa doğru iterek yardım etmişlerdir. Sonuç olarak, dünya bir alt metin ve altta yatan anlamlar krallığına dönüşmüş gibi görünmekteydi. Sovyet tesiri altında, Allah'ın adının yaygın telaffuzu, Ad'ının zihinsel bir şekilde anılmasıyla yer değiştirmişti. Böylece, Orta Asya'da geniş bir ölçekteki sosyal yapıdaki değişikliklere ve sosyal bozulmalara rağmen, apaçık, kuruluşlar ve eski kültür ve geleneklerin etkisi, yeni sosyalist büyümenin yeniliklerinden daha katı ve güçlüydü. Tarih, siyasi müdahale ihtiyacı sahiplerinin veya kriz durumlarını deneyimleyenlerin yanı sıra dini, ekonomik olarak gelişmemiş her türden tenha toplumun olduğu zamanlarda sayısız olay kaydedip üyeleri arasında bir anda oluşan psikolojik destekçi gruplarına ev sahipliği yapmıştır. Genellikle, bu gruplar içinde gücün en güçlülerin ellerinde sona erdiği hiyerarşik bir ağ ortaya çıkmaktadır. Kadın toplumlarında benzer bir eğilim, dünyanın pek çok bölgesinde, yaşlı bir kadının genellikle tecrübesi ve mistik ve dini her şeye olan bilgisinden dolayı grup başkanı olarak seçildiği yerlerde, devletin din yasağı koşullarında, bilginin tasavvufa eşdeğer olduğu görülebilir. Bu bilginin yayılması, kural olarak, iç mekânlarda, yarı kamusal alanda, kollektif şarkı söyleme, dini ve tarihi mirastan sahnelerin tasvir edilmesi şeklinde gerçekleşir ve ataların ruhuna hitap etmektedir. Dini ve manevi törenlerde yasakların olduğu bazı tenha toplumlarda, bunlar genellikle ritüellerin doğuşuna işaret eden sanatsal olaylara dönüşürler. Özbekistan'da, yolu yöneten bu kadınlara (tasavvuf bakımından bile) Otin-Oy diyilmektedir[47].

[47] Sultanova, age., s.118.

Kadın Sûfî Piri Olarak Otin-Oy

"Otin-Oy" kelimesinin etimolojisi belirsizdir. Terim "öğretmen" anlamına gelen Çağatay kelimesi "Hotin" (khâtin)> Hatun>Kadın'dan kaynaklanmış olabilir fakat Çağatay ve Orta Asya dilleri neredeyse bire bir aynı olduğundan daha açıklayıcı bir açıklama istenebilir[48].

Ancak Orta Asya'da "Khatin" sadece "kadın" veya "eş" anlamına gelir. Dolayısıyla, bu terimin iki farklı kelimenin birleşimini temsil ettiği varsayılabilir, örneğin "Ohun (c) Hotin" veya "Ota-Ona-Hotin". "Ota" "baba" veya aynı zamanda "kutsal kişi" anlamına gelirken, burada "Ohun" "eğitimli" anlamına gelir. "Hotin" teriminin ikinci kısmı "kadın" veya "eş" anlamına gelir. Yani, muhtemelen, Otin-Oy topluluğun manevi lideri olan belirli bir kadını ve bazen, "Otin-buwy" (Otin - Özbekçede "büyükanne") veya "Otincha" (lakap)'yı ifade edebilir. Modern çeviride bu "dini olarak eğitilmiş kadın", bir çeşit kadın molla anlamına gelir. Normalde dinî okullarda eğitim almış ve Kur'an'ı çok iyi incelemiş, molla ve qârî gibi insanların soyundan gelmektedirler.

Bu kadınlara hem sıkıntı hem de barış zamanlarında büyük saygı duyulmaktadır. Hafta içi veya tatil günlerinde, Otin-Oy'lar her ailede ve her evde ağırlanmaktadırlar.

İhtiyacı olan herkese yardım, destek veya tavsiye verirler. Gerçekleşecek olan etkinliklere "atıfta bulunan" antik ritüelleri bir müzik ve şiirsel formla gerçekleştirmektedirler. Genel olarak, Otin-Oy'lar hayattaki her önemli aşamada (doğum, evlilik ve ölüm) ya da Müslüman takviminde kutlanan sayısız tarihe davet edilmektedirler. Her olayı manevi şarkılar ve büyülü sözlerle kutsamaktadırlar.

Öyleyse, Özbekistan'daki Otin-Oy'lar kimdir? Çoğunlukla laik olarak eğitimsiz kadınlardır. Bununla birlikte, sosyal yaşam açısından, onlar sadece seçilmiş insanlara mahsus olan, manevi sosyal bir tabakanın soyundan gelen bir manevi ve dini bilginin destekçileridir. Komünistler tarafından bastırılmış olsalar da, neredeyse 70 yıl yer altında kalmışlar ancak yerel nüfus tarafından büyük saygıyla tutulmaya devam etmişlerdir. Onlar nereden gelmekteler? Yukarıda belirtildiği gibi, kadın etkinliği özellikle Orta Asya ve Özbekistan'da, erkeklerinkinden katı bir şekilde ayrıydı.

Ancak, bu topraklarda kadınların tasavvufun gelişmesine dair katkılarının tarihsel kanıtı vardır. Pek çok kadın sûfî, Orta Çağ'ın yazılı kaynaklarında

[48] Sultanova, age., s.126.

adlandırılmaktadır. Örneğin: bazılarından, Abdül Rahman Djami tarafından (onbeşinci yüzyıl), ünlü sûfîlerin biyografileri kitabında bahsedilmiştir. Bazı tarihi kaynaklara göre, Büyük Timurlenk döneminde hikâye anlatımı geleneği ve eğitimsel anlatı yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Örneğin, saraylarında kissakhanlar (anlatıcılar); seyitler (âlimler), tarihçiler, gökbilimciler ve doktorlarla yüksek oranda yer almıştır. Kur`an okurları (hafızlar), vaizler Peygamber'in sözlerinin tercümanları (Muhaddis) da oldukça değer görmüşlerdir. Ayrıca o şiire (Sherkhonlik) de saygı duymaktaydı. Bunların en iyilerini saraylarında korumuştur.

Bugün, Otin-Oy'ın repertuarındaki birçok türün eski mahkeme öykü anlatımı geleneği, eğitim anlatıları ve eğlence ile ilgili olduğu sonucuna varılabilir. Çoğunlukla, Otin-Oy'lar, orta yaşlı ya da daha yaşlı, kararsız bir üne sahip, yiğit anneler ve eşler olan kadınlardır. Kırsal hayatta, Otin-Oy'lar aile yaşamında ve bir bütün olarak köy yaşamındaki tüm önemli olaylara istisnasız katılımcılardır. Ancak, onların faaliyetleri kesinlikle kadınların dünyasıyla sınırlıdır. Kural olarak, kadınlar sadece evin yarısı olan Ichkari'ye davet edilirler. Otin-Oy'ın görünümü ve yaşam tarzı diğer açılardan herkesinki gibi aynıdır. Bir Otin-Oy'ı bir kalabalığın içinde ayırt etmek kolay değildir. Ayırt edici tek özellik, Oq Rumol adı verilen ritüel performansı sırasında giyilen büyük beyaz bir başörtüsü olan geleneksel bir giyimdir. Açıkçası, herhangi bir Özbek kızının veya genç bir kadının Otin-Oy olup olamadığı ve gereksinimlerin neler olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Otin-Oy olma hakkını nasıl kazanmaktadırlar? Otin-Oy olabilmek için aşağıdaki şartların yerine getirilmesi gerekmektedir:

1) Dindar bir molla ailesinden gelmek veya zor bir kaderi tecrübe etmek, örneğin, yaşamın erken döneminde dul kalmak veya özürlü bir çocuğa sahip olmak;

2) Kur'an bilgisi gibi gerekli dini bilgiye sahip olmak, dinsel gözlemci olmak - tüm Müslüman bayramlarını yerine getirmek ve İslam'ın dikte ettiği kanun ve yasakları takip etmek;

3) Duyguları iyi ifade etmek, iyi bir ses ve iyi bir müzik kulağına sahip olmak, önemli nitelikler olan iyi iletişim becerileri ve neşeliliği de içeren müzikal ve icra/oyunculuk gibi yeteneklere sahip olmak;

4) Şiirsel becerilere sahip olmak - bazen bu belirli durumlar için şiirler yazmak gibi yaratıcı çalışmalara olanak sağlar;

5) Hoş, güzel bir görünüme veya kadının doğal çekiciliğine sahip olmak - genellikle Otin-Oy'lar fiziksel olarak güçlü ve doğal olarak sağlıklıdırlar;

6) Eski bir Otin-Oy'dan belirli bir düzeyde eğitim almış olmak.

Bunlar, bağımsız bir Otin-Oy olma hakkı kazanmak için yerine getirilmesi gereken temel gereklilikler olarak kabul edilir. Burada tasavvuf kavramının silsile veya ruhsal zincir izlerini görebiliyoruz. Otin-Oy'ın gereksinimlerinin üstesinden gelmenin bir diğer aşaması, "hayat okulu", birinin kendi evlilik yaşamını ve anneliğini (ki bu Özbek toplumunda saygın bir kadının prestijini ve statüsünü kazanmak için çok gereklidir) içerir. Son olarak, Otin-Oy statüsünü elde etmenin son aşaması aslında bu yeni bağımsızlığın başlangıcı - "dünyaya girme" ve uygulamanın başlangıcıdır. Çoğu zaman bu, Otin-Oy'ın kendi çocukları büyüdükten sonra olur, böylece ebeveyn görevlerinden kurtulmuş ve etkinliği için serbest zaman sağlanmış olur. Bu noktada, nihayet, bilgiyi uygulamaya koymak ve becerilerini düzenli olarak geliştirmek için bir fırsat vardır. Genellikle, bu aşamada yeni gelen Otin-Oy, manevi öğretmeninden bir Fatiha duası alır. Günümüzde Özbekistan'daki diğer değişen koşullarla birlikte, Otin-Oy'ın statüsü bir şekilde moda olmuştur. Ülkenin çeşitli yerlerinde birçok genç kadın ve kız dini eğitim alma ve Otin-Oy olma hakkını kazandılar. Ancak, gerçek Otin-Oy olabilmek için, kesinlikle zaman alacak zorlu yaşam okullarında deneyim kazanmaları gerekecektir. Otin-Oy'lar, ritüel törenlerinin organizatörleri ve şefleri olup köylülerin algısındaki en soylu sosyal çevrelerin üyeleri tarafından yani geriye kalanlar tarafından saygı duyulan, toplumda önemli görevler ve önemli rolleri olan bireylerce temsil edilirler. Liderlik ve sürecin düzenlenmesi, ritüelin yapısını yansıtırak ritüelin içeriğinin bu toplantılardaki katılımcı kitlesine hiyerarşik bileşimini yansıtır. Katılımcılar aktif üyelere ayrılmıştır; dikkatin odağı Otin-Oy ile (birden fazla kişi olduğu zaman, en yaşlı ve en saygın kişi merkezi yeri işgal eder) ve etkinliğin zamanına ve niteliğine bağlı olarak izleyicinin boyutu, pasif gözlemcilerdir. Bu ayinleri nasıl yapıyorlar? Desterhan'ın (geleneksel yiyecek ve içecekler ile kurulan yerde bir masa örtüsü) etrafında yerde otururlar. İlk bakışta rastgele oturuyor gibi gözükürler, ancak gerçekte katı bir şekilde gözetilmiş bir düzene göre otururlar: en yaşlı kadın dairenin merkezinde, kapının karşısına oturur. Ona en yakın oturan kadınlar yaşı ona yakın olanlardır. Onlardan sonra genç kadınlar gelir, son olarak, genellikle kapının yanında oturan genç bir kız gelir. Toplanma sırasında Otin-Oy'a çay ve biraz yiyecek getirir. Doğal olarak, bu son yer

en alt seviyeli olandır. Bu düzenin Özbek kadın toplumunun tüm hiyerarşisini gösterdiği görülebilir. Aynı düzen şarkı söyleme için de geçerlidir. Şarkı söylemeye başlama hakkı en saygın kadın, esas Otin-Oy'a aittir. O başlar ve diğerleri takip eder. Mesela her Perşembe günü gerçekleşen Sûfî meclislerinin karakteristik düzenlilik zinciri, Otin-Oy uygulamaları tarafından parçalanmıştır. Bu, Sovyet zamanlarında yaşanan kısıtlamalara kolayca bağlanabilir. Öte yandan, Otin-Oy'ın katılımı her önemli olay için eşliği, büyük veya küçük fark etmeksizin (balo gecesi, orduya kaydolma) vazgeçilmez hale gelmiştir. Yani, dinden uzağa taşınmış ve günlük hayata yakınlaşmıştır.

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: Otin-Oy'lar hangi durumlarda tilavet getirmektedirler? Aslında, yaşamdaki her aşamanın, Otin-Oy'ın performansıyla ifade edilmesi beklenmektedir. Bir çocuğun doğumundan, çocuk yetiştiriciliğinin her aşamasının başlangıcına veya sonuna (ilk diş veya saç çıkması/kesmesi, ilk oturma/yürüme, kreş veya okula gitme); erkekler için erginleme ritüeli (Sünnet-Düğün); mezun olduktan sonra sınıf arkadaşları ile buluşma; iş başvurusunda bulunmak, iş bulmak veya işi bırakmak; nişan, düğün, boşanma; hastanede yatış/hastaneden taburcu olma; ölüm ve yas ayinleri; anma günlerine kadar. Öyleyse, Otin-Oy yaşamdaki hemen hemen her durumda ortaya çıkmaktadır. Otin-Oy'ın kadın toplumundaki rolleri aşağıda gösterilmiştir:

1) Dini kişilik olarak, bütün dini faaliyetleri kadınların arasında gerçekleştirdiğinde, ancak, Orta Asya'da, kadın camileri veya kadınların ortak namazlara katılma imkânı olmadığından, Otin-Oy'ın sorumlulukları, erkek cemaatinde İmam'ın yerine geçemez;

2) Niteliği ne olursa olsun (dini, geçiş ayinleri, takvim) törenlerin ustası;

3) Genç nesiller için öğretmen ve rol model;

4) Sosyal otorite, kadın toplumunda lider.

Çağdaş köy yaşamındaki Otin-Oy'lar psikanalistlerle karşılaştırabilir. Birinin başı dertte olduğunda, problem çözmekten, Tanrı ile müzakereden, halkını desteklemeye ve rahatlatmaya çalışmaktan sorumludur. Aynı zamanda, Otin-Oy'lar, toplumun üst düzeyini temsil eden, sosyal hiyerarşinin başını çeken dikkat çekici halk kişilikleridir[49].

[49] Sultanova, age., s.119.

Nasıl Otin-Oy Olunur: Malıka Asqarova Vakası

Sovyet döneminde, Otin-Oy'ların faaliyetleri yasa dışı olarak kabul edilmekteydi. Örneğin, Dudur köyünden Otin-Oy Malika Asqarova (d. 1955), bir kız öğrenci olarak, geceleri O'qish (okuma, yani performans) becerilerini öğrenmek için eski bir Ruzi-Otincha'yı görmeye gittiğini söyler. Ailesi dışında bu dersleri kimse bilmemekteydi. Dersler, basitten zor repertuarına ilerleyen belli bir öğrenme programından oluşmaktaydı. İlk öğrenilen parça, peygamberi yücelten dua "Salavat Assalomu" idi ve bundan sonraki "Haftiyak", Kur'an metninin 1/7'sidir. Raziya Sultanova'nın "From Shamanism to Sufism" kitabından Otın-Oy hakkında bilgi verilmektedir: Malika, çalışmalarının hikâyesini anlatır: "32 öğrenciydik ve biz her zaman iki sıra halinde otururduk. Ruzi-Otincha seksen yaşından büyüktü. Kaç yaşında olduğunu anlamazdık. Biz çok talepkar öğrencilerdik. Kendisini tamamen öğretmeye adamıştı. Bize tüm bilgilerini, kesinlikle ücretsiz vermişti. Bazen sabah saat iki ya da üçe kadar evinde otururduk ve derslerimizi ancak öfkeli ebeveynlerimiz bizi almaya geldiğinde bitirirdik. Her gün boş zamanımızı onun evinde geçirdik.

Asla bizden bıkıp usandığını söylememişti, gerçek bir azizdi. Arapça metinleri okumayı öğrenmeye devam ettik, azar azar Haftiyak'a geçtik (yukarıda belirtilmiştir) sonra Kur'an okumaya başladık ve daha sonra Chahor Kitob (Dördüncü Kitap) ve Ishan Bobo (Sûfî Allahyar'ın kapsamlı dini kitapları) ile devam ettik (Fotoğraf 11). Çoğunlukla parçaları ezberledik. Sonra çalışmalarımı bitirdim, çünkü evlenmek zorunda kaldım. Birkaç yıl sonra kaynanam olağan çalışmalarıma devam etmemi istedi. Ruzi-Otincha'ya geri döndüm, ama o zamanlar çok yaşlıydı ve okumalarımı dinledikten sonra kendi başıma çalışabileceğimi söylemişti. Bana dedi ki: Düzenli olarak oku ve hazır olduğunda seni kutsamam ve başlatmam için beni görmeye gel. Ve sonra bağımsız bir Otin-Oy olacaksın.

Sonunda Ruzi-Otincha tarafından kutsandım ve şimdi okumaktayım. Daha sonra Malika Asqarova'nın kendisi başkalarına öğretmeye başlamıştır. Başlangıçta komşuları kızlarına öğretmelerini istemiş ve sonra başkaları çocuklarını getirmiştir. Böylece on öğrenciden oluşan bir grup oluşturmuştur. Bazıları Otin-Oy'ların ailesinden diğerleri de sadece öğrenmeye çok hevesli olanlardı. Şimdi bölgede çok sayıda din eğitimi almış öğrencisi vardır. Malika'nın büyükannesi de okuyabilmekteydi ve Malika Dediyo gibi birçok eseri ve başkalarını çocukluğundan

hatırlamaktadır. Bununla birlikte, onun bilgisinin nihai parlayışı kesinlikle Ruzi-Otincha'dan aldığı bilgilerdendir. Böylece Otin-Oy'ların arasında iki tür olduğu görülebilir: büyük din bilgisine ve ritüellerdeki zengin uygulamaya sahip olanlar ve düzenli olarak performans gösterenler ve uygulayan ancak bu bilgiyi öğrencilerine de iletenler. Rolleri tasavvuf düzenindeki Murşit'lere eşdeğerdir. Bilgilerinin yanı sıra, saf ve neredeyse kutsal olan yaşam şekillerine saygı duyulur. Otin-Oy'lar, zaman zaman "kutsal" bilgi alanı dışında da okuma ve pratik yapmaktadırlar. Bu nedenle, örneğin, Malika Asgarova Kur'anı okuyabilen kendi büyükannesi yerine çalışmak için Ruzi-Otincha'ya gitmiştir. Önemli bir husus belirtilmelidir: görünüşe göre Otin-Oy'ın uygulamasında öğretmen ve öğrenci arasında, tasavvuf mertebesindeki mistik bilginin kişiden kişiye aktarıldığı söylenen Murşid ve Murid arasındaki zincire benzeyen bir çeşit "silsile" vardır. Ardışık dönemlerde meydana gelen siyasi ve ideolojik değişikliklere rağmen, modern Özbekistan'da Otin-Oy'ın zinciri, Özbekistanlı kadınlar arasında kutsal dini bilgileri korumuştur. Yukarıda gösterildiği gibi, bazen bu bilgi kadın ya da erkek mutasavvuflardan alınmıştır.

Bir keresinde Dudur köyünde Otin-Oy olmayı öğrenen genç kız Nodira ile Raziya Sultanova'nın tanışması gerçekleştirildi. Nodira kendi tarafından öğretmeninden öğrendiği birkaç örneği okudu. Müzikal sadeliklerinin farkına vardım. Kulağa, üç dört nota temeline geliştirilmiş basit bir melodi ile geleceğin büyülü sözlerinin iskeleti gibi gelmekteydiler. Aslında, onun örneği uzun ve iyi gelişmiş özellikleriyle profesyonel Otin-Oy repertuarından bir müzikal parçadan çok bir ezberden okuma gibi görünmekteydi. Ancak, Otin-Oy'ın mesleki becerileri için eğitim almak sadece tamamen müzikal veya vokal armağanlara değil, aynı zamanda seçilen meslek yoluna bağlılığa da dayanmaktadır. Herkes kendini Otin-Oy hayatına adayamamaktadır. Geçenlerde Taşkent'te yaşayan genç bir Otin olan Halida ile buluşmaya davet edildim. Onun yaklaşık 17 yaşında olduğunu ve güçlü ve güzel bir sesi olduğunu duymuştum. Ebeveynlerinin erken yaşamdaki baskısı altında, Otin-Oy olarak eğitilmişti. Öğretmeni, düzenli olarak derslerine gittiği Ferghana'dan ünlü bir Gory'ydi (Kur'an uzmanı). Öğretmen ve öğrencisi farklı yaşlardan ve sosyal konumlardandı. Dahası, onlar akraba değillerdi. Özbek geleneğine göre birbirlerinin yüzlerini görmelerine izin yoktu, bu yüzden dersleri perdeyle ayrılmış olarak bir tarafta öğretmen, diğer tarafta öğrenci şeklinde yürütmüşlerdi. Onu ziyaret ettiğimde, dörtlükleri birbiri ardına uygulayarak titizlikle şarkı söylemeye başladı. Sesi

gerçekten etkileyiciydi. Ama yavaş yavaş gerçekten ikna edici bir Otin-Oy gibi görünmediğini hissetmeye başlamıştım. Neden? Ne olduğunu anlamaya çalıştım. Öfkeli ve gergin olduğunu fark ettim. Sık sık saatine bakmaktaydı. Acelesi olduğunu anladım. “Neler oluyor?” diye sordum yanımda oturan annesine. “Üzgünüm, acelesi var çünkü yüzme havuzuna gidiyor!” Sonsuz gizemli bir dini kadın imgesi olan Otin-Oy'ı, büyüleyici bir yüzme havuzunda yarı giyimli bir kadının vücudunun modern görüntüsü ile hayal edebiliyor musunuz? Sonra onun bir Otin-Oy olmadığını duydum. Kaderinin başka bir yön aldığı ortaya çıkmıştı. Son zamanlarda, küçük Denau şehrini (Özbekistan'ın güneydoğu bölgesi) ziyaret ederek; bölgenin yaşam tarzı, şehir mimarisi, yerel gelenekleri, sosyal ağları ve kısacası her şeyin bana Fergana Vadisini hatırlattını keşfettim. Düzenli bir bahçeye sahip özenle boyanmış evler, yerleşik bir nüfusun varlığını kanıtlayan belirgin bir özellikti. Aslında Boisun ve Denau'nun yakın komşu ilçeleri arasındaki fark oldukça dikkat çekicidir: Boisun, göçebe alanlarından biriyken, Denau, yerleşik nüfusa sahip bir tarım alanıdır. Kısaca tanıtıldığım Otin-Oy Mukkaram Halilova, şaşırtıcı derecede güzeldi ve öyle genç görünüyordu ki, ilk başta hiç uygun bir eğitim almış olup olmadığından şüphelenmiştim.

Ancak, öyle olduğu ortaya çıktı. Saf sesi, duygusal performansı ve ritüelleri son derece profesyonel bir şekilde gerçekleştirme kabiliyeti çok etkileyiciydi. Kaç yaşında olduğunu sorduğumda eğitiminin geleneksel ve yoğun olduğunu açıkladı. Mukkaram Halilova mesleki becerilerini yerel Otin-Oy'dan öğrendi. Dört çocuğu, bir kocası ve bir dizi aile görevi onu çok meşgul etti. Onun için dışarı çıkmak için tek bahane Otin-Oy'ın verdiği yükümlülüklerdi. İnsanlara yardım eder ve insanlar da karşılığında onu severler.

Onun ritüellerini gözlemlemek için davet edildiğim ev Denau'nun en zenginlerinden biriydi: yerel süslemelerle, heybetli savurgan mobilyalarla, zeminde özel halılarla dekore edilmiş geniş odalar, zarif bir bardak ve tabak seti, lezzetli yemekler - varlıklı insanların gerekli tüm nitelikleri. Bu özel aile ritüelinin amacı, popüler Otin-Oy'la birlikte, eşin yakın tarihli terfisini kutlamaktı (yerel tren istasyonunun başkanı olmuştu). Otin-Oy Mukkaram'ın etrafı bir arkadaş ve komşular çemberiyle sarılmıştı. Kendi tercihine ve seçimine göre, nadir tat ve güveni ile geniş bir Sure ve Gazeller yelpazesini birkaç saat sergiledi. Ritmik kalıpların, dinamik dalgaların ve açık ton gelişiminin tekrarları, stilinin tipik özellikleriydi. Oturum

bittikten sonra görüşmeme devam etmek için huzuruna davet edildim. Eşsiz sesi, bütün bağlılığı ve parlak kişiliği Otin-Oy Mukkaram Halilova ile bu buluşmayı unutulmaz kıldı. Bu da demek oluyor ki, gerçekten Özbekistan'da yeni ve seçkin Otin-Oy'ların ortaya çıkmasında sınır yok[50].

Otin-Oy Tarafından Yürütülen Sûfî Ritüelleri

Fergana Vadisi bugün Özbekistan'ın en katı Müslüman bölgesidir. Kadınların orada performans gösterdiği ritüellerden bazıları farklı tarihi figürleri öven şarkılar ve büyülü sözlerdir. Otin-Oy'ın çok geniş repertuvarı Kadriye, Nakşibendiye, Yeseviye gibi farklı tadavvuf düzenlerinin kurucularına adanmış bazı teşvikler içermektedir. Otin-Oy'lara tasavvufu sorduğunuzda, bazıları çok açıktır ve üzerinde uzun süre ayrıntıya inebilirler, bazıları ise bu sözü zar zor anlayabilir.

Ritüellerini incelerken, bazı yerlerde, yüksek sesli Zikr'in temel unsurları kesinlikle bulunabilir ve daha ileri araştırmalar her zaman, öncüllerinden birinin Ahmet Yesevî'nin Hikmet'ini okuyarak yüksek sesli Zikr'i izleyip uygulamış bir Ishân'ın (Sûfî Şeyhi'nin) ailesinden olduğunu ortaya çıkarır. Ancak, modern Otin-Oy'lar, özellikle Fergana Vadisi'nden en belirgin akım hiçbir tarikata ait değildir ancak çeşitli tasavvuf dallarından oluşan bir karışımdan gelmektedirler. Muhtemelen bunun için basit bir açıklama vardır: farklı tarikatlardan Ishân'ların eşlerinden hiçbiri baskın hale gelmediğinden sadece Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek için biraraya gelerek Tanrı'ya olan adanmışlıklarının temel biçimini sürdürmüşlerdir. Bugün bu çok sayıda teşviğin belirli bir tasavvuf düzeninin kurallarını takip etmeden uygun performans olarak gerçekleştirilmesi bahsedilmeye değerdir. Bunun birkaç nedeninin olduğu varsayabilir. Modern kadın ayinlerinin çoğunlukla farklı teşviklerden ve Kur'an-ı Kerim kıraatı (şarkı söyleme/okuma) veya tilâveti (şarkı söyleme/belâgat) tarzında şiirsel eserlerden oluşan ritüeller için geniş bir ürün koleksiyonu olarak görülmesi muhtemeldir. Muhtemelen şiirsel ve melodik güzellikleri gibi farklı nedenler için toplanmışlardır. Ortaçağdan beri birçok tasavvuf düzeninin bulunduğu bu topraklarda, günümüzde kadın ayinleri, yüzyıllar öncesindeki Zikir'den farklı olarak, Sûfî Zikirler'inin farklı bölümlerinin bir karışımını içermektedir. Zikr'in belirli dini veya aile olayları için her özel kadın toplantısının bir parçası olduğu söylenebilir. Zikir, adanmışlık toplantısının bir parçası olarak kurulmuştur. Boisun'da görülen,

[50] Sultanova, age., s.130.

ağlama ile sonuçlanan bir dizi duygusal yoğunluğun arttığı dua ve antik şiir performansı gibi şeyler bir cenaze etkinliğinin parçası olabilir. Butaqora köyünden Otin-Oy Mutaborak-hola (Endican bölgesi) aslında Qadiriyya, Tawba tazarru (Tövbe) tarihine düzgünce uygulanan şarkıyı sunmuştu. Bu Hanefi Sünni mezhebi kurucusunun Ghavsul Aghzam (Ghawth al-A'zam veya Imâm 'Abd al Hanîfa) yüceltilmesiydi:

Tawba tazarru (tövbe)
Sharmandalya rasvolighim haddin oshdi
Ghavsul Aghzam podshohim madad qiling.
Osyi jonu gunohkorman ilohimga,
Ghavsul Aghzam podshohim, madad qiling.
Jaborrimga hech kim mandek sharmandamas,
odam hulki manga u'hshab yomon emas.
Tawba qilsam, gunohlarim tamom bu'lmas,
Ghavsul Aghzam, gunohlarim tamom bu'lmas,
Ghavsul Aghzam, podshohim, madad qiling.

Türkçesi: Tövbe tazarru
Utanç ve rüsvalığım haddini aştı
Gavsul Azam padişahım medet kılın.
Çok günahkarım ilahıma,
Gavsul Azam padişahım medet kılın.
Cebbarıma hiç kimse benim gibi mahçup değil
İnsan tabiatı benim gibi yaman(kötü) değil
Tövbe etsem, günahlarım bitmez
Gavsul Azam, günahlarım bitmez
Gavsul Azam, padişahım, medet kılın…

"Ghavsul Aghzam podshohim, madad qiling" dizesinin 11 heceye sahip olması ilginçtir. 11 sayının belirli tasavvuf düzenleri için kutsal bir sayı olduğu akılda tutulursa, 11 hecenin kullanımı muhtemelen kasıtlı olmuştur. Barmak'ta vurgulu hecelerin yaygın sayısının 11 olduğu göz önünde bulundurulsa bile (belirli hece sayılarına dayalı halk şiir sistemi), bu hecelerin neden kullanıldığına dair soru kolayca cevaplanamamaktadır. Otin-Oy repertuarındaki tüm diğer şarkılar Hasan,

Hüseyin, Nakşibend gibi diğer tasavvuf şeflerine hitap etmektedir ve diğerleri ise tamamen farklı hece sayılarına sahiptir[51].

Zikir

Günümüzde, Orta Asya'daki Zikir eski ibadet tarzının sadece bir kalıntısıdır ve zamanın geçmesi ritüellerin dönüşümüne yol açmıştır. Özbekistan'da olduğu gibi sadece iç gelişimler değil, dış baskılar yoluyla da değişmektedirler.

Bugün, onlar sadece geçmişin ve zamanın derinliklerinde eriyen gizemli ama çok temel bir gölgesidir. Onlar sadece kaybedilen yoğunlukları açısından değil, aynı zamanda Sovyetlerin baskısı sırasında toplumun ritüel formunda tasavvuf geleneğini koruyabilecek tek tabaka olan kadınlar tarafından yansıtıldıkları şekilde de gölgelerdir. Bu nedenle, bu kadın tasavvuf şekli "yansıtıcı tasavvuf" olarak adlandırılabilir. Modern bağımsız Özbekistan politikasındaki yenilikler, tasavvuf geleneğinin yeniden canlanmasına ve revize edilmesine ya da tam tersine ortadan kalkmasına neden olabilir. Ancak görüldüğü gibi, bu geleneğin dış baskılara rağmen hayatta kalmak için iç manevi gücü vardır. Zikir, "Tanrı'yı anma" ve bir ibadet sırasında ve sonrasında bir adanmışlık eylemi komutunu veren aslen Kur'an-ı Kerimî bir sözdür. Nikolay Lykoshin'in şahit olduğu gibi, yirminci yüzyılın başlarında Taşkent'te erkek tasavvuf zikirleri iki şekilde gerçekleştirilirdi: Dashgariya Jahriya (yüksek sesle), ve Hufiya (sessizlik içinde). Bu eylem Otin-Oy seanslarında gözlenebilir. 1992'de, Özbekistan'daki Fergana Vadisi'nin tam kalbinde Endican eyaletinin Dudur köyündeki Otin-Oylar'ın bir araya gelmesinde görgü tanığı olmuştum. Bu toplanmanın nedeni çok kutsaldı: Ramazan'ın sonu. Bu buluşmanın süreci ritüel doluydu: Otin-Oy'lar yavaş yavaş ve törenle saygın bir kadın ve yerel kolhozların(kolektif çiftlik) eski başkanının dul eşi olan Otin-Oy Mutabarak-hola'nın evine geldi. Hepsi onları tamamen örten beyaz şallar giymiş hareketlerinde ve desterhanın etrafına oturduklarındaki konuşmalarında yavaş ve zariflerdi[52].

Çay içerken yapılan kısa bir tanıtım sohbeti, onların O'qish (okuma) havasına girmelerine yardımcı oldu. Otin-Oy'lar, Beyaz veya Külliyat adlı küçük kitaplardan (Kur'an'ın bazı sureleri, İslam mitleri ve tasavvuf şiirlerini içeren dini veya yarı dini metinler koleksiyonu) ilahiler okudular. O gün çok çeşitli şiirler sunuldu: Ahmet

[51] Sultanova, age., s.135.
[52] Sultanova, age., s.137.

Yesevi (on ikinci yüzyıl), Meşrep (on yedinci yüzyıl), Sûfî Allahyar (on yedinci yüzyıl) ve Nadire ve Üveysi (ikisi de on dokuzuncu yüzyıldan) gibi bazı kadın şairlerden. Arada sırada, Otin-Oy'lar kendi şiirlerini okudular. Metinler söylenmesine rağmen, bu toplantıların genel ismi O'qish'(Okuma)tır. Bu ayinin müzikal özellikleri açıktır. Yavaş yavaş ve monoton bir şekilde gelişerek, bir ezberden okuma olarak başlar ama yavaş yavaş şarkıya doğru evriliir. Şarkılar birbiri ardına aslında saf Zikir olan doruğa ulaşılana kadar söylenir. Zikir performansı Ahmet Yesevi'nin iyi bilinen şahada'sına kurulmuştur. Bu ezgi, tüm İslam dünyasında yaygın olan, her yerde bulunan ilk dizesi "La ilahe ilallah" (Allah'tan başka ilah yoktur!) ile daha iyi bilinmektedir:

Antalho
Bismillahi-r-rahmoni-r-rahim!
Antalho dey antalhaqq, laysallahu illahu,
Asli rabbim Jallolloh, mohi qalbim xayrulloh,
Nuri Muhammad salllaloh, La ilaha il Allah (6 kez)
Har kim maysa o'rguncha, La ilaha il Allah,
Go'ri bo'lar dunyocha, La ilaha il Allah,
Ochar bihishtdin darcha, La ilaha il Allah,
O'lib o'g'lon kelodir, La ilaha il Allah,
Doim xizmat qilodir, La ilaha il Allah,
Go'ri bo'lar qon asta, La ilaha il Allah,
Yotar qushdek qafasda, La ilaha il Allah,
Mehnat qilar payvasta, La ilaha il Allah,
Tahlil degan ushbu nom, La ilaha il Allah,
Tinmay ayting subhu shom, La ilaha il Allah,
Hamroh bo'lgay imoning, La ilaha il Allah,
Qorong'u go'r charog'ing, La ilaha il Allah,
Imon islom a'losi, La ilaha il Allah...

Türkçesi: Antalho (Anzelha - Zeliha'nın Gözyaşları)
Bismillahirrahmanirrahim
Antalho (Anzelha) deyu antalhakk, laysallahu illahu,
Asıl rabbim Cellallah, mafi kalbi gayrullah

Nur Muhammed sallallah, la ilahe illallah (6 kez)

Herkes çim biçenece (biçene kadar), la ilahe illallah

Körü (Mezarı) olur dünyaca, la ilahe illallah

Açar cennetten pencere, la ilahe illallah

Ölüp oğlan geliyor, la ilahe illallah

Daim hizmet ediyor, la ilahe illallah

Körü (Mezarı) olur kan aheste, la ilahe illallah

Yatar kuş gibi kafeste, la ilahe illallah

Emek verir peyveste (her zaman), la ilahe illallah

Tahlil denen bu nam (ad), la ilahe illallah

Dinmeden (Durmadan) söyleyin sabah akşam, la ilahe illallah

Hemrah (Yoldaş) ola imanın, la ilahe illallah

Karanlık kör (mezar) çırağın, la ilahe illallah

İman islam âlâsı, la ilahe illallah

Bu Zikir, toplanmanın doruğunda, doğru ruh hali sağlandığında bir koro olarak gerçekleştirilir. Oturumun lideri bir işaret verir ve sonra herkes katılır. Müzikal olarak, oldukça kaygı verici görünmektedir. Çok yavaş bir ritimle ve sessiz bir şekilde başlarlar. Sonra tempo hızlanır ve sesler yükselir, nihayet "La ilaha il Allah" ifadesinin saf tekrarına ulaşılır. Tanık olduğum en önemli olaylardan biri Ekim 1999'da Endican semtindeki Gushtyemas köyündeki Zikir oldu. Kadınlar özel bir amaç için biraraya geliyorlardı. Saygın, yaşlı ve birçoğunun arkadaşı olan Chinny-hola adında bir hanım zatürrreden kurtulduktan sonra geçen ay kendini iyi hissetmiyordu. Kadınlar onu ziyaret etmeye, oturmaya ve çay içmeye gelmişti, daha sonra yemek yerken, en yakın komşuları çağırdılar. Bir düzine kişi bir araya toplanarak, en son endişeleri ve haberleri paylaşarak, sonunda Chinny-hola'nın sağlık durumu hakkında daha fazla heyecanlandılar.

Sonunda, onu rahatlatmaya ve desteklemeye çalışarak, Fatiha (Kur'an'ın 1. Suresi), Üveysi ve Meşrep'in tasavvufi şiirleri ile dualı ayine, daha sonra da dans formuna giriştiler. Otin-Oy'lardan biri olan Sabokat-hola, Doira'yı (çerçeve davul) aldı ve çalmaya başladı.

Akşam, orada olanların ruhlarını kaldırarak, neşeli ve dinamik bir hale geldi. Ertesi sabah gelemeyen bütün komşular böyle olağanüstü bir etkinliğe katılamadıkları için gerçek bir pişmanlık duyduklarını dile getirdiler. Kadın

çevrelerinde Zikir performansında özel özelliklere yönelme eğilimi vardır. Burada, katılımcıların gözlerine yaş geldiğinde ve kalpler üzüntüyle dolduğunda "sessiz" Zikr'in yeniden yaratılmasından söz edilmektedir. Bu anlamda, bu tür bir Sema, kadınların doğasının niteliklerini, nezaket ve duygusal hassasiyete eğilimini yansıtan, belirli bir aşkınlık biçimini önermektedir. Kendinden geçme durumunun tamamıyla bir gerçeklik algısı kaybı olarak gösterildiği, daha sert erkek zikir formlarının aksine, kadınların zikrinin doruk noktası Tanrı ile yeniden birleşme hissini yeniden yaratarak sessiz transa bir daldırma geleneği olarak görülebilir. Bazen, görüldüğü gibi, cemaat tasavvuf motivasyonlarından değil, yaşam olayları, takvim olayları veya dini olaylar gibi tamamen farklı nedenlerden dolayı toplanır. Çoğu zaman, çeşitli Zikir aşamaları gözlemlenebilir. Basitten karmaşığa, duygusal yoğunlukta yükselen, toplanmanın sonuna kadar duygusal ifadede artan Sema, Kur'an'ın metinlerinin ve tasavvuf şiirinin performansındaki tutarlılık, Orta Asya'nın klasik müzik geleneğine gönderme ile açıklanabilir. Bu, tasavvufun mistik formlarına özgü, sessizden heyecanlı aşamaya kademeli yükseliş, Makam veya Hal adlı klasik müzik türlerine çok benzerdir. Şöyle ki, Zikrin bu durumlarda güçlü bir müzikal bağlantısı vardır. Allah'ı hatırlamak için Kur'an sözlerini ve ayetlerini kullanmanın özel önemi çok sayıda Kur'an öğüdünden türemiştir, örneğin: “Beni hatırlayın, ben de sizi hatırlayayım.” (Bakara süresi 2/152). Her tasavvuf düzeninin kurucusu tarafından inşa edilmiş bir Zikr'i vardı. Fergana Vadisi’ndeki kadın Zikr'i, çoğunlukla “ yüksek sesli” Zikr Jahriya denilen Yesevi nüshasına dayanmaktadır. Doruktan sonra, Otin-Oy'lar sessizliğe bürünürler. Diğer her şey, günlük yaşam, problemler ve güçlükler, sonsuzluk bu oturuma gelmişçesine azalıp yok olmuş gibi görünür. Duygusal olarak, son derece güçlü ve etkileyici bir ritüeldir. Murşid, bu manevi aşama için zikirleri seçen kişidir. Rehberin izni olmadan yapılan Zikr'in neredeyse işe yaramaz olduğuna da inanılır. Aynısı Otin-Oy'lar arasında da olur. Yukarıda açıklanan oturumda, ayinlerin gerçekleştirilme düzeni ve yöntemi meclis lideri Otin-Oy Mutabarak-hola tarafından belirlenmiştir. O, herkesin döneceği ve takip edeceği kişi olmuştur. Belirtildiği gibi, iki tür Zikir vardır: Zikr-i-jali veya Dashgariya (yüksek sesle okuma) ve Zikr-i-khafi veya Hufiya (alçak sesle veya sessizce yapılan). Nakşibendiye’de ikinci tür kullanılmaktaysa, gösterildiği gibi Yeseviye'de, Otin-Oy'lar yüksek sesle yapılanı takip etmektedirler. Fakat Otin-Oy'ların yüksek sesli

Zikir sonrası sessizliği dikkat çekicidir. Bazı kadınlar trans halinde; diğerleri ağlamakta ve Allah ismini tekrar etmekteydiler.

Zikr'in değeri ve gücü beden ve akıldaki doğru konsantrasyon seviyesine bağlıdır. Sadece bunlar başarıldığında, inanan Zikir ile özdeşleştirilir, yani nesne ve özne, ilahi ışıkla aydınlatılan kalptir. Zikr'in Tanrı ile birliğe izin vermediğinden söz etmek gerekir. Bu sadece kalbi arındırmanın yollarını temsil eder. Hem erkeklerin hem de kadınların eşit bir rol oynadığı karışık Zikir formları ele alındığında, bu bölgede karışık Zikir uygulamasının tarihte yüzyıllardır var olduğunu vurgulamak gerekir.

Aynısı Türkiye gibi diğer Doğu ülkelerinde de görülebilir. Troitskaya'nın "*Zhenskyi zikr v Starom,* Tashkente", adlı makalesi, yirminci yüzyıl başında Taşkent'teki Otin-Oy'ların varlığı hakkında çok ilginç bir kanıt sunmaktadır. Ayinin tanımı, bu tür kadınların ve sergiledikleri bu en önemli özelliklerini açıklar. Örneğin, Troitskaya, Otin-Oy'ların dans ritmi ile genel ağlama ritimleri arasındaki karşılıklı ilişki düzeni açısından Zikr'i yönlendirmedeki uzanma rolünü yorumluyor. Bununla birlikte, günümüzde bu ilişki Otin-Oy aktivitesinde artık mevcut değildir. Bugünün Otin-Oy'ları şarkı ve resitalden memnundur.

Troitskaya'ya göre yukarıda da belirtildiği gibi her Otin-Oy'ın kendine özgü bir tarzı vardı. Her biri performansını farklı bir şekilde gerçekleştirirdi. Ancak, kendi araştırmam her bölgede şarkıların müzikal entonasyonunda ve çeşitli Otin-Oy'lara özgü tonlarda oldukça belirgin bir benzerlik olduğunun ayırt edilebilirliğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Endican bölgesinin güneyinde bulunan Gushtyemas yerleşiminde ve Endican bölgesinin kuzeyinde bulunan Butakora ve Dudur bölgesinde, Meşrep ve Üveysi'nin metinlerine dayanan aynı şarkılar da benzer şekilde seslendirilmektedir. Son olarak, Troitskaya'nın işaret ettiği gibi, Otin-Oy'lar ağızlarını elleriyle ve hatta kutsal kitapları Kur'an ile seslerinin rezonansını azaltmaya çalışarak, onu danstaki genel dönüşle ilişkilendirerek kapatmışlardır. Modern Otin-Oy'lar arasında benzer bir örnek yoktur. Aynı zamanda, diğer yeni tarzlar da gelişmiştir. Örneğin, Gushtyemas köyünden Otin-Oy Sabohad, Zikr'i oturma pozisyonunda yürütür. Ancak, vücut hareketlerinin tekniği Zikr'in önceki dans formlarını hatırlatmaktadır. Otin-Oy Sabohad, vücudunu bir yandan diğer yana, sağdan sola, yumuşak bir şekilde sallar. Ayrıca, şarkıyı el hareketlerinin karakteriyle belirgin bir şekilde eşleştirerek her bir dize için zamanında ellerin dairesel dönme

hareketlerini kullanmaktadır. Gerçekten de birçok Otin-Oy, kutsal kitapları ağzına koydu, ama sadece bir duygu patlamasında, hafifçe dokundurdular. Bir dini duygu patlaması, ses düzenlemesinin akustik anından ziyade, bu eylem için daha muhtemel bir açıklamadır. Özbek kültüründeki bu eşsiz olguyu incelerken birkaç soru ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi, çeşitli Otin-Oy'ların belirli bir tasavvuf düzenine ve onlar tarafından gerçekleştirilen ritüellere bağlı olması hakkındadır. Günümüzde, Otin-Oy'ların veya takipçilerinin hangi tasavvuf okuluna veya düzenine ait olduklarını söyleyememeleri oldukça yaygın bir durumdur, çünkü onlar da gerçeği bilmemektedirler. Her ne kadar bu, kullandıkları repertuardan tespit edilebilse de, örneğin Fergana Vadisi'ndeki Ahmet Yesevi tarikatının takipçileri ile şarkıları Nakşibendi'nin adına adayan Nakşibendi takipçileri arasında ayrım yapmak zor olabilir.

Bununla birlikte, birçok Otin-Oy her iki repertuar türünden parçalar kullandığından, ritüel formlarını tek bir tarikata ait olarak belirlemek oldukça imkansızdır. İlginç bir gerçek şu ki, kadın zikrinin benzer biçimleri daha geniş Orta Asya'daki İslam ülkelerinde kullanılmaktadır. Mesela Azerbaycan'da bu tür kadınlara Mersiye denilmektedir. Onların repertuarı birçok yönden, bağlı oldukları Şiilik'e dayanmaktadır. Birçok ritüel, müslüman tarihinde trajik bir figür olan Hüseyin imgesine adanmaktadır. Zikr'in onlar tarafından gerçekleştirilen teknik yönüyle ilgili olarak, ritim çizgisi kuvvetli bir şekilde vurgulanmaktadır. Kendilerini duvarlarla konumlandırmış olarak sabit kalırken, Mersiye, ritüeldeki tüm katılımcılarla aynı anda ritim çizgisini sağ eliyle dizinde vurdu. Özbekistan'ın Otin-Oy'larında bu yöntemin kullanıldığı gözlemlenmemiştir. Türkiye'de de kadın Zikr'i ritüellerinin benzer biçimleri, farklı tasavvuf düzenlerinde uygulanmaktadır. Örneğin, 1997'de İstanbul'da gözlemleme fırsatı bulduğum Caferi düzeninin tasavvuf ritüelleri, yukarıda belirtilen Özbekistan'daki kadınların ritüel biçimlerinden büyük ölçüde farklıdır. Her şeyden önce, tasavvufun Caferi düzenindeki kadınları, bir caminin en üst katında, erkeklerden ayrı olsa da erkeklerin ayinlerinde de yer almaktadır. Bu ritüeller, aynı binada ve aynı zamanda, her etap için aynı sırayı izleyen hem erkek hem de kadınlarla, Caferi Şeyh'i tarafından yönetilerek gerçekleştirilmektedir. Ancak, kadınlar dansta erkekler gibi dönmemektedirler. Fakat dualar aynıdır. Özbekistan'da bambaşka bir tablo görülebilmektedir. Burada, kadınlar, son yüzyılda erkeklerin dini uygulamalarından tamamen izole edilmiştir ve

kendi mekan ve stillerini yaratarak tamamen kadınların ibadet biçimlerine yoğunlaşmışlardır[53].

[53] Sultanova, age., s.137.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YESEVÎLİK TARİKATINDA VE A. YESEVÎ DİVAN-I HİKMET'İNDE KADIN İMAJI

3.1. YESEVÎLİK TARİKATINDA KADINA BAKIŞ

Yesevî, ayrıca sohbet toplantılarına iştirak etmek bakımından kadın cinsiyyet ayrımcılığı yapmayan, kadının eğitimde eşitliğine daha o yüzyılda önem vererek bu konuda ilke imza atmıştır.

Halk arasında Yesevî'yi anlatan ve geniş halk kitlelerine yayan etken kuvvet Türkistanlı müslüman kadınlar olmuştur. Bu Ahmet Yesevî zamanında başlayan bir faaliyettir. Ahmet Yesevî'nin kızı Gevher Sehnaz babasından dinlediği ve öğrendiği hikmetleri komşularından başlayarak çevresine, komşu köy ve avullardaki kadınlara okumuş ve hikmetleri başka kadınlara öğretme üslübunu ve tekniğini öğretmiştir. Hikmet okuma, ezberleme ve ögretme Yesevî ve kızı Gevher Sehnaz'dan sonra da kadınlar arasında bir anane halini almış ve bugün de devam etmektedir.

Buna göre, sonbahardan ilkbahara kadar hikmetleri ezberden okuyan kırk kadın-kız; köy, mahalle, yurtlarda toplanıyorlar, dört köşeli bir halka oluşturuyor ve dinleyiciler bu halkanın dışında, kendi arkalarında kalmak suretiyle diz üstü oturuyorlardı. Bu topluluğa akıl baliğ olmuş hiçbir erkek çocuk alınmıyordu. Ortaya dikilen bir-bir buçuk metre uzunluğunda yeşil bir ağacın üzerinde şamdanda mum yakıyorlardı. Camlar kapatılıyor ve hikmetler okunmaya başşlamadan önce dua okunuyordu. Bu dört köşeli halkayı oluşturan, dua ve hikmetleri okuyan kırk kadın-kız içlerinden yaşlı bir hanım idare ediyordu. Kırk kadın-kız, bir kere "Bismillahirrahmanirrahim" deyip ardından kırk kere "Allahu Ekber" diyorlardı.

Ardından da bu gruptan on kişi hikmetleri okuyor ve geriye kalan otuz kişi de yine onar onar hikmetler okuyorlardı. Bir mecliste aynı hikmetler tekrarlanmıyor, farklı farklı hikmetler okunuyordu. Hikmetlerin uzunluk ve kısalıklarını ve konularını okuyucuların kendisi belirliyordu. Hikmet okumaları iki saate kadar sürebiliyordu.

Okumanın sonunda kırk kadın-kız hep bir ağızdan "münâcât be dergâh-ı kâdi'l-hâcât celle celâlühü" diyorlardı. Yavaş başlayan ses münâcâtın ortasında yükseliyor ve sonunda yine yavaşlıyor ve sakinleşiyordu ve ney sesi ile ahenk içinde devam ediyordu. Hikmetlerin okunmasının ardından "Pîr-i Türkistan" için dua okunurdu ve camlar açılır, mumlar söndürülürdü.

Hikmetler okunduktan sonra çay içme merasimi başlar ve çaylar içilirken Ahmet Yesevî'nin hayatı, eserleri, fikirleri hikâye edilerek anlatılır. Hikâyeler genelde halvet hayatı ile ilgili, kendisinin peygamberimizin vefat yası olan altmış üç yaşında yeraltına yaptırdığı halvethanede geçirdigi günlerdeki yaşantısına dair olurdu. Buradaki yaşantısının dünyayı terk ve Allah'a sığınış ve adanış manasına geldiği anlatılırdı. Bugün de bu geleneğe sadık kalınmaktadır.

Kırk Pîr-i çiltan'ı tasvir eder. Çiltan/çilten kırklar demektir. Bir rivayete göre bu kırk canı tasvir etmekte, bu da melaikelerdir. Başka bir anlatımda kırklar, kırk kişinin niyet toplumudur. Çiltanlar insanlara hayır niyeti taşıyan ve bunun için Yesevî'nin hikmetlerini okuyan kişilerdir ve böylece Allah yolunda hayırlı bir iş yaptıkları inancını taşırlar.

Türkistan kadınlarının XII. asırdan günümüze kadar süren Yesevîhanlık geleneği, Ahmet Yesevî'nin hayatının, fikirlerinin Türkistan'da yayılmasında etkili olmuştur[54].

3.2. A. YESEVÎ HİKMETLERİNDE KADIN

3.2.1. Huri

Hikmetlerde bahsedilen ilk kadın imajı huridir. Huri kelimesi Yesevi hikmetlerinde 42 kez kullanılmıştır. Huri veya Arapça kullanım şekliyle hûr (Arapça: حور) ,cennet kadınlarını ve bu kadınların güzelliklerini ifade eden bir tabirdir. Huriler, cennette müminlerin eşleri olacak olan Kuran'daki cennet hizmetçileridir. Huri'nin duyusal imajı, İslam teolojisinde ve halk edebiyatında önemli bir gelişme gösterdi. Huri "safran, misk, kehribar renkli, şeffaf tenli ve mücevherlerle süslenmiş vücuda sahip çeşitli renklerdeki yaratıklar" olarak tanımlanmaktadır. Kur`an`ın bazı

[54] Atmaca, 2008: s.30.

yorumcularında huri imgesinin sembolik yorumları, onlar ile dünyevi kadınlar arasındaki farkı vurgular. Tasavvuf edebiyatında huri imgesi, mistik aşkın ve mistik zevklerin sembolü haline geldi. Ortadoğu'nun popüler inançlarında huri tasavvuru, Kuran'da bahsedilen cennet hurisi ile benzerlik taşır:

Azrâil gelip Arslan Babamın Cânını aldı,
Hûriler gelip ipek kumaştan kefen eyledi,
Yetmiş bin melekler toplanıp geldi.
O nedenle altmış üçte girdim yere[55].

On beşimde Hûrî ve gılmân karşı geldi;
Başını eğip, el bağlayıp saygı gösterdi
Firdevs adlı cennetinden haberci geldi;
Cemâli için hepsini terk ettim ben işte[56].

On sekizde Kırklar ile şarâp içtim;
Zikrini söyleyip, hâzır durup göğsümü deştim;
Nasîb kıldı, cennet gezip hûriler kucakladım;
Hakk Mustafâ cemâllerini gördüm ben işte[57].

Sübhân Rabb'im bir katre mey eylese armağan,
Sır Zikrini diye diye eylesem tamâm,
Hûrî-gılmân bütün melekler ona köle
Cennet içinde ipek giysiler biçer dostlar[58].

Âlem bütün cennet olsa, bütün hûrîler karşılamağa gelse,
Allah bana nasîp eylese, bana sen gereksin.
Cennete gireyim cevlân eyleyim, ne hûrîlere nazar eyleyim
Onu bunu ben ne eyleyim, bana sen gereksin[59].

[55] Yesevi, 2017: s.50.
[56] Yesevi, age., s.52-53.
[57] Yesevi, age., s.52-53.
[58] Yesevi, age., s.99.
[59] Yesevi, age., s.114.

Zâhid eyledi yine birisini ibâdet için,
Zâhid yine ibâdet eylemiş râhat için,
Hûrî-gılmân, tûbâ dolu cennet için,
Zâhid cemâl göreceğimi bilemezdim[60].

Allah diyen kulun yerini cennette gördüm;
Hûrî ve gılmân hepsini karşısında hizmette gördüm[61].

Kul Hoca Ahmed zâhid olup mescide girsem,
Gaflet uykusunu harâm eyleyip kâim olsam,
İbret alıp kıyâmetden korkup varsam,
Cennet içinde Hûrî-gılmân kucaklar mı ki[62]?

Mü'min kullar dert ve hâlet peydâ eyledi,
Hakk yolunda cân ve gönlü şeydâ eyledi,
Dünyâyı bırakıp âhireti sevdâ eyledi,
Sevdâ eylesen, Hûrî-gılmân hepsi hâzır[63].

Mümin kullar, sâdıklar, sıdkı ile duranlar
Dünyalığını sarf edip cennet hûrîsini kucaklamışlar
Kul Hoca Ahmed bilmişsin, Hakk yoluna girmişsin,
Hakk yoluna girenler Hakk cemâlini görmüşler[64].

Cehenneme girse âşık, pervâ eylemez,
Görüp, bilip mâl ve mülkünü ele almaz;
Hûrî, köşkler, gılmânları göze iliştirmez
Feryâd edip kavgâ kılıp yürür olur.

Âşıkların bildiklerini halk bilemez,
Hûrî, gılmân bütün melekler yanına gelemez,

[60] Yesevi, age., s.132.
[61] Yesevi, age., s.142.
[62] Yesevi, age., s.165.
[63] Yesevi, age., s.198.
[64] Yesevi, age., s.210.

“Sekahüm rabbihüm”ü arzû eylemez,
Cemâline vefâ eyleyip yürür olmalı.

Hûrî, gılmân “entahur”dan alıp gelince,
Rıdvân melek kadeh sunup hürmet eyleyince,
Âşıkları gözünü yumup şuûrsuz olunca,
“Va şevkâ” deyip içinde yürür olmalı[65].

Sulh eylese âşıkları kabûl eylemez,
Hûrî-gılmân, cennet verse, göze iliştirmez,
Cemâl dileyip başlarını yerden almaz;
Âşıkları cemâl görüp râzı olur[66].

Mümin kullar namâz kılıp olsa uzak,
O kulun rengi olur böyle sarı,
O hizmeti Hakk önünde olsa lâyık,
Hûrî kızları karşılayıp kucaklar olmalı[67].

Âşık kullar kaftan giyip Burâk biner,
Hûrî ve hizmetçiler sağ ve solu melekler,
O Burâk’a bakıp orada hayrân kalır,
Âşık olmadan o Burâk’a binip olmaz[68].

Cennet mülkünü uman kullar tevbe eylesin,
Tevbe eyleyip Hazret’ine yakın olsun;
Hûrî kusûr, gılmân, vildân hizmetçi olsun
Rengârenk giyer şeref kaftanı var[69].

Cennet der: “Ben üstünüm, peygamberler bende var;
Peygamberler önünde Kevser, hûrî-gılmân var”[70].

[65] Yesevi, age., s.213-215.
[66] Yesevi, age,. s.218.
[67] Yesevi, age., s.221.
[68] Yesevi, age., s.251.
[69] Yesevi, age., s.280.

Zâhid kullar takvâ eyleyip namâz kılar,
Nasîb eylese orada varıp hûriler kucaklar,
Âşık kullar Mansûr gibi cândan geçer,
Kurbân olur dârağacı üstünde cânân için[71].

İmanlı kul ölüp gitse, cennete girince,
Cennet girip, hûriler ile işret kılınca.
Her yanından Rizvân gelip selâm edince,
Cevâb diyemeden ölüp gitsem, neylerim ben işte[72]?

Gece Allah, gündüz Allah dedim burada,
Sübhân Azîm, Sübhân Allah dedim burada.
Sekiz cennet kabûl kılıp durdu orada,
Açıp selâm kıldı cennet hûrî bana[73].

Cân bülbülü şakıyıp kalktı söze başlayıp,
Bu sözleri defter kılan inciyi gördüm.
Âşıkları girdirirler cennet içre,
Gece-gündüz bakıp duran hûrîyi kördüm.

Gözüm yaşı revân oldu çeşme gibi,
Gurbet içre irâdeti karşı gördüm.
Hak rızâsını bilenlere hemrâh oldum,
Erenlerin hizmetinde hûrîni gördüm[74].

Gördünüz mü, melâikler, kulumu, der,
Bu âşıkdır, ben mâşûkum, bilin, der,
Hûriler karşı çıkıp ona selâm eder,
Ağlayıp yürü, gözyaşının riyâsı yok.

[70] Yesevi, age., s.283.
[71] Yesevi, age., s.286.
[72] Yesevi, age., s.296.
[73] Yesevi, age., s.305.
[74] Yesevi, age., s.305-306.

Hûrî ve cennet Hûdâ'ya arz eyler,
İşbu azîz kimdir, beyân eyle, der,
Bir sâat ki bize konuk olsun der,
Ağlayıp yürü, gözyaşının riyâsı yok[75].

Hakk'a âşık olan kişi cândan geçer,
Bilinçsiz olup, şevk şarâbını doyasıya içer.
Nasîb eylese cennet girip hûriler kucaklar,
"Lâ ilâhe illâllah" deyip şeydâ olur[76].

Allah'ı seven âşık yarın Burâk biner,
Burâk binip mahşer yerinde cevlân kılar.
Hûrî ve Kusûr gözlemezler, dîdâr diler,
Yarın mahşerde âşıkları Allah yorar[77].

Âşıkların bildiklerini halk bilemez,
Hûrî ve gılmân cümle melek hayl gelemez.
"Sekâhüm Rabbühüm"ü arzû eylemez,
Didârına vefâ kılıp yürür olur.

Hûrî ve Kusûr "an-tahûr"dan alıp gelir,
Rıdvân melek kadeh sunup, tazîm kılar.
Âşıkları gözünü yumup bilinçsiz olur,
"Vâ şevkâ!", deyip kir içinde yürür olur[78].

Kulluk eyle kuluna, gir Hakk'ın yoluna,
Bağışlanan kuluna, hûrîler karşı gelesi[79].

Kul Hoca Ahmed nefsten büyük belâ olmaz,

[75] Yesevi, age., s.312-313.
[76] Yesevi, age., s.325.
[77] Yesevi, age., s.374.
[78] Yesevi, age., s.378.
[79] Yesevi, age., s.379.

Yer ve gökten lokma versen aslâ doymaz,
Toprak olup yerde yatsan kâfir olmaz,
Nefsi ölenleri Hûrî ve gılmân kucaklar dostlar[80].

Hakk aşkını seven âşık Arş'a kondu,
Cennet girip, hûriler kucaklayıp, Burak bindi,
Dünyâperest soysuz vursa, boyun sundu,
Kin tutmayıp, içinde saklar dostlarım ha.

Nidâ şudur: âşıklara aşk üleşecek,
Pertev salıp, şuursuz kılıp, Hakk görüşecek,
Huri ve melek cem olarak çok dalaşacak,
Ona bakmayıp, didâr diler, dostlarım ha[81].

Her kim Hakk'ın kulu olsa, Hakk'a yansın,
Tevbe edip, hazretine yakın varsın,
Huri kusur, gılman, vildân hâdim olsun,
Türlü-türlü yemeklerin lezzeti var[82].

Hakk Teâlâ sevip deyince has bendem o,
Sen kabrine armağan götür cennetten tül,
Haber ver, hâdim olsun yetmiş bin huri,
Burada ağlayıp, âhirette gülmez misin?

Münker-Nekir pervaz kılıp, cennete girince,
Hamd ü senâ dinmeden söyleyip, güller derince,
Yürüyüp-koşup hûrilere haber verince,
Burada ağlayıp, âhirette gülmez misin?

Huri ve gılman Hakk önüne yığılıp gelecek,
Kol kavuşturup, dergâhına tazim kılacak,

[80] Yesevi, age., s.413.
[81] Yesevi, age., s.427-428.
[82] Yesevi, age., s.459.

Yer altına düşün, diye fermân alacak,
Burada ağlayıp, âhirette gülmez misin?

Fermânını mehkem tutup, çabucak uçacak,
Vehmi ile dokuz gökler korkup uçacak,
Huri ve gılman kabir içinde sevinip kucaklayacak,
Burada ağlayıp, âhirette gülmez misin?

Huri ve gılman yığılıp varınca Hakk önüne,
Hayran kaldım âşıkların her işine,
Âlem doldu gözden akan kan yaşına,
Burada ağlayıp, âhirette gülmez misin[83]?

Sekiz uçmak firdevs adlı cennetleri,
Yenip tükenmez asla orada nimetleri,
Hûriler giyer yetmiş türlü hil'atleri,
O Muhammed Habîbullah Rasûl için.

Cennet içinde huri ve gılman feryâd kılır,
Var ey Hüdâ, Rasûl dostun ne zaman gelir?
Cümle, Rasûl cemâline müştâktır,
O Muhammed Habîbullah Rasûl için[84].

3.2.2. Ana

Annelik imgesi, İslam'da bir kadının imgesi olmakla birlikte her zaman kutsaldır. Peygamberimiz cennetin annenin ayaklarının altında yattığını söylediği bilinmektedir. Kadın mirası en geleneksel olandır. Kültürün köklerini ve güzelliklerini koruyan kadındır:

Bizi sevdi başkalarını sevmedi,

[83] Yesevi, age., s.466-467.
[84] Yesevi, age., s.479-480.

Hem anne hem babasını da sevmedi,
Bağışladım diyene kadar bırakmadı,
Sensin Kâfî, sensin Âfî yâ Gafûr[85].

Muhammed'i târif eylesem kemîne,
Anasının adı bil Âmine

Babasının adı Abdullah'tır
Anadan doğduğunda anası ölmüştür[86].

Vah yazık iyiler hepsi ağlayıp geçti,
Anasından doğdu ise mâtem tuttu,
Gözüm yumup da açana kadar ömrüm geçti,
Bu dünyâyı geçmez akçeye satasım gelir.[87]

Ata, ana, kardeşler nereye gitti, fikir eyle
Dört ayaklı tahta at bir gün sana yeter ha[88].

Tan atana kadar iki ayak tamâm şişti,
Ata-ana, İbrâhim'den dahi geçti.
Dileyip ümmet kaygı ile aklı şaştı,
Ey Şeyh ey, görüp ibret almaz mısın[89]?

Yetîm kaldı atadan, hem şefkatli anadan,
Takdîr oldu Hûdâ'dan, yâ Mustafâ Muhammed.
Yetîm başını sıvazladı, şefkat oldu Muhammed,
Cânı câna uladı, yâ Mustafâ Muhammed.

Bu dünyâyı sevmedi, taze ekmeğe doymadı,
Hak kulluğunu koymadı, yâ Mustafâ Muhammed.

[85] Yesevi, age., s.99.
[86] Yesevi, age., s.115.
[87] Yesevi, age., s.137.
[88] Yesevi, age, s.285.
[89] Yesevi, age., s.372.

Dilemedi atasını hem şefkatli anasını,
Kıldı ümmet duasını, yâ Mustafâ Muhammed[90].

Garîblikte yürüdüm ben kötü yemeğe,
Berbât imiş tekke, yastık orada başa.
Mahzûn olup ata-ana karındaşa,
Rahîm kılıp, garîb hâlin soran var mı[91]?

Beş ağaça bağladık, ananın sütünü emdik,
Rızk veren Rezzâk sakladı bizi yine.
Bir yaşıma ulaşınca tanıdım ata-anamı,
İki yaşa yetişince düzeldik bizler yine[92].

3.2.3. Leyla

Mecnun`un Sevgilisine ait Leyla'nın adı Yesevi Hikmetlerin'de dokuz kez geçiyor. Leyla ve Mecnun hakkındaki tasavvuf meselelerinde Tanrı, Leyla ve Mecnun`un imajında Tanrı'yı arayan ruh, ruhsal mükemmellik ve en yüksek gerçeğin kavranması olarak tasvir edilmiştir. Sözlü halk sanatından ödünç alınan ve ilk olarak şair Nizami'nin şiirinde rastladığımız "Leyli ve Mecnun" şiirinin teması, edebiyatta ölümsüz bir aşk hikayesiydi. M.E.Rasulzade, şiir içerisindeki aşk kavramını doğrudan tasavuf-irfanın görüşleriyle ilişkilendirir. Nizami'nin canlandırdığı, kendisini idealine adayan Mecnun'un samimi ve özverili bir idealist sembolü olduğunu yazmaktadır. Sevgili bir mumin (dindar), bir mücahidin[93] veya Allah'ın imgesidir. Mecnun, fenfillah'ın (veya ideal aşkın) kişileşmesidir. Örneğin, Leyli ve Leyli'nin görüntülerini bir kâğıt üzerinde bir arada gören Mecnun, Leyli'nin görüntüsünü hemen siler. Sebebi sorulduğunda iki kişi olmadıklarını ama bir olduklarını söyler. Neden kendini silmediği sorulduğunda ise şöyle cevaplar: "Çünkü o ruh, ben formum, ruh formun içindedir"[94]. Bu tasavvufun aşkla ilişkili felsefesi

[90] Yesevi, age., s.386-387.
[91] Yesevi, age., s.390.
[92] Yesevi, age., s.432.
[93] "Allah rızası için kendini feda eden" anlamını ifade etmektedir.
[94] Rasulzade, 2011: s.179.

“vahdet-i vücud (Allah'ın birliği)” fikrine doğrudan bir yansımasıdır. Yüce Allah, iki kısımda ve yapıda dünyayı yarattı. Maddi dünya veya manevi dünya olsun, herkes bu iki yapıya ve kısma sahiptir (maddi dünya: erkek-kadın, üst-alt, acı-tatlı, vs., manevi dünya: kötü-iyi, aşk-nefret, vs.). Erilimi simgeleyen Mecnun, kadınsı kişileşen Leyli ile bir araya gelerek, yaratılan dünyanın bütününün birliğinin anlamını kazanır[95].

Her şeyi riske atmaya istekli olmak için yeterince aşık olmanız gerekir. Böyle bir sevgiye “ışk” denir. Işk, Tanrı'ya tutkulu sevgidir ki kişiden gelmez. Bu özden geliyor. Kalbten doğarak sizi avuçlarının içine alır. Onu kontrol edemezsiniz, aksine o sizi kontrol eder. Sûfîler, dalga üzerinde yükselme ve aşkınlık kazanabilmemiz için, ışk yaratmanın yollarını ve yöntemlerini keşfetti. Hikmetlerinde, Leyla`dan bahsederek kendi içimizde bir ışk yaratma mesajını verir ve çağrısını yapar. Konuyla ilgili aşağıdaki örnekleri inceleyebiliriz:

Âlimlere kitap gerek, sûfîlere mescid gerek,
Mecnûn’lara Leylâ gerek, bana sen gereksin[96].

Gece Allah, gündüz Allah dinmeden yürür;
Allah mumu, pervâne gibi kendini vurur;
Leylâ-Mecnûn, Ferhâd-Şîrîn devrini sürer;
Hakk Teâlâ âşıkların sevgilisi olur[97].

Kul Hoca Ahmed zâhid olma âşık ol,
Bu yollarda yalnız yürüme sâdık ol,
Leylâ-Mecnûn, Ferhât-Şîrîn, Vâmık ol,
Âşık olmadan Hakk cemâlin görse olmaz[98].

Nereye gitse aşk pazarını orada kurdu,
Leylâ-Mecnûn bu dünyânın devrini sürdü,
Şeyh Mansûr “Ene’l-Hakk” deyip kavgâ eyledi,
Vefâ eyleyen erenlerden yansa olmaz[99].

[95] Гумматова, 2013:s.62.
[96] Yesevi, age., s.113.
[97] Yesevi, age., s.218.
[98] Yesevi, age., s.249.

Aşk sevdâsı kime düşse, rezil eyler,
Nûr gönderip Hakk kendine tutkun eyler,
Mecnûn gibi aklını alıp Leylâ eyler,
Allah tanık bu sözlerin yalanı yok[100].

Gözüm açtım, Leylâ demeden Allah dedim,
Dünyâ demeyip âhiretin gamın yedim.
Şüphe getirmeyip birliğine boyun sundum,
Ta ölene dek bir ahdimde durdum ben işte[101].

Leylâ diye sahralarda Mecnûn geçti,
Leylâyı gördüğü zamân şuûru gitti.
Hayrân olup, sersem olup, başı dondu,
Geçmiş âşık erenleri gören var mı[102]?

Aşk iste, aşk iste, âşık ol,
Bu yollarda kirli yürüme, sâdık ol,
Leyla-Mecnun, Şirin-Ferhad, Vâmık ol,
Âşık kullar didâr görüp, doyar imiş[103].

3.2.4. Amine

Bu hikmetinde, Hz. Muhammed'in (s.a.s) soyağacı anlatılır ve annesi'nin Hz. Amine`den (r.a) bahsedilir. Amine adı hikmetlerinde bir kere geçer, lakin genel olarak anne kelimesini on kere kullanmıştır.

Peygamberimizin annesi olan Hz. Amine Kureyş Kabilesindendir. Babası Zühre oğullarından Vehb b. Abdulmenaf, annesi Berra kızı Abdul-uzza'dır. Hz. Amine'nin babası Vehb, Zühre oğullarının reislerinden olup asil bir insandı. Kızını çok iyi yetiştirmişti. Hz.Amine gelinlik çağına eriştiğinde Mekke'nin reisi

[99] Yesevi, age., s.253.
[100] Yesevi, age., s.279.
[101] Yesevi, age., s.302.
[102] Yesevi, age., s.388.
[103] Yesevi, age., s.416.

Abdulmuttalip oğlu Abdullah'a istedi. Ailelerin anlaşması neticesinde Hz.Amine Kureyş`in en asil gençlerinden olan Hz. Abdullah ile evlendi. Bu mübarek evlilik büyük bir saadetle devam etti. Ancak mutlulukları uzun sürmedi. Hz. Abdullah hanımı Amineyi hamile olarak bırakıp bir ticaret işi için Şam istikametine gitti. Dönüşte, Medine'de çok genç yaşta vefat etti. Hz. Amine buna çok üzüldü. Günlerce, aylarca gözyaşı döktü. Tek tesellisi karnında Abdullah'ın bıraktığı yetimdi. Bu yetim, alemlere rahmet olarak gönderilen, Allah'ın son elçisi Hz. Muhammed'di. Hz. Amine 571 yılının Rebiülevvel ayının 12. gecesi oğlunu doğurdu. Peygamberimizin doğumu onu çok sevindirmişti. Sevgili yavrusunu bağrına basıp acılarını unutmaya çalıştı. Hz. Muhammed altı yaşına eriştiğinde onu dayanına alarak, hem Medine'deki dayılarını, hem kocası Abdullah'ın mezarını ziyaret etmek için Medine'ye gitti. Geri dönüşte hastalandı. Ebva denilen köyde hastalığı ağırlaştı. Henüz 25 yaşlarında genç bir kadınken Ebva köyünde vefat etti. Yüce Allah sevgili Peygamberini hem yetim, hem öksüz olarak bıraktı. Bu işte nice büyük hikmetler saklıydı[104].

Hz. Amine'nin Peygamberimizin annesi olması itibariyle İslâm tarihinde müstesna bir yeri vardır. O, yeryüzünde hiçbir kadına nasip olmayan bir şerefe erişmiş, âlemlerin şeref tacı Peygamberimize anne olmuştur.

Muhammed'i târif eylesem kemîne,
Anasının adı bil Âmine[105].

3.2.5. Hatice

Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinde Hz. Muhammed'in annesinden sonra altı kez Hatice ismi geçer: "Allah'a yemin ederim ki bana Hatîce'den daha hayırlı bir hanım verilmemiştir. İnsanlar beni inkâr ettiği zaman o bana iman etti. İnsanlar beni yalanladığı zaman o beni tasdik etti. İnsanlar beni mahrum ettiği zaman o bana malıyla sahip çıktı. Allah beni ondan, diğer hanımlara nasip olmayan çocuklarla rızıklandırdı" (Taberânî el-Mu'cemu'l-Kebir, XXIII, 13).

Rasûlullah'ın (s.a.s.) ilk hanımı olan Hz. Hatîce (r.a), asâleti, güzelliği, zekâsı, yumuşak huyluluğu ve serveti ile Kureyş kadınlarından üstün bir durumda idi.

[104] https://www.huzurdini.com/biyografi/hz-amine-kimdir.html
[105] Yesevi, age., s.115.

Kendisini Câhiliyye döneminde bile muhafaza etmiş, asil ve faziletli bir hanımefendi olan Hatîce validemiz, Rasûlullah (s.a.s.) ile evlendikten sonra tüm servetini İslâm'ın yayılması için harcayıp tüketmişti.

O, son Peygamber'in hanımı ve Rasûlullah'a ilk îmân eden hanım olma özelliğini ve şerefini taşıyordu. Ayrıca kaynaklarda Rasûlullah Efendimizin hanımları arasında, nesebce Peygamberimize en yakın olan hanımının Hz. Hatice olduğu belirtilmektedir.

Hz. Hatîce, Peygamberimizle evlenmeden evvel Câhiliyye döneminde iki evlilik yapmış ve bu evliliklerinden ikisi erkek biri kız olmak üzere üç çocuğu olmuştur.

Efendimiz (s.a.s) ile Hz. Hatice'nin (r.a) aile hayatları, çok mutlu ve huzurlu bir şekilde geçmiştir. Her zaman birbirlerine karşı anlayışlı olmuş, desteklerini hiçbir zaman esirgememişlerdir. O zamanki ve günümüze kadar gelen tüm insanlara örnek bir aile olmuşlardır. Ahlâk, karakter ve hayata bakışları değerlendirildiğinde bu iki insandan birbirine daha münasip başka bir çift gösterilemez. İlişkilerinde asla bencilliğe yer yoktu, birbirlerini kendi nefislerine tercih etmişlerdi. İşte böyle olduğu için ortaya mükemmel bir evlilik çıkmış ve tüm insanlığa örnek olmuştur.

Bu mübarek evlilikten Efendimiz ile Hz. Hatice validemizin altı çocuğu olmuştur. İkisi erkek (Kâsım ve Abdullah); dördü ise kızdır (Rukiye, Zeyneb, Ümmü Külsüm ve Fâtımâ).

Hz. Hatice'nin ölümünden sonra Peygamberimiz onu daima hayırla yâd etmiş, ne zaman bir kurban kesilse, merhum eşi Hatîce'nin arkadaşlarını araştırır, bulur ve onlara et gönderirmiş.

Hz. Fâtıma ile ilgili ise hem hüzünlü hem de bizlere acı acı tebessüm ettirecek bir hâdise gerçekleşir:

Bir gün Fâtıma, babasına: "Yâ Rasûlallah, Cebrail'e sorup annemin durumunu öğrenmeden içim rahat etmeyecek" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber bunu Cebrail'e sordu o da Hatîce'nin cennette Meryem ve Sâre arasında olduğunu söyledi.

Hz. Peygamber'den bir hadis rivayet eden Hatice validemiz; Ebû Tâlib'in ölümünden üç gün sonra, Hicret-i Nebeviye'den üç sene evvel, Bi'setin onuncu yılında Ramazan ayında vefat etmiştir. Efendimiz onu Hacûn Kabristanı'ndaki

kabrine kendi elleriyle yerleştirmiştir[106]. Aşağıdaki örnekler yukarıda bahsedilenlere binaen seçilmiştir:

Muhammed'in yaşı on yedi oldu;
Ki o vakit Hatice O'nu gördü.

Muhammed'i bilin ki şâhın misâli
Hatice O'nu görüp olmakta ağlamaklı.

Hadîce gönlünde O'nu sevmektedir
Muhammed Aşkında içi yanmaktadır.

Gece gündüz diler O'nu Allah'tan;
Biliniz sonunda buldu murâdın.

Görünüz Allah'ın işini
Muhammed bakmakta iken devesini,

Hatice'ye Rasûl çâker olmuştur,
Bu sebeple bil sen O'nu almıştır.

Hatice'nin Allah bahtını açmıştır;
Rasûl'un başına inciler saçmıştır[107].

Atadan Yetîm kalıp, özünü gama salıp,
Hatice mâlını alıp, muhtâç olan Muhammed.
Râzı olan kazaya, yakarışını söyleyen Hûdâ'ya,
Gökden gelen belaya, sabırlı olan Muhammed[108].

[106] Dere, 2012: s.28.
[107] Yesevi, age., s.116.
[108].Yesevi, age., s.391.

3.2.6. Kız

Hikmetlerinde "kız" kelimesi sekiz kere kullanılmıştır. Kırk iki hikmetinde "canan" kelimesinin karşılığı olarak Hz. Ebu Bekir'in kızı olan Hz. Aişe'yi kasteder. Hz. Ebu Bekir kızını kendi rızası ile Allah'ın elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e eş olarak verir. Yüz bir hikmetinde kız motifi olarak ebedi hayattaki hurilerden bahsedilmiştir. Yüz iki hikmetinde aile hayatındaki kız evlattan bahsedilmiştir. İki yüz on dokuz hikmetinde kız kelimesi genç kızlar anlamında kullanılmıştır:

Cân cânana kavuşturan, kızını elden veren,
El bağlayıp yalvaran Ebâ Bekr-i Sıddîk'dır[109];

Kâbe'ye doğru göçelim, zâlimlerden kaçalım,
Oğul kızdan geçelim, râzı olun, dostlarım[110].

Ulu küçük yaranlardan edeb gitti,
Kız ve zayıf gençlerden hayâ gitti,
"Hayâ imândandır" diye Rasûl dedi,
Hayâsız kavim acâipler oldu dostlar[111].

Mümin kullar namâz kılıp olsa uzak,
O kulun rengi olur böyle sarı,
O hizmeti Hakk önünde olsa lâyık,
Hûrî kızları karşılayıp kucaklar olmalı[112].

Oğul-kızın ağlayıp kalsa feryâd edip,
Mâl ve mülkün burada kalsa şaşkın olup,
Düşmanların sevinir seni görüp,
Boynunu sunup uzanarak yatmak gerek[113].
Erkek ve kadına, oğul-kıza ilim farz dedi,

[109] Yesevi, age., s.126.
[110] Yesevi, age., s.166.
[111] Yesevi, age., s.194.
[112] Yesevi, age., s.221.
[113] Yesevi, age., s.222.

“Taleb ül-ilmi farizatun” deyip Rasûl söyledi,
“Ma yecüzu bihis-salât” ilim zarûrî,
Diri varsınız, ta ölüne dek okuyun, dostlar[114].

Ahâlînin tamâmı geçti, tümü yer koynuna yetti,
Oğul-kızını Yetîm etti, bozuldu düzen şimdi[115].

O meclisde “Hayy-Hû” kılır şöhret için,
Şairleri şiir okurlar ziynet için,
Kız ve gençler yığılırlar sohbet için,
Avâz işitip, her taraftan gelirler ha[116].

3.2.7. Fatıma

Hikmetlerinde Fatıma adı altı kere geçmektedir. Hz. Fatıma (s.a), Hz. Resulullah (s.a.a)'in Hz. Hatice'den dünyaya gelen kızıdır. Resulullah (s.a.a); "Kim Fatıma'yı razı ederse beni razı etmiş, beni razı eden de Allah'ı razı etmiştir. Kim Fatıma'yı gazaplandırırsa, beni gazaplandırmış, beni gazaplandıran da Allah'ı gazaplandırmıştır" diye buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.a) Hz. Fatıma'ya (s.a) olan sevgisi vasfedilmeyecek derecedeydi. Resulullah (s.a.a); "Fatıma benim bir parçamdır." diye buyurduğu, yola çıktığında Hz. Fatıma'nın evine uğradığı ve döndüğünde de ilk uğradığı yerin O'nun evi olduğu nakledilmiştir.

Hz. Fatıma (a.s), Hz. Ali'nin eşidir. Resulullah (s.a.a); "Ali olmasaydı Fatıma'ya eş bulunmazdı." diye buyurmuştur.

Hz. Ali'nin savaş meydanlarındaki cihadına en büyük yardımcı Hz. Fatıma (s.a) idi. Hz. Fatıma (s.a) eşinin evde bulunduğu ve bulunmadığı dönemlerde evi en güzel şekilde idare eder ve eşinin rızasını kazanırdı. Hz. Fatıma (s.a), Hz. Hasan ve Hz. Hüseyn gibi imamların annesidir. Cennetin gençlerinin efendileri olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyn'in bütün güzel hasletleri, annelerinin sahip olduğu ahlaki erdemleri yansıtan bir ayna olarak görülmelidir.

[114] Yesevi, age., s.331.
[115] Yesevi, age., s.353.
[116] Yesevi, age., s.421.

Hz. Fatıma'nın (a.s) züht ve ibadetine gelince, geceleri ibadetle geçirdiği nakledilir. Her namazdan sonra okunması sünnet olan Fatımat'üz-Zehra'ya Resulullah tarafından bir hediye olarak öğretilen Fatımat'üz-Zehra Tesbihatı (34 defa Allah-u Ekber, 33 defa Elhamdulillah, 33 defa Sübhanallah) O Hazretin ibadetteki yüce makamına bir işarettir.

Hz. Fatıma (s.a) Resulullah (s.a.a)'ten sonra çok kısa bir süre yaşamıştır. Bu süre bazı nakillere göre, altı ay bazısına göre de doksan beş veya yüz gündür.

Hz. Fatıma (a.s) Medine'de vefat etmiş ve vasiyeti üzerine geceleyin gizlice defnedilmiştir[117].

Azrâil bir gün geldi fermân ile
Fatıma Selâm verdi ikrâm ile
Hakk Mustafâ meşgûl oldu imân ile
Sıcak bedenden azîz cânı vermek için.

Göklerdeki melekler yere indi,
Peygamberin nûru ile âlem doldu,
"Babam" diye Fâtıma ağladı,
Babasından Yetîm olup kalmak için[118].

Dedi: gözüm nûru idin, can rahatı,
Sahâbeler desteği, hem kuvveti,
Hasan-Hüseyin, Fâtıma'nın hem devleti,
İyi söyleyin zayıf kulun gördüğünü.

Bu durumda Fâtıma-ı Zehrâ girip geldi,
Babam diye ağlayıp, gözü yaşa doldu,
"Bin oğuldan üstün" dediği kızı geldi,
Çok ağlattı her kim hâzır durduğunu.

Otuz üç bin sahâbeler oldu giryân,

[117] http://www.ehlibeytalimleri.com/hz-fatima-nin-s-a-kisaca-hayati_d4036.html
[118] Yesevi, age.,s. 129-130.

Yürek-bağrı ateşe yanıp, oldu biryân,
Aîşe, Fâtıma çok kıldı nâlân,
Bilip Rasûl sefer kılır olduğunu.

Tâkatsiz olup Fâtıma çok ağladı,
Dostlarının yüreğini çok dağladı,
Azarlayıp Rasûl kulağına bir söz dedi,
Vâde verip sevindirdi kızcağızını[119].

3.2.8. Kadın, Eş, Hatun

"Kadın" kelimesi Hikmetlerde beş kere; "eş" kelimesi beş kere; "hatun" kelimesi bir kez kullanılmıştır. Kadın-evlat, eş-çocuk, hatun gibi ifadeler bu hikmetlerde genel olarak aileden bahsedildiğinde kullanılmıştır.
"Kadın" kelimesinin geçtiği hikmetler:

Kadın-evlat, büyük-küçük toplanıp gelir,
Mirâs diyerek mâl ve mülkünü bölüp alır;
İt gibi sürüyüp kara yere seni gömer,
Lokma yapar karış adlı yılan şimdi[120].

Kara gündür o sâat ki dünyadan sefer eylesen,
Kadın-evlâd, mâl ve mülkün hepsinden geçer olsan[121].

Erkek ve kadına, oğul-kıza ilim farz dedi,
"Taleb ül-ilmi farizatun" deyip Rasûl söyledi,
"Ma yecüzu bihis-salât" ilim zarûrî,
Diri varsınız, ta ölüne dek okuyun, dostlar[122].

Meclisine kadınları getirirler,

[119] Yesevi, age., s.483-486.
[120] Yesevi, age., s.168.
[121] Yesevi, age., s.223.
[122] Yesevi, age., s.331.

Halka kurup, karşısında otururlar,
Derdin var diye o kadına dokunurlar,
İşte bu benzeri bâtıl işleri yaparlar ha[123].

"Eş" kelimesinin geçtiği hikmetler:

Yolun bulan merdânlara hizmet eyler,
Çok cemiyet arasında halvet eyler.
Eş-çocuk, mâl ve mülkden uzlet eyler,
Güç işler bilmem nasıl asân olur[124].

Ondan sonra vahdet meyinden doyasıya içer,
Eş-çocuk, ev-barkdan toptan geçer.
Allah diye nerede gitse, şeytân kaçar,
Yedi organ hamdini deyip konûşur olur[125].

Kul Hoca Ahmed, dünyâyı görsen, kaça gör,
Kanat çırpıp hevâ tarafına uça gör.
Eş-çocuk düşman sana, geçe gör,
Uzak olup, dîdâr görün, dostlarım ey[126].

Allah için merdâne gibi cânım versem,
Ağlayıp inleyip zâkir olup "Rabbim" desem.
Eş-çocuk, ev-barkım yetîm kılsam,
Dergâhında Hocam kabûl kılar mı ki[127]?

Evliyalar bu âlemde gedâ oldu,
Geçip eş-çocuğundan, ayrı oldu,
Cândan geçip dîdâr için, fenâ oldu,
Dîdâr için ölmeden önce ölmeyim mi[128]?

[123] Yesevi, age., s.421.
[124] Yesevi, age., s.323.
[125] Yesevi, age., s.324.
[126] Yesevi, age., s.341.
[127] Yesevi, age., s.345.

“Hatun” kelimesinin geçtiği hikmetler:

Çoluk-çocuk, ev-barkdan ayrı olup,
Uzak yapıp, hatunların mihrini verip,
Sefer kıldık vaslı için Cândan bezip,
Ey yârânlar, hoşça kalın, ta görenece[129].

3.2.9. Şirin

Hikmetlerde “Şirin” adı altı kez geçmektedir. Şirin, Ferhad ile Şirin adıyla birçok Fars ve Türk şairleri tarafından işlenen bir kadın kahramanıdır. Fars Edebiyatı’nda konu ilk defa Genceli Nizami tarafından mükemmel şekilde ele alınmıştır. Hikâyeye göre çok güzel olan Şirim İran hükümdarı Husrev’in cariyesidir. Su mühendisi olan Ferhad ile aralarında doğan aşk her iki sevgilinin ölümü ile nihayetlenir[130]:

Gece Allah, gündüz Allah dinmeden yürür;
Allah mumu, pervâne gibi kendini vurur;
Leylâ-Mecnûn, Ferhâd-Şîrîn devrini sürer;
Hakk Teâlâ âşıkların sevgilisi olur[131].

Kul Hoca Ahmed zâhid olma âşık ol,
Bu yollarda yalnız yürüme sâdık ol,
Leylâ-Mecnûn, Ferhât-Şîrîn, Vâmık ol,
Âşık olmadan Hakk cemâlin görse olmaz[132].

Bu dünyaya binâ koyan Kârûn hani,
Dâvâ eyleyen Fir’avn ile Hâmân hani,

[128] Yesevi, age., s.358.
[129] Yesevi, age., s.402.
[130] Eraslan, 2000: s.417.
[131] Yesevi, age., s.218.
[132] Yesevi, age., s.249.

Vâmık-Azrâ, Ferhâd-Şîrîn, Mecnûn hani;
Kahreylese, bir lahzada yerle bir eyler[133].

Şîrîni deyip dağlar gezip âşık Ferhâd,
Şîrîni gördüğü zamân kıldı feryâd.
Akıl ve Şuûrunu dağıttı oldu berbât,
Âşık olup ölmeden durup ölen var mı[134]?

Aşk iste, aşk iste, âşık ol,
Bu yollarda kirli yürüme, sâdık ol,
Leyla-Mecnun, Şirin-Ferhad, Vâmık ol,
Âşık kullar didâr görüp, doyar imiş[135].

3.2.10. Azrâ

"Azrâ" adı hikmetlerinde bir kere kullanılmıştır. Dünyanın geçiciliğinden bahsedilirken Kârûn, Fir'avn, Hâmân, Ferhâd-Şîrîn, Mecnûn isimleriyle birlikte Vâmık ve Azrâ'nın adı da geçer. Böylece, dünyanın kimseye kalmadığı, geçici olduğu anlatılır. Kelime manası "bakire" demektir. Sünbüle burcunun en büyük yıldızının adı olduğu gibi "Vamık ile Azrâ" hikâyesinin kadın kahramanının da adıdır. Hikâye ilk önce Enveri tarafından nazma alınmış, daha sonra aynı konu birçok şair tarafından işlenmiştir[136]:

Bu dünyaya binâ koyan Kârûn hani,
Dâvâ eyleyen Fir'avn ile Hâmân hani,
Vâmık-Azrâ, Ferhâd-Şîrîn, Mecnûn hani;
Kahreylese, bir lahzada yerle bir eyler[137].

3.2.11. Züleyha

Züleyha (Zeliha) Yusuf Peygamber kıssasında yer alan Mısır azizinin karısıdır. Hz. Yusuf'un güzelliğine hayran olup onu kendisine ram etmek ister. Fakat Hz.

[133] Yesevi, age., s.264.
[134] Yesevi, age., s.388.
[135] Yesevi, age., s.416.
[136] Eraslan, 2000: s.383.
[137] Yesevi, age., s.266.

Yusuf Allah'tan korkup reddedince iftiraya başvurup onu zindana attırır. Neticede Hazreti Yusuf'un suçsuzluğu anlaşılır, kocası ölen Züleyha da onunla evlenir. Hikmetlerinde Züleyha`dan bir kere bahsetmektedir[138]:

Aşıklara verdi aşkını yandırmağa,
Züleyha gibi vücûdunu iki büklüm eylemeğe,
Riyâzette yüzünün rengini soldurmağa,
Gerçek âşıkın yüzünün rengini samân eyler[139].

3.2.12. Meryem

Hikmetlerinde Meryem adı bir kez geçmektedir. Hz. Davut, Hz. İbrahim'in soyundan gelen hem hükümdar bir peygamberdi. Hz. Meryem'in babası olan İmran da bu soya mensuptu. İmran, Nasıra'da yaşarken bir gece rüyasında, Kudüsteki Süleyman Mabedi'nin (Beytü'l Makdis) kandillerini yaktığını görüp, bu çağrıya uyarak; eşi Hanna ile birlikte Kudüs'e gelerek, yaşamlarını burada sürdürmeye başlarlar. Beytü'l Makdis'e hizmet ederler.

İmran ve eşi Hanna'nın en büyük isteği ve en büyük üzüntüsü bir evlada sahip olmaktı ancak ikisinin de yaşları geçmişti. Evlat sahibi olabilme isteklerinin içlerini sızlattığı bir dönemde Allah (c.c)'a öyle içten niyaz ve yakarışlarda bulunurlar ki Allah (c.c) onlara bir evlat ihsan eder. Hamile olduğunu öğrenen Hanna ve eşi çok sevinir ve bu bebeğin mucizevi bir bebek olduğuna kanaat getirirler. Şükrünün bir göstergesi olarak Hanna şöyle dua eder: "Rabbim, karnımda taşıdığım çocuğu sadece sana hizmet etmek üzere adadım. Bunu benden kabul et." (Al-i İmran 35)

Doğacak olan bu bebeğe yaşlı bir anne ve babadan mucizevi bir şekilde hamile kalınması, Hz. İmran'ın da bir kral peygamber soyundan geliyor olması ve Tevrat'ta bahsi geçen hadiselerin oluşmaya başlaması sebebiyle, Yahudi hahamlar ve halk arasında İsrail'in kurtuluşunu sağlayacak olan "mesih" olacağı gözüyle bakılır.

Doğum zamanı gelip çattığında, hafif kızıl saçlı bir kız bebek dünyaya gözlerini açar. Adı da Meryem'dir. Meryem; Allah'ın hizmetkârı…

[138] Eraslan, 2000: s.422.
[139] Yesevi, age., s.266.

Yahudi hanedanlığına gelen bu bebeğin erkek değil de kız olması hayal kırıklığı yaratır ve tepkilere sebep olur. O dönemlerde yahudilikte kadınların mabedlerde ibadetleri, Tevrat okumaları gibi dini vecibeleri yerine getirmeleri yasaktı. Durum böyleyken; "Bir kadın mabede hizmet için, Allah'a ibadet ve niyaz için nasıl alınırdı?"

Eşini bebeğinin doğumundan kısa bir süre sonra kaybeden Hanna bebeğini alarak adağını yerine getirmek için mabede gider ve orada çıkan kargaşada hayatını kaybedince bebek; teyzesinin eşi olan Hz. Zekeriyya Peygamber'in himayesinde mabede kabul edilir.

Hz. Meryem'in hayatı, 14 yaşına kadar Zekeriya Peygamber'in öğretmenliğinde ve himayesinde, gündüzlerini mabed işlerine koşturarak, geri kalan zamanını da hücresinde sürekli ibadetle geçti. Beslendiği nimetler kendisine Allah (c.c) tarafından mucizevi bir şekilde gönderiliyordu.

Hz. Meryem mabedde günlerini sürekli ibadetle geçirirken bir gün insan suretinde Cebrail (a.s) gelir ve ona Allah tarafından evlat verileceğini müjdeler. Bu duruma çok şaşıran Hz. Meryem ve Cebrail (a.s) arasında yaşananlar Kuran-ı Kerim'de Meryem Suresi'nde şöyle geçer: 16-17. Ayet: "Biz, ona Cebrail'i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü; 18. Ayet: Meryem, "Senden, Rahmân'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)" dedi; 19. Ayet: Cebrail, "Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim" dedi; 20. Ayet: Meryem, "Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım halde, benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi; 21. Ayet: Cebrail, "Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir" dedi".

Hamile kalan Meryem, insanlardan uzak bir yere çekilip, doğuma kadar Allah'a olan ibadet ve niyazlarına devam ederek, doğum sonrası yaşayacağı sıkıntılar için Rabb`inden yardım ister. Doğum gerçekleştikten sonra bebeğini de alıp geri döner. Allah (c.c) ona konuşmama orucu tutmasını emreder. Onun yerine kucağındaki bebek konuşarak, hem mucize gösterir hem de annesini aklar. (Meryem Suresi 26-33)[140].

[140] https://www.blog.namazsitesi.com/hz-meryem.html

İsâ, Meryem dağlara çıkıp mekân kıldı,
Nefsin tepip, giyah verip, cansız kıldı,
Ondan sonra Hakk'ı arayıp figân kıldı,
Hizmet kılıp, ben hem efgân kıldım işte[141].

3.2.13. Ayşe

Hikmetlerinde özellikle, Aişe'nin adı bir kez kullanılır. Ama aynı zamanda Ebû Bekir kızı olarak bir söz vardır. İslâm Tarihi içinde Hz. Aişe annemizin çok büyük bir yeri vardır. O, sevgili Peygamberin en yakın arkadaşı Hz. Ebubekir'in kızı, Resulullah'ın Hz. Hatice'den sonra en çok bağlandığı ikinci hanımıdır. Annesi Ümmü Ruman binti Âmir İbni Uveymir'dir. Künyesi Ümmü Abdullah, lakabı Sıddîka, ünvanı Ümm-ül-mü'minîndir. Son derece zeki, bilgin, akıllı, edep ve haya sahibi, üstün bir kadındı. Peygamberimizi çok sever, bir emrini iki etmez, mesut bir şekilde yaşardı. Onun zekâsına, yüce ahlâkına ve ilmine hayran olmamak mümkün değildir. Gerçekten o, Islâm'ın kadınla ilgili pek çok meselelerini peygamberimizden öğrenerek başkalarına öğretmiştir. Kitaplar onun hakkında ''Hz. Aişe din konusunda sonsuz bir deniz idi. Hikmet ve şeriat kaynağı idi. Sanki ayaklı bir kütüphane idi. Hangi tarafa yönelirse ilim ve fazilet saçardı" diyorlar.

Hz. Aişe Hz. Ebubekir'in kızı olarak Mekke'de doğmuş, Peygamberimiz 55 yaşında iken onunla evlenerek, dünyanın en bahtiyar kadınları arasına girmişti. Kızının Resûlullah ile evlenmesi büyük iman sahibi Hz. Ebubekir'i çok fazla sevindirmiştir.

Hz. Aişe gerçekten bütün kadınların örnek alacağı nümûne bir insandı. Peygamberimizle aralarında derin bir sevgi vardı. Resulullah onu sever, kalbini hiç kırmaz, kendisini incitmezdi. O da Peygamberimize son derece bağlı, itaatkâr idi. Dinimizin kadınlarla ilgili hükümlerinin çoğunu Hz. Aişe vasıtasıyla öğrendik.

Peygamberimiz vefat ederken ondan razı olduğunu sölemiş ona dua etmiş, hatta onun odasında vefat ederek, oraya defnedilmiştir[142]:

Cân cânana kavuşturan, kızını elden veren,

[141] Yesevi, age., s.455.
[142] https://www.huzurdini.com/biyografi/hz-aise-hayati-kisa-m-614-676.html

El bağlayıp yalvaran Ebâ Bekr-i Sıddîk'dır[143].

Otuz üç bin sahâbeler oldu giryân,
Yürek-bağrı ateşe yanıp, oldu biryân,
Aîşe, Fâtıma çok kıldı nâlân,
Bilip Rasûl sefer kılır olduğunu[144].

3.3. AHMET YESEVÎ'NİN ÇEVRESİNDE BULUNAN KADINLAR

İlk İslam, insanın, hak yolunda olsa bile, tanrısallaşmasına inkâr ederek, mezar taşı yapıların kurulmasını yasaklıyordu. Ancak, yasaklama IX yy. Samarra'da Halife al-Muntasir Türbesi inşasında ihlal edildi. Tasavvuf, bunu büyük ölçüde geliştirdi, o zamana kadar artık yasakların tek bir ihlali olmadı, azizlerin kültlerini ve mezarlarını onayladı. Orta Asya'da, her yerde Sûfî din hocalarının yanı sıra egemen hanedanların mezarları ve İslam'ın önemli bilginlerin mezarları vardı. Kutsal yerler üzerinde dini yapılar vardı. Yanı sıra o dönemde belirgin kutsal kadınların türbeleri de görülüyor. İslam ülkelerinin bilimsel ve pratik bilgileri birleştirmesi ile müslüman rönesansını gelişmiş bir yerel ortaçağ kültürüne dayanarak destekledi. İslam kültürü araştırmacılarının genel sonuçlarına göre, İslam'ı kabul eden ülkelerin bina kavramları, yerel İslam öncesi geleneklere dayanıyordu. Türbeler diğer ibadet yerlerinden daha fazla korunmuştur, bu özellikle Moğol öncesi dönemin hanakaları ve medreseleri için geçerlidir. Bu, her şeyden önce, insanların kendi atalarının kültüne karşı tutumu ile açıklanabilir. Mimari formların ilerici gelişimi ve anıt yapıların bitim yöntemleri hakkında görüş birliği yoktur. Oyma türbelerinin mimari süslemesinin en yüksek sanatının "oyma pişmiş toprak" sanatının eşsiz kaldığı ve daha sonra düzlemsel basitleştirilmiş formlarda donmuş olduğu kabul edilmektedir.

Sözlü geleneğinde "sonsuz aziz sayısı Sairamda, Türkistanda ve Otrarda otuz" olduğuna dair işaretler var. Otrar hükümdarlarının Moğol öncesi hanedanı Sairam'dan geldi. Kazakistan'ın güneyinde Taraz'dan Sauran'a kadar, kaynakları göz önüne alarak, Sairam vilayetinin bir parçasıydı. Bu ifadeler, İslam'ın nüfuz edilmesinden çok önce oluşmuş, gelişmiş bir kültürel temelde İslam'ın yayılmasının

[143] Yesevi, age., s.126.
[144] Yesevi, age., s.486.

yanı sıra, bölgenin siyasi ve kültürel merkezi olarak Sayram'dan bahseder. Birçok araştırmacıyı meraklandıran, İslam öncesi dönemle, özellikle Bakire Meryem ile özdeşlenen Mariam-Bibi Türbesiyle ilişkilendirilen Sairam türbelerinin kökeniyle ilgileniyordu.

İslam uzun süre zorluklarla karşılaştırıyordu ve nihayet bir şekilde değiştirilmiş (Sûfî) formda onaylanmıştır. Yeni dinin yerel koşullara uyarlanması gerekiyordu. Vaaz, yeni ve eski dinler arasındaki keskin çelişkileri aşabilecek yetenekli yerel vaizlerin yardımı ile başarılı oldu. İslam'ın en ünlü dini liderlerinden biri Hoca Ahmed Yesevi idi, başarısını XII yy. ikinci yarısından itibaren (Karakıtay işgali sırasında) İslam'ın belirlediği baskın statüsünü kaybetti ve diğer dinlerle eşitliği mecburen kabullendi. Mirasçı ve vaizin değeri sadece halkın sevgisine ve tanınmasına değil aynı zamanda sûfîlerin kendine has kanonizasyonuna da yansıdı (Türkistanda İkinci Mekke'deki hac kültü tanımlanmıştır).

Hoca Ahmet Yesevinin ebeveynlerinin mezarları, çok sayıda diğer kutsal alanlara rağmen, bölgedeki en çok ziyaret edilen türbelerden birine dönüşmüştür. İslam, yeni bir aşamada, inanç yayılımı, inanç uyarlaması, farklı halklara daha anlaşılır bir şekilde öğretiler oluşturup yayarak geçti. Orta Doğu'da atalara ait külte her zaman büyük önem verilmiştir, bu nedenle İslam bu konuda özellikle yerel geleneklere yakınlaşmıştır[145].

3.3.1. Qaraşaş Ana (Karasaç Ana)

Qaraşaş Ana'nın asıl adı Ayşa Bibi, Sayram'daki ünlü Şeyh Musa'nın kızıydı. Bu bölgede Ayşa Bibi'nin yaşadığı XI yy'da, bilim, kültür ve sanat hızla gelişiyordu. Büyük bilgin Hoca Ahmed'in annesi, çağının aydınlanmış, iyi eğitimli ve yetkin kadınlarından biriydi. İyileştirme armağanı olduğuna, insanların rüyaları yorumlamasına ve anlamasına yardımcı olduğuna inanılıyor. Qaraşaş Ana, çocuk yetiştirmeye çok zaman ayırdı ve hastalara yardım etti. Qaraşaş Ana, tüm dünya Türkleri tarafından onurlandırılır, bunun yanı sıra o annelik ideali imajıdır, annelik idealiyle özdeşleşmiştir. Qaraşaş Ana Türbesi yanında akrabalarının mezarı bulunmaktadır (İbrahim Hoca, Süleyman Hoca, Salim Hoca ve Davut Hoca).

[145] https://cyberleninka.ru/article/n/religioznyy-turizm-v-kazahstane-istoriya-i-sovremennye-problemy

Qaraşaş Ana Mozolesi, 19. Yüzyılda inşa edilen ve Sairam'ın merkezinde yükselen tarihi bir anıttır. Türbe ilk kez XIII'de yapılmıştır. Ancak, zamanın ve doğal unsurların etkisiyle, bina defalarca tahrip edildi ve yeniden inşa edildi. Mevcut haliyle XIX yüzyılın ortalarında inşa edilmiştir. Türbe, Orta Asya ve Kazakistan'ın eski inşaatlarında yaygın olarak kullanılan dörtgen şeklinde pişmiş tuğlalardan oluşmaktadır. Ahşap, kil ve diğer doğal malzemeler de kullanılmıştır. Kubbe yapımıdır. Kapı girişleri ve yuvarlatılmış nişler güney ve batı kısımlarının yanlarından yapılmıştır. İki yüzyıl boyunca tahrip edilmeyen türbenin güvenliği, içinde yapılan inşaat ve bitirme işlerinin kalitesini göstermektedir. İnşaatta kullanılan ahşap parçalar ve oymalı ahşap süsler de çürümemiştir. Halk arasında var olan bir efsaneye inanılırsa, bir kez kubbenin üstüne siyah saç teli bağlandı ("Karaşah" siyah saçlı anlamına gelir), ancak daha sonra kaybedildi[146].

3.3.2. Gauhar Ana (Gevher Ana)

Gauhar Şahnaz Hoca Ahmet Yesevi'nin kızıydı. Maalesef, ünlü sûfînın kızı hakkında fazla bir bilgi yok. Gauhar ana, 15 yaşında Ali Hoca ile evlendi, bir oğlu Ahmed'i doğurdu ve bir ay sonra öldü. Emir Timur döneminde Gauhar ananın torunu Maktım Ağzam, Hoca Ahmed Yesevi`nin türbesinde çırak olarak görev yapıyordu. Gauhar ana, Türkistan`da gömüldü. Halk, büyük sûfînin soyunu sürdüren "Aulie ana"nın anısını onurlandırıyor. İnsanlar, hafızasında onu büyük tasavvufun soyunu devam ettiren olarak görüyor, çünkü oğlu Ahmed büyük azizin soyundan gelmişti. Gauhar Ana hakkındaki tarihsel bilginin yetersizliğine rağmen, insanlar hafızasını kutsal bir anne olarak onurlandırır ve ziyaretçiler tüm yıl boyunca mezarına gelirler. Burada kutsal su serpen anahtar var ve abdest suyu doldurmaya izin veriyorlar. Yerel sakinlerin öykülerinden suyun şifalı olduğu, pek çok kadının buraya anne olmak için dua etmeye geldiği anlaşılıyor. Gauhar Ana'yı her nesil bilir, çünkü kendileri dahil anne ve büyükanneleri de ziyarete gelmiştir. Başka şehirlerden gelenler için daha egzotik ve fantastik gözükse de orda yaşayan yerliler için çok normal karşılanıyor. Yılda bir kez çoğu kişi tüm ailesi ile birlikte kutsal yerlere seyahat eder, çocuklara büyük atalardan, kendi topraklarının tarihini anlatırlar. Gauhar-ana kutsaldı. Bilge bir kadın, babasına layık bir kız, tüm talimatlarını takip ederek yaşadı. "Kendi üzerinde

[146] https://silkadv.com/ru/node/1891

çalış, hoşgörülü olmayı, başkalarına karşı duyarlı olmayı, karşılıksız sevmeyi öğren" diyerek ve gülümseyerek ziyaretine gelenlere bu konularda vaaz veriyordu[147].

3.3.3. Domalak Ana

Domalak Ana'nın asıl adı Nurila`dır, Türkistan Maktym Ağzam Hoca'nın torunuydu. Domalak Ana, Kazak halkının efsanevi annelerinden biridir. Domalak Ana, Jetysu'da (Yedisu) yaşayan kabilelere hükmeden Batyr Baydıbek Karaşauly'nın üçüncü karısıdır. 1378 yılında Türkistan şehrinde doğmuştur. Dedesi Maktym Ağzam talimatına göre, Domalak-ana, 19 yaşındayken Baydıbek bi (1397) ile evlenmiştir. Baydıbek bi, Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'ni ziyaret ettiğinde, bir kişi ona tavsiyede bulunur: "Burada bir kutsallık ve zarafet dolu kız var, her şeyi nur gibi aydınlatan, onu bir eş olarak alınız". Halk ağzında Domalak Ana`nın, Baydıbek Baba soyunu devam ettirdiği söylenir. Başka bir hikayeye göre, Baydıbek bi Hoca Ahmet Yesevi`nin mezarını ziyaret etmek için Türkistan'a gider. Gece Yesevi`nin mezarında bekçi olan Şeyhi Mizambek'in yanında kalır. Sahibinin güzel kızı Baydıbek'i sadece güzelliği ile değil aynı zamanda nazik bir tavır ve keskin bir zihinle de ilgisini çeker. Bu karşılaşmadan sonra Baydıbek'ın babası Karaşa üçüncü çadırevini kurar ve oğlunu üçüncü kez evlendirir. Bilgilere göre "Dikhnat Mama" unvanı Türkmen Kara Haydar tarafından verilmiştir. "Dikhnat Mama" Farsça kelimedir, kutsal anne anlamına gelir. Zamanla ses değişikliklerinden geçerek "Dihnat Mama" "Domalak ana" olmuştur. Diğerlerine göre, Domalak Ana (kelimenin tam anlamıyla "yuvarlak anne"), küçük boyu nedeniyle halkta bu lakap verilmiştir. Onun soyundan gelen herkes zeki ve bilgiliydi ve halkı yönetirdi.

Nurila narin bir fiziksel yapıda olmasına rağmen, enerjik ve hareketlerinde hafif idi. Ayrıca kehanet yeteneğine sahipti. En ünlü kehaneti Baydıbeğe, ondan at sürüsü çalındığında yaptı. Ancak kocası dinlemedi ve kaçıranların peşine düştü. O kapışma olaylı bitti ve Baydibek altı oğlunu kaybetti.

Domalak Ana, halk tarafından mütevazı, sevgi dolu bir anne olarak hatırlanır ve sevgisini tüm çocuklara vermiştir. Üstün zekası ve bilgeliği ile ünlüydü. Zeki kararları ile Domalak Ana savaşan kabileleri uzlaştırdı. Domalak ananın ve Baydibek bi'nin Tleuberdi oğlundan, halkta Jarıkşak olarak adlandırılan soyundan Alban, Suan

[147] www.azretsultan.kz

ve Dulat adlı kazak boyları geliyor. Halk tabirine göre, Domalak ana oğluna, işini en zeki ve becerikli torunu Dulat'a devretmesini tavsiye ettiğini söylüyor. Jarıkşak bunu yerine getirdi. Diğer torunlar Alban ve Suan, babalarının kararına küsüp güneydoğuya göç ettiler. Domalak ana Dulat'ı kutsadı ve soyu kalabalıklaştı. Daha sonra Alban fikrini değiştirdi ve geri döndü ve büyükanneden af diledi. Domalak Ana onu affetti. Fakat Suan geri dönmedi. Efsaneye göre ölmeden önce Domalak ana akrabalarına şunları söylemiştir: "Beni Baidibek'in yanına gömmeye çalışmayınız. Beyaz bir deve getirin, kalıntılarımı üstüne yükleyin ve onu takip edin. Deve nerede dizlerinin üzerine düşüp çökerse, o yerde huzura çekileceğim." Öyle de yaptılar. Daha sonra, Domalak Ana`nın torunu Dulat, Buhara`dan Abdullah Şerri adlı ustayı davet etmiş ve büyükannesinin mezarı üzerine dört katlı kubbeli bir türbe yaptırmıştır. Sonraki yüzyıllarda, türbe birkaç kez restore edilmiştir. Şimdi bu türbe ziyaretçilerle dolup taşıyor. Domalak Ana Kazaklar için annelik ve üreme simgesi haline geldi. Domalak Ana`nın saygınlığı erken kabul edilir. İnsanların onun hakkında çok efsane anlatır. Mesela, türbesindeki iki taş arasından sadece güçlü inanca sahip olan kişinin geçebileceği söyleniyor.

Domalak Ana`nın türbesi 12 metre yüksekliğindedir. Mavi dağlarla çevrili ovada görkemli solgun kubbesi her yerden görülür. Buraya gelip onu kutsal mekânını ziyaret edenlerin seferlerinin asla ardı arası kesilmedi. İlk başta, 1456'da dört duvarlı, kubbeli bir türbe olarak inşa edilmiştir. Girişteki duvarda Kazak dilinde yazılar vardır: "Aksultan'ın kızı, Büyük Babyjar-ana onuruna bir anıt" ve aşağısında annelere saygı çağrısı yapan bir şarkıdan bir kıta yazılmıştır[148].

3.3.4. Ambar Ana

Ambar Ana **(**Ambar-bibi), Karahanlı valisi İbrahim II. Bogra-Han'ın kızıydı (1130-1132, 1141-1156). Ambar ana hakkındaki efsaneler o kadar çeşitli ve cüretkâr ki, Hâkim - ata'nın görüntüsü bile onun yanında sönük kalıyor[149]. Süleyman Bakırgani'nın nisbesi, Karakalpakistan'da kurduğu Bakırgan yerleşiminin adından türemiştir. Yerleşimin temeli, öğrencilerini İslam'ı yaymak için dünyanın farklı bölgelerine gönderen Ahmed Yesevi emirlerin yürütülmesiyle bağlantılıydı. Deve,

[148] www.iqap.kz
[149] Seleznev, Belich, 2009: s.65.

Süleyman'ı "Hürmet'in kentinden batıya doğru" yönlendirdi (Urgenç) ve Karahanid Devleti İbrahim II. Bograhan valisinin ayrılmış çayırında Binava-Arkasy bölgesinde kaldı. Han, ünlü Ahmed Yesevi'nin öğrencisinin ortaya çıkmasından memnundu, kızı Süleyman için Anbar-Ana'yı (Ganbar, Ambar-Ana, Ambar-Bibi, Anvar-Begim) verdi, ona toprak, sığır da verdi. Süleyman'ın (Hakim Ata) ölümünden sonra, dul eşi Yesevi Tarıkatının beşinci halifesi Zangi-Ata ile evlendi.

Kutsal Ambar-bibi, doğurganlığın ve anneliğin koruyucusu olarak kabul edildi.

Basamaklarda döşenen iki prizmatik taştan oluşan mezar taşı, Zangi-Ata Türbesi kubbesinden çıkan makolik parçalarıyla ilk mezar taşı Ambar-bibi'ye ve ikinci olarak Ahmed Yesevi'nin müridi Hakim-Ata'nın annesi olan Ulug Padşa'ya aitti. Efsaneye göre, Anbar-bibi ve Ulug Padşa çağdaşlarına istihdam veya erkeklerin inceliklerinden dolayı ulaşamadıkları sorunları çözmede yardımcı oldular. Ancak, ölümünden önce Aziz cinsiyete bakmaksızın tüm ziyaretçilere karısı ve onun kayınvalidesini ziyaret etmesini vasiyet etmiştir. Zangi köyüne giden yüzlerce insanın Taşkent ve yakın bölgelerinin yanısıra Orta Asya'nın en uzak köşelerinden gelen hacıların cuma ve hafta sonları görülebildiğinden emin olduklarını söylüyorlar. Ay Hoja kültü ve kutsal ailesinin, Türk halkının kadim kültlerini kuvvetle anımsatan harikulade bir şöhreti var[150].

3.3.5. Ayşa Bibi

Birçok efsane Ayşa Bibi`nin adıyla ilişkilendirilir. Bu efsanenin yirmi sekiz farklı versiyonu var, ancak bir versiyon en doğru gibi görünüyor. Ayşa Bibi, XI yüzyılın ünlü bilgini ve şair Hakim Süleyman Bakırgani'nin kızıydı. Babasının ölümünden sonra Şeyh Ayhoca (Zangi Ata) tarafından büyütülmüştür. Ayşa büyüdüğünde Karahan Muhammed ona talip olmuştur. Ancak Şeyh Ayhoji evliliğe rıza göstermedi. Ayşa kararını yerine getirmek istemedi ve kaçtı. Fakat Taraz yolunda, nehir kıyısında, bir başlığın içinde saklanan bir yılan tarafından ısırıldı ve Ayşa öldü. Sevgili kızın ölümüyle ilgili üzüntü duyan Karahan ölümü yerine müthiş bir güzelliğe sahip türbe ve kendi mezarını kurmuştur. Bu iki tarihi anıt Taraz'ın modern binaların yapımından önce birbirine bakıyordu. Ayşa Bibi'nin bakıcı Babaji

[150] https://rifat.livejournal.com/201153.html

Hatun, türbenin koruyucusu oldu ve ölümünden sonra Babaji Hatun Ayşa Bibi'nin yirmi adım ötesine gömüldü [151].

Ayşa Bibi Mozolesi Hakkında:

Ayşa Bibi, Taraz şehrine 18 km mesafede, Jambyl ilçesi, Jambyl bölgesi, Ayşa Bibi köyünde inşa edilmiş, 12. yüzyıldan kalma bir türbedir. Cumhuriyet döneminde bu mimari anıt büyük önem taşımıştır. Türbenin yapımında güvenilir bir bilgi yoktur. Bununla birlikte anıt, Doğu güzelliği olan Ayşa ve cesur savaşçı Karahan'ın aşk efsaneleri ile ilişkilidir. Ayrıca, efsaneye göre, nişanlısı Karahan'a yolculuk sırasında ani bir yağışlı sonbahar mevsiminde hastalanan ve aniden ölen Hakim-ata'nın güzel kızını gömdüğü türbenin yaratılışının tarihini anlattı. Binanın köşelerinde yer alan yazılar korunmuştur: "Sonbahar, bulutlar, hayat güzeldir." Mimari bakış açısından, Ayşa Bibi Türbesi, merkezî yapı tiplerine aittir, tüm cephelerin özde bir çözümüne sahiptir. Duvarların eksenleri boyunca derin nişlerin açıklıkları neşterli kemerler ile kaplanmıştır. Türbeye ün getiren en şaşırtıcı ve güzel şey dekoratif tasarımıdır. Korunan cephenin ve sütunların tüm yüzeyi, muhteşem geometrik ve bitkisel desenlerle kaplanmış kesintisiz bir pişmiş topraktır. Pişmiş toprak fayanslarda çarpıcı desen çeşitliliği: dokuma çokgen, haç, yıldız şeklinde geometrik, çiçek şeklinde, yaprakları, sapları ve desenleri. Pürüzsüz bir yüzeye sahip, ipliksiz çeşitli şekillerde karolar vardır. Türbenin duvarlarının tasarımında, çeşitli şekil ve süslemelere sahip 60'tan fazla pişmiş toprak kiremit kullanılmıştır. Türbesi bir hac yeridir, kutsal bir yer olarak kabul edilir. Özellikle çorak kadınlar ve sevgilerini arayanlar tarafından saygı duyulur[152].

3.3.6. Babaji Hatun

Efsaneye göre, Ayşa Bibi'nin ölümünden sonra, dadı Babaja Hatun, bekçisi olur ve ölümünden sonra, kızın türbesinden yirmi adım uzaklıkta gömülür. Adanmış bir kadın için özel bir türbe inşa edildi ve Babaji Hatun türbesi adını aldı. Ayşa Bibi

[151] http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3363/
[152] https://pandaland.kz/articles/semya/semejnyj-dosug/svyatye-mesta-daryashhie-schaste-materinstva

Türbesi'nden, biçimsel sadeliği, organik dekoru ve yüzyıllarca süren korumasını belirleyen yüksek kaliteli inşaat işlerindendir[153].

Dekoratif tasarımın kısıtlamasına rağmen, türbe katı güzelliği ve anıtsallığı için etkileyicidir. Bu iki bina muhteşem anıtlar ve Müslümanlar için kutsal bir yer. Bugün kadınlar türbeye gelirler, evlilikten mutluluk ve zindelik isterler. Eskiden beri kadınlar için "gizli evler" inşa edildi. Müslüman dünya görüşüne göre, Hz. Muhammed'in emirleri olan Hadis, emirleri üç kez tekrarladı: "Annenin ayağının altındaki cennet", "Anneye saygı duy, ilk önce annene iyi davran", kadına saygı duyuldu ve statüsü her zaman yüksekti[154].

3.3.7. Begim-Ana Kulesi

Begim-Ana en efsanevi kulelerden biridir. Bu bina, XI. yüzyılda, mevcut Kyzylorda bölgesinin topraklarında, Kazaly ilçesinde inşa edildi. Efsaneye göre Ahmet Yesevi'nin öğrencisi olan gören Karabura-evliya'nin (Bogra Han) kızı Begim bu kulede yaşıyordu. Tarif edilemez bir güzelliğe sahipti ve Oğuz devleti Sanjar hükümdarının karısıydı. Kocası avdayken, Han baturlarından biri yanlışlıkla onu gördü. Eve dönen, hükümdar Sanjar, karısının elini kıskançlıktan kesti. Babasının duaları sayesinde, Begimin eli bir gecede büyüdü. Ancak kocasını affetmedi ve sonsuza dek kuleye çekildi. Kadınların Begim-Ana'ya kendi sorunları ile geldiklerini ve Karabura-evliya'nın kızının onlara zorlukla her konuda kendisine yardım ettiğini söylüyorlar. Kule hala hac yerlerinden biridir. Yapının kendisi iki katlı sekizgen bir kuledir. Binanın toplam yüksekliği 10 metre, tabandaki çap ise 16 metredir. Begim-Ana Kulesi, 1982'de Sovyet zamanlarında Cumhuriyetin önemini taşıyan tarihi ve kültürel anıtlar listesine dahil edildi ve devlet koruması altına alındı[155].

3.3.8. Bibi Hanum Efsanesi

"Bibi Hanum" camisinin yapımıyla ilgili hikaye efsane gibi çok şiirsel. Efsaneye göre, cami, Timur'un sevgili karısı Bibi Hanum tarafından kocasının Hindistan'a karşı kampanyasından geri dönmesi için inşa edildi. Planına göre

[153] http://ru.nomad-kazakhstan.kz/2004.html
[154] http://ruh.kz/ru/geo/view/mavzolei_babadzhahatun
[155] www.iqap.kz

caminin Samarkand'ın en görkemli eseri olması gerekiyordu. Caminin inşasına öncülük eden mimar, güzel kraliçeye delice aşık oldu ve mümkün olan her şekilde işin tamamlanmasını geciktirdi. Bibi Hanum bu gecikmede öfkeliydi, çünkü Timur çok yakında dönecekti ve bina hala hazır değildi. Kraliçe, mimardan caminin inşası için acele etmesini talep ettiğinde mimar onun için bir şart koyar: Kendisini öpmesine izin verirse, bina zamanında hazır olacaktır. Buna karşılık olarak, kraliçe hizmetkarlara yumurtaları getirmelerini, farklı renklerde boyanmalarını emreder ve mimarına şöyle der: "Bu yumurtlara bak. Sadece görünüşte hepsi farklı, ama içinde aynı. Biz kadınlar böyleyiz! Size dilediğiniz kölelerin herhangi birini verebilirim." Sonra mimar iki bardak getirmesini istedi: Biri suyla, diğeri beyaz şarapla doldurdu: "Bu bardaklara bak, görüntüleri aynı. Ama bir tane içersem, hiçbir şey hissetmeyeceğim, bir tane daha içersem, beni yakar. Bu aşk!" Böylece kraliçe, ihtiyatlı mimarın şartlarına uymak zorunda kaldı, ama öpücüğü o kadar tutkuluydu ki, Bibi Hanum ihale yanağında parlak bir iz bıraktı. Timur seferden dönünce eşinin yaptırdığı görkemli camiyi görüp çok sevindi, lakin dikkatli hükümdar sevgili eşinin yanağındaki öpücüğü hemen fark etti. Hikayenin sonu kesin olarak bilinmiyor. Hikayenin en yaygın versiyonuna göre Timur mimarı öldürdü ve kütüphanesini yerleştirdiği yeraltı mezarına gömmesini emretti. Timur'un ölümünden sonra, Ulugbek kütüphaneyi önemli ölçüde genişletti. Bu efsane gerçeklerle karşılaştırılabilir. Timur'un yaşlı karısı Sarai Mulk-Khanum, Timur'un izniyle, iyi amaçlarla pazarın yakınında bir cami inşa etmeye karar verdi. Bibi Hanum camisinin inşası ile eş zamanlı olarak, medresenin inşası Timur'un planına göre devam ediyordu. Camisinin, Timur'un medresesinden daha görkemli olması için, kraliçenin emri üzerine, mimarlar, o dönemin en yüksek binalarından birini inşa etti. Ancak hesaplamalardaki bir hata nedeniyle bina yavaş yavaş çökmeye başladı. Bugün, Bibi Hanum Camiisi turistler tarafından en çok ziyaret edilen mekânlardan biridir[156].

3.3.9. Rabia Sultan Begim

Rabia Sultan Begim, Ulugbek'in kızı, Emir Timur'un torunu idi. Rabia (ar."yükseklik"), Doğu'nun en güzel kadınıydı. 7 yaşından beri Rabia medresede eğitim görmüştür. Göçebe Özbeklerin ilk hanı Abulhair Han'la (1451) evlendi.

[156] www.tonkosti.ru

Abulhair Han, Şeybanid hanedanının soyundan olup büyük bir yönetici ve zekice bir stratejisttir. Rabiya Sultan Begim onun dördüncü karısıydı, fakat asıl karısı olarak saygı görüyordu. Ölümünden sonra, Rabia Ana hayatını iki oğlunu yetiştirmeye adamış ve 17 yıl yas tutmaya yemin etmiştir. Düşük gelirli ailelerin çocukları için bir okul ve genç erkekler için el sanatları atölyeleri açmıştır. Rabia halkı ve farklı kabilelerin yöneticileri tarafından saygı görüyordu, çünkü iki savaş hanedanı, Timurlular ve Şeybanidler arasındaki barış ve uyumu sağlıyordu. Rabiya Sultan Begim, aynı zamanda. Daha sonra han olmuş Suyuniş (1510) ve Kuçkunçi`nin (1510-1530) annesidir. Kohistani şöyle yazıyor: "Şahinya (Şah'ın karısı) mükemmel bir anneydi, krallığın beşiği ve kraliyet iktidarının en üst örtüsüydü[157]". Rabia eşi'nin ölümünden sonra 17 yıl Türkistan'da yaşadı ve 1485'te öldü. Rabia öldükten sonra Ahmet Yesevi'nin mezarı yakınında gömülmesini vasiyet etmiştir.

Türbeyi tanımlayacak olursak Hoca Ahmed Yesevi türbesi yanında yer alır. Türbesi, Rabia Begim'in oğulları tarafından yaptırılmıştır. Rabia Sultan'ın türbesi XV yy. inşa edilmiş olup Kazakistan'ın güneyindeki Türkistan antik kentinin topraklarında yer almaktadır. Türbesi, antik doğunun güzel bir mimarisi ve rengidir. Anıtın alanı 62 metrekaredir. Cenaze binasının içinde beş oda var: bir octahedral salon, iki kare ve iki dikdörtgen oda. Sekizgen yapı, yüksek silindirik kubbe ile dekore edilmiştir. Ana cephe iki uzun sütun üzerinde duran kemer şeklindedir. Türbe, Ahmet Yesevi türbesinin güneydoğu kesiminde yer almaktadır, burada da deri kaplı ahşap bir tabut durur. Ahmet Yesevi'nin hanaka hazineleri altına aktarılan mezar taşları arasında, Rabia Sultan Begim'in bir taşı var. Mezar taşının üzerinde bu yazı yer almaktadır: "Burası, güçlü, büyük Emir Timur Guragan Sultan'ın oğlunun şehit olduktan sonra güçlü, büyük sultan Ulugbek Guragan'ın kızı asil, affedilmiş (Allah tarafından), merhametli, erdemli Rabia Sultan Begim'in dinlenme yeridir. Tanrı yargı gününe kadar bütün mezarların kutsasın. Bu ayrılma 890 yılı (yani, 1485) seçilmiş bir peygamberin kaçmasından dolayı zamansal meskenden sonsuz meskene göçtür. Onunla merhamet ve barış olsun".

Mimari anıt ile ilgili tarihsel veriler XVI. Yüzyıla kadar dayanır. 1895 yılında Rus ordusu "bir günde çökebilecek çok eski bir yapı" bahanesi altında kubbeyi yıktı ve duvarların bir kısmını parçaladı. Sadece yüz yıl sonra mezar yapısı restore edilmiştir. Bugün, bu güzel yapı Hazret-Sultan Müzesi-Rezervinin bir parçasıdır.

[157] www.rabiya.kz

Rabia Sultan Begim'in türbesi, Türk ustalarının yarattığı ilk mimari eserlerden biri olarak kabul edilir[158].

3.3.10. Kız Bibi

Buhara'ya 30 km mesafedeki Kız Bibi mimari topluluğu yer almaktadır. Antik çağda bu alan yoğun bir şekilde doluydu, Zeravşan'ın alt kısımlarında bulunuyordu. Su seviyesindeki sürekli değişimlerden dolayı bu bölge 16. yüzyıla kadar kumla çevrilmiştir. O zamanlar birçok antik köyün varlığı sona ermişti. 18. yüzyılda, ilçelerin yaşamında bir canlanma oldu, ancak sonra Kız Bibi'nin yapımı tamamlandı. Kız Bibi Tasavvuf Hanakası, girişi (darvazahan) güneye doğru yönlendirilmiştir. Hanaka içinde Kız Bibi'nin aivan ve mermer mezar taşı, bir cami-hanaka, Şili-han, bir mutfak, taharat-han ile birleştirilmiş hamam, hacılar için hudjra, akıl hastası odaları üç avlusunda bulunur. İşlevsel olarak bu odaların tümü, görünüşe göre, sûfîlerin yaşamının dünyadan izole edildiği avlu ile erken ortaçağ hanakalarının karakteristiği olan oda kompleksine tekabül ediyor.

Kız Bibi Mastura Khanum'un adı, Mir-Arab sadrazam, Sadi Khon, bu topluluğu onun onuruna yaptırdı. Kız Bibi, bir zamanlar manastır hücrelerinden birinde kaybolan bir sûfî kadındı. Yerliler, onun ruhunun bu kompleksin duvarlarında yaşadığına, kızların kısırlıktan kurtulmalarına ve aile mutluluğu bulmalarına yol açmalarına inanıyor. Hacılar buraya ülkenin her yerinden geliyor. Erkeklerin buraya girmesine izin verilmez, kadınlar burada, oruç tutup dua ederken, yaratıcıdan çocuk sahibi olmalarını isterler. Üç gün boyunca yaşadıkları hücrelerin birinde yorulmadan dua ederler, birini görmekten kaçınırlar[159].

3.3.11. Bibi Seşanba

Orta Asya halklarının âdetleri bölgenin siyasal, coğrafi, ekonomik ve kültürel özelliklerinden esinlenmiştir. Araştırma çalışmaları, bölge halklarının kültürel geleneklerinin çok renkli resmini netleştirmeyi mümkün kılar. Bibi Seşanba kültü, Orta Asya`nın farklı bölgelerine yayılmıştır. Veriler Semerkant ve bazı kırsal bölgelerdeki bilgilere dayanmaktadır. Bibi Seşanba "kutsal" kadin kültü (f."Salı

[158] www.rabiya.kz
[159] https://meros.uz/ru/object/qiz-bibi

Bayan"), aile mutluluğunun tanrıçası olmanın yanı sıra eğirme ve dokuma gibi (pamuklu işleme) Özbek ve Taciklerin mitolojisinde de yer almıştır. "Salı" kelimesi Bibi Seşanba'ya adanmış haftanın günü belirtilir.

İslam dünyası, ortak bir kutsal kitabın varlığına yani Kur'an ve gelişmiş Şeriat kurallarına rağmen, inanılmaz çeşitli yerel dini uygulamalar ve ritüeller sergiler. Araştırmacılar defalarca genel ve yerel İslam hakkında yazmışlardır. Araştırmacılar Bibi Seşanba kültünün kökenini araştırmışlar. Özellikle, O. A. Sukhareva'nın eserleri içinde kutsal kadın Bibi Seşanba'nın ve eski bir kadın tanrı imajı ile bağlantısı hakkında bir hipotez geliştirilmiştir. Bu kutsal kadın hakkındaki mitler Batı Avrupa'daki bir Sindirella hikayesini hatırlatıyor. Araştırmacılar, Bibi Seşanba'nın prototipinin, yerleşik tarım kültürü ile tanrıça ve iplikçilik, dokuma hamisi olduğuna inanıyor[160].

Bazı yazarlar, "Bibi Seşanba"nın sûfizm ile ayrılmaz bir parçası olduğunu düşünmektedir. Bibi Seşanba kültünün yayılmasının nedenlerini anlamak için geçmişte İslam toplumunda kadının rolünü ve yerini incelemek önemlidir. Belirli tarihi dönemlerde Orta Asya kadınları siyasette, sosyal alanında ve tasavvufta bile rol aldı. Ali Şîr Nevâyî (1441-1501) 35 kutsal kadının ismini listeler, aralarında Merv'den Bibiyaki Marviya ve Horezm'den Imraatun Horazmii vardır[161].

Nakşbandiya kardeşliğinin Buhara şubelerinden birinin öğretmeni (mürşit) Mastura-hanım veya Agayi Buzurg'du (öldü 1523). Muridleri arasında erkekler ve kadınlar vardı. Kaynaklardan birine göre, adı Bibi Hanifa idi. (Kyz-bibi olarak da adlandırılır[162]).

Bize göre, kadın sûfîleri ve onların imajı Bibi Seşanba kültü gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. XX yüzyılda Tacikçe-Farsça üzerine Bibi Seşanba ilgili hikayeler yayınlandı. Versiyonlardan birine göre, Bibi Seşanba, Bahauddin Nakşibendi'nin (1318–1389) teyzesi idi. Gerçek isminin Musallamhon gibi olduğuna inanılıyor. Efsaneye göre, Buhara yakınlarındaki Hazreti Bahauddin Nakşibend'in mezarı yakınında, annesi Bibi Saida Arifa'nın gömüsüdür. Bu kültün onun adıyla da ilişkilendirilmiş olması mümkün. Ortaçağ resmi kaynaklarında Bibi Seşanba'dan bahsedildiğine rastlanmaz, bu kült meşrulaştırılmış ve din adamları tarafından

[160] Горшунова, 2007: s. 115
[161] Navoiy, A. Nasoim ul muhabbat / A. Navoiy // Mukammal asarlar tups) vardı. – 17 damar - Taşkent, 2001, s.491-495.
[162] Некрасова, 2001: s.59-60.

tanınmadığını söylüyor. Bibi Seşanba bazı bölgelerde, özellikle yerleşik halk arasında gizli olarak saygı görüyordu. Orta Zarafşan vadisinde "Bibi Seşanba" ritüeli kendine özgü lokal özelliklere sahipti. Örneğin, Semerkand'da, düğünden sonra genellikle ilk Salı günü, Bibi Seşanba ritueli, damadın evinde tutulur (2016'da Samarkand şehrinin bir sakini ile yapılan röportajdan). Annesi hariç gelin tarafından kadınlar geliyor. Yiyecek ve tatlı getirmeliler[163].

Bibi Seşanba'ya adanmış törenler, bu tür ritüelleri yerine getirme konusunda özel güçleri olan "bibihalfa", orta yaşlı bir kadın veya yaşlı bir kadın tarafından yönetilen bir kadın grup tarafından gerçekleştirilir. Bibihalfa, Bibi Seşanba'nın hayatı hakkında hikayeler okur, bunlara yorum yapar, kutsal Kuran'dan alıntılar yapar. Özellikle, Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'dan (r.a) bahsedilir. Bibi Seşanba töreni sırasında katılımcı sayısı sınırlı değil. Sadece erkeklerin, hamile kadınların da katılımı bu ritüellerde tamamen dışlanmıştır. Bibi Seşanba ayinin özellikleri nedeniyle, katılımcılarının sayısı en az yedi kadın, genellikle evli, dul, boşanmış kadınlar olur. Adet döngüsü sırasında, kadınlar etkinliğe katılmaya uygun değildir[164]. Etkinlik sırasında kadınlar çok çeşitli bilgiler paylaşılmaktadır. Bibi Seşanba'nın onuruna düzenlenen törenin Zarafşan Vadisi'nde ortak özellikleri var. Fergana Vadisi, vb. Semerkand bölgesinde, verilerimize göre, Bibi Seşanba'nın altında, yaşlı bir kadına okuma için birkaç ekmek, kuru üzüm, tuz, pamuk ve issyriqa verilir (dua okumak için). Yedi hafta sonra yaşlı kadın eve ve en az yedi kadın davet edilir.

Bibi Seşanba kültü daha popüler olan Aziz Bibi Muşkilkuşo (Farsça-Tacik dilinde zorlukların çözücüsü) kültüyle ilişkilendirildi. Genellikle fakirler ve yetimler bu törene davet edildi. Ritüele göre yedi evden yiyecek toplanır, özellikle pişmiş un yani unla yapılan yiyecekler olması gerekir. Pişmiş un yedi evden toplanan ritüel yiyecek. Bütün kadınlar masanın etrafında oturuyor ve bibihalfa dini bir kitap okuyor[165].

3.3.12. Türabek Hanım

"Seni karşılayan kadın, Türabek hatun idi". Bu sözleri duyunca utanmıştım ve geri dönmek istedim, ama o gitmişti. Ben onun görevlilerden birinin aracılığıyla ona

[163] www.academia.edu
[164] 2016 yılında Samarkand şehrinin bir sakini ile yapılan röportajdan
[165] Фатхи, yıl: 2013, s.14

selamlarımı ilettim ve onu tanıyamadığım için özür diledim. Cuma günü camiye ve medreseye gittim. Bu şehir, Sultan Özbek'in ve onun emiri Kutludumur hakimiyeti altındadır. Bu emir medreseleri ve diğer bitişik binaları inşa etti. Camii de onun dindar eş Turabek Hatun inşa etmiştir[166].

Özbek Han'ın Altın Ordusunun hükümdarının kızı olan ve Horezm Kutlug-Timur'daki Altınordu valisinin eşi Türabek-Hanım'ın (XIV yy) türbesi en zarif anıtı olarak kabul edilir. Türabek-Hanım güzeldi, kibardı, genç yaşta öldü ve Horezm halkı onun türbesini yansıyan bir aziz olduğunu düşündü. Türbesi çok iyi korunmamış, sırlı turkuaz renkli kubbesi yıkılmış, ancak kubbe iç kısmındaki korunmuş parçalardan bile (yıldızların ve çiçeklerin olduğu ince bir mozaik) bu kadının ne kadar popular ve değer olduğunu görebiliriz. İnşaat, Orta Asya mimarisinin tarihinde benzersiz yere sahiptir. Muhtemelen, türbesi Kutlug-Timurun hükümet çağında veya bir sure sonra, mimarlığın parlak gelişme döneminde yapılmıştır.

Bu gerçeği, 1330'ların Urgenç tanımında Türabek-hanımının hanakayı ve Necmeddîn-i Kübrânın hanakayı bahseden Ibn-Babtutı tarihsel kanıtlarıyla doğrulanmaktadır. Açıkçası, bu binaların her ikisi de katedral cami ve medrese ile birlikte gezginler için özellikle ilgi çekiciydi. Ibn-Batutı kayıtlarına dayanarak XIV yüzyılın otuzlu yıllarını türbenin inşaat tarihi olarak belirleyebiliriz:[167] Kadi'nin karısı Jija-aga Hatun, bana yüz dinar para gönderdi. Onun kız kardeşi Türabek Hanım Emir'in (Horezm) karısıdır. Bana samur bir kürk ve iyi bir at göndermiştir. Türabek hanım en iyi, en doğru ve en cömert kadındır (İbn Battutı 1368–1369)[168].

3.3.13. Muhammed Bahouddîn Şâh-I Hazretlerinin Yakınındaki Kadınlar

Bahouddin Muhammed Nakşibendi Buhari (1314-1389), Buhara'da Kasri Orifon köyünde ("ilahi gerçeği bilen kale") dünyaya gelmiştir. Şeyh'in annesi Bibi Arifa, Hz. Muhammed'in soyundan gelen "Seyid" türündendi. Şeyh Nakşibend'ın bu lakabı almasının nedeni babasının bir nakış ustası olmasıydı.

[166] Bu kısım İbn Battuta`nın "Orta Asya`da Seyahat" eserinden alıntı yapılarak yazılmıştır.
[167] https://silkadv.com/ru/node/5421
[168] https://silkadv.com/ru/node/5421

Efsaneye göre, Bahouddin Nakşibendi'nin doğumundan önce bile, Tasavvufun Yedi kutsal hocalarından biri olan Hoca Muhammed Boboi Samosy büyük bir adamın yakın zamanda doğacağını hissetti ve geleceğin şeyhinin eğitimini Yedi hocalarından Seyyid Amir Kulola'ya emanet etti. O, rüyasında kendisine gelen ve Şeyh Amir Kulol'un öğrencisi olmasını emreden Hoca Abdülhâlık Gucdüvânî Hazretleri'den manevi bir özveri almıştır. Danışmanları Boboi Samosy ve Amir Kulol'un rehberliğinde genç Bahouddin, öğretilerin gerçeklerini kavrar. Yedi yaşındayken Kur'an'ı tamamen ezberler.

Çalışmalarına yedi ay geçirdiği Arif Diggarani ile devam eder. Daha sonra, Yesevi Tarikatı'ndan Kosim Şeyh ve Halil-ata sûfîler ile birlikte on iki yıl geçirir. Kendi köyüne geri döndükten sonra sûfî okulunu kurar. Buhara`dan sadece üç kez ayırılmıştır: iki kez hac yapmak için ve üçüncü kez. Herat'ı ziyaret etmek için.

XV yüzyıldan itibaren. Nakşibendi tarikatı, dünyadaki en yaygın tasavvuf tarikatlarından biri haline gelmiştir. Timurlular zamanlarında tarikatının hem yöneticiler hem de geniş kitleler üzerinde büyük etkisi vardı. Bu kardeşliğin üyeleri seçkin Fars şairi Câmî ve büyük Özbek şairi Alişer Navoi idi.

Silsila, yani, arka arkaya oluşan zincir (ar. "silsila" kelimesi satır, sıra anlamına geliyor) Nakşibendi Tarikatının (öğretileri) Halife Ali ve Ebu Bekir'e kadar uzanır. Herhangi bir oluşum için bir zincirin varlığı gereklidir, çünkü bu öğretmenler hattındaki gerçek ifadelerden biridir. “Barakka” gerçek güç sayesinde ilahi lütuf ile iletilir.

Nakşibendiya, sessiz bir zikir inancına bağlı bir tarikattır. Sûfîlerinin bir araya getirdiği Nakşibendi zikrinin adı "Hatme-i Hacegan"dır. Tarikatın öğretisi, sekizi Hacegan Sûfî okulundan miras kalan ve üçü Nakşibendi'nin kendisi tarafından geliştirilen on bir ahlaki ve etik ilkeden oluşuyordu. Efsaneye göre, gençliğinde Bahouddin, altın nakışı ile ipek üretimi konusunda uzmanlaşmış bir dokumacıydı. İslam'ın ortaya çıkmasından önce, kompleksin yerinde “kırmızı gül” festivalinin birleştiği bir putperest tapınağın bulunduğuna inanılıyor.

Bahouddin Nakşibendi'nin anıt kompleksi beş yüzyıldan uzun bir süredir oluşturulmuş ve muhtemelen Buhara sakinleri arasında en çok saygı duyulanıdır. Burda kentin koruyucu azizi olan Şeyh Bahauddin Nakşibendi'nin türbesi bulunur.

Buhara tarihinde adı geçen birçok ünlü kişi buradaki geniş mezarlığa gömülmüşlerdir. XVI. yy topluluk nekropolü tören binası ile toplanan biçimleri

birleştirilmiştir. 1544'te Han Abdülaziz tarafından Nakşibendi'nin gömüldüğü yer mermer oymalı bir çit bulunan bir dahma olan bir toprak mahzeninde tasarlanmıştır. Bu atamadaki bilinen binaların en büyüğüdür ve (42.5m x 38m) en kısa bir mesafede hanaka yapılmıştır.

Kompleksin diğer cazibe merkezleri, Muzaffar Han'ın XVI. yy boyalı camileri ve Hakim Kuşbegi'nin yanı sıra pitoresk dört kemerli "sakkohona" (susuzluk giderici odası) vardır. Kuşbegi caminin cephesinin önünde bir minare ve küçük bir medrese vardır. Dahma'nın batısında, Buhara cetvellerinde mezarı olan büyük bir nekropol yer almaktadır. Özellikle ilgi çekici olan pitoresk kemerli sakkohona'dır. Doğu geleneğine göre, bir sakkohona küçük bir bina, duvarda bir niş veya hatta genellikle demir ızgaraya takılan bir musluk, çeşme veya sürahiyle birlikte bir çıkıntı olabilir. Yoldan geçenler sadece susuzluklarını gidermekle kalmıyor, aynı zamanda dindar arzuların yerine getirilmesini de talep ediyorlar, burada küçük bir hediye bırakıyorlar (bir arzunun yerine getirilmesinin garantisi olarak). Rezervuarın kıyısında, kuru bir ritüel dut ağacının gövdesi bulunmaktadır[169].

Modern tarihte ilk kez, türbe büyük Sûfî 'nin 675'inci yıldönümü onuruna 1993 yılında restore edilmiştir. İyileştirme çalışmaları on yıl sürdürüldü. Daha sonra, iki kutsal alanı yedi hektarlık bir bahçe ile birbirine bağlayan Nakşibendi annesi olan Bibi Seyidi Arifa'nın anıtı nedeniyle, kompleksin alanı genişletilmiştir. Birbirine yakın bu iki cismin kombinasyonu tesadüfi değildir. Hayatı boyunca Hazrati Nakşibendi, bir azizin mezarını onurlandırmak isteyen herkesin önce annesinin ve öğretmeninin mezarlarını ziyaret etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu nedenle, Nakşibendi sözleşmesini takiben hacılar ilk önce tam olarak Bibi Arifa'nın türbesine gelirler ve bu sadece kutsal kadına bir övgü değil, aynı zamanda ana kadının yüksek çileciliğine dokunma ihtiyacıdır. Etkileyici mimari yapıların maneviyatı, topluluğun sessizliği ve yalnızlığı, Tanrı'nın bilgisine ulaşma arzusuna neden olur[170].

Hazrati Bahouddin şöyle dedi: “Babamla ben brokar dokuma yapmakla meşgul olduk ve gençlerin geleneklerine göre ayrı bir odamız vardı. Bir gece en büyük Türk şeyhlerden biri Hakim Ata'yı rüyada gördüm. Bir dervişi korumam için beni görevlendirdi. Uyandıktan sonra, görüntüsü hafızamda saklanıyordu. Bir

[169] http://www.samarkandtour.com/attractions
[170] https://rus.ozodlik.org/a/27813909.html

büyükannem Saliha vardı, ona rüyamı anlattım. Dedi ki: "Türki şeyhlerden mutlu bir paya sahip oldunuz." Bu dervişle buluşmayı hayal etmeye başladım.

Efsaneye göre, Bahauddin Nakşibendi 17 yaşında evlenmeye zorlandı. Fakat ilk çocuğunun doğumundan sonra karısını karısı olarak görmedi ve boşanmadan kız kardeşiyle olduğu gibi yaşadı. Bu karar Tasavvuf düşüncelerinin etkisiyle, evliliğin kendisini Tanrı'ya adaması için gerekli olmadığına karar verildi[171].

[171] www.islamsng.com

SONUÇ

Bu çalışma, Ahmet Yesevi'nin yanı sıra o dönemin ünlü kutsal kadınları temelinde kadınların yeri ve rolü üzerine yazılmıştır. Türk İslam dünyasını asırlar boyu manevi yönden besleyen ve etkileyen birçok ilim adamı yetişmiştir. Bunlardan bazılarının etkisi yaşadığı devirle ve yaşadığı coğrafyayla sınırlı kalmış, bazılarının etkisi de asırlarca sürmüş ve tüm Türk İslam dünyasını etkileyebilme gücüne sahip olmuştur. İşte bu ilim ve düşünce adamlarının başında Ahmet Yesevî gelir. Bu, aşağıdaki sonuçlara yol açar: Kadının tasavvuftaki deneyimi, bir şekilde, onların İslam toplumundaki yeri hakkındaki İslami kavramlar bağlamına uygundur. Bu bağlamda, bir kadının hayatının genellikle sosyal faaliyet anlamına gelmesine karşın, bir kadının hayatının çoğunlukla ev ve aileye odaklandığı sonucuna varmayı mümkün kılan kadınların ümmetteki durumunu düşünmek gerekliydi. Kadınların ayrılığı, sosyal ve kültürel terimlerdeki rollerinin, erkeklerin rolü kadar belirgin olmadığı gerçeğine yol açmıştır. Sosyokültürel bir fenomen olarak tasavvuf istisna değildi. Kadınlar hakkındaki bilgilerin tasavvufi sûfî`nin manevi uygulamasının farklı tanımlarından çıkartarak tam anlamıyla toplanması gerekiyordu. Bu bağlamda, sûfî kadınların kendileri tarafından yazılan işler, kadınların dünya algısını ve kadınların sûfî deneyimini daha derine sokmaya ve sûfî erkek deneyiminden farkını ortaya koymaya yardımcı olan özel bir öneme sahiptir.

Tasavvuf tecrübesi, kadınlar dâhil etik bağlamın dışında kabul edilemez. Hem İslam hem de tasavvufta bu, ahlaki gelişim merkezidir ve dini gereklilikleri gözeterek sağlanır. Sürekli iç gözlemine ve arzularının kontrolüne ek olarak, sûfîlerin katı etiği, ruhun ahlaki bir temizliği ve Tanrı'ya yaklaşmanın bir yolu olarak hareket eden dünyevi cazibelerin tamamen reddedilmesine neden olmuştur.

Tasavvuf dünya görüşü, klasik İslam'ın geliştirdiği ahlaki gelişim sistemine dayanmakta, ancak içine yeni mistik unsurlar getirmekte ve böylece kendi etik teorisini yaratmaktadır. Başka bir deyişle, tasavvuf, insana özel bir gelişim ve ilahi bilgiyi gösterir. Bu yolun birçok yeri var, ama asıl amaç, Tanrı'ya tüm varlıklara nüfuz eden sevgi ile yaklaşmaktır.

Tasavvuf etiği, tasavvuf sevgisi kavramında geliştirilen "güzel" kavramıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Tasavvuf anlayışındaki sevgi, yalnızca seçkin birkaç ulaşılan insan ruhunun mükemmelliğinin en yüksek aşamasını temsil eder.

Pek çok “ılımlı” sûfîlerin böyle bir sevgi ifadesinin Tanrı için geçerli olmadığına inanmasına rağmen, aşk tutkusu tasavvuf şiirinin temelini oluşturmuştur.

Tanrı'dan sevgi anlamında ilk söz eden efsanevi kişiliği ile tarihte bilinen Rabia idi. O, tasavvufa geçtikten sonra sadece tasavvuf görüşlü erkeklerin saygısını kazanmakla kalmadı, aynı zamanda cinsiyetin Tanrı'ya giden yolda önemli olmadığını ispatlayabildi. Eşsiz mistik deneyimini yaratmış olan Rabia hem kadınlar hem de erkekler için izlenecek ideal bir azizin yansımasını oluşturmuştur.

Rabiayı örnek alacak olursak tasavvuf yolunu takip etmek isteyen bir kadının davranışlarını ve yaşam tarzını erkeklere benzetmesi, kadınsı özünü terk etmesi gerektiği not edilebilir. Bu, bir kadının doğası gereği zayıf, aşırı duygusal, engellerin üstesinden gelemediği ve zorluklara katlanamadığı anlamına gelir. Çok sayıda kadın aziz ve kadın müstehcen örneği bize bunun tersini göstermektedir. Sözde "erkek" nitelikleri, sûfî kadınların müslüman toplumun sosyal ve kültürel yaşamındaki ayrımcılığın üstesinden gelmesinde yardımcı olmuştur. Kadın tasavvufu, müslüman toplumun geleneksel sınırlamalarının üstesinden gelmiştir. Tasavvuf kadınları geleneksel müslüman yaşam biçimini değiştirmeye çalışmamış, ancak yaşamları ve uygulamaları ile müslüman toplumdaki kadınların algılarını değiştirerek sınırlarının çok ötesine geçmiştir.

Kadın tasavvuf tecrübesi üzerine inceleme yaptığımızda kadınların yalnızca tasavvuf üzerindeki değil, bir bütün olarak müslüman dünya görüşü üzerindeki etkisini görebiliriz. Kuşkusuz, herhangi bir mutasavvıfın hedefi cinsiyet gözetmeksizin Tanrı ile samimiyetin kazanılmasıdır. Bununla birlikte, böyle bir bağlantının kadınsı mistik tecrübesi daha etkileyici ve samimidir. Ev ve aile dışında aktif yaşamdan mahrum kalan kadınlar, içsel bir yolculuk yaparlar ve dış dünyanın dikkatlerini dağıtmasına izin vermeden Allah'ın inanılmaz derinliklerine ulaşırlar.

Bir kadının faaliyet alanı iyi tanımlanmış bir çevredir ve bu çevrenin merkezinde İlahi Sevgili vardır, onun yolundan sapmamasını sağlar. Aynı zamanda dış dünyanın inkar edilmesi üzerine yoğunlaşmak kadın sûfî deneyiminin aşırı etkisi üzerine inşa edilmiş ani aydınlanma ve aydınlatmaya yol açması anlamına gelir. Kadın Tasavvufi edebiyatı spontene gelişmiştir, bu yüzden kesin olarak ayarlanmış bir tarza sahip değildir, daha samimi kelime ve ibareleriyle dikkat çeker. Görüldüğü gibi, kadınların deneyimleri temel olarak metaforik tanımlamanın açıkça söylenmemiş bir mesajla şifrelenmiş olduğu şiirsel türden oluşmaktadır. Bu

yazımızda Karaşaş Ana, Gevher ana, Kambar ana, vb. benzer kadınlardan eserler toplanmış ve örnekler verilmiştir. Türk halkının bu değerli kadınları hakikat ve ahlak arayışındaki gelecek nesiller için bir örnek teşkil etmelidir.

FOTOĞRAFLAR

Türabek Hanım Türbesi

Bahouddin Nakşibendi'nin anıt kompleksi

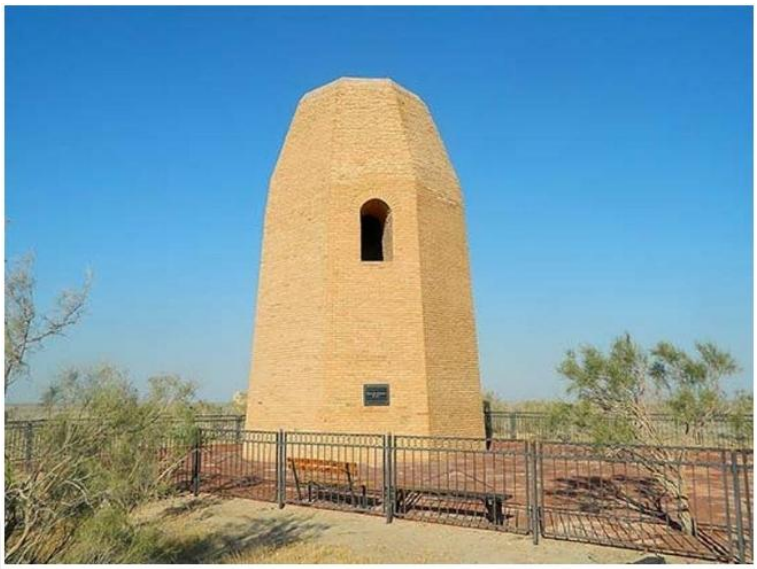
Bibi Hanım Camisi

Kız Bibi Hanakası

Begim Ana kulesi

Babadjı Hatun türbesi

Aisha Bibi Mozolesi

Gevher Ana’nın Türbesi

Arıstan Baba Türbesi

Rabia Sultan Türbesi

Domalak Ana Türbesi

Zangi Baba kompleksi

Hoca Ahmed Yesevi Türbesi

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Bice, Hayati (2016). Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi; Yayın No.: 33.

Cebecioglu, E (1196). "Hoca Ahmed Yesevî ve Tasavvuf Anlayışı", Ahmed-i Yesevî Hayatı-Eserleri-Fikirleri-Tesirleri. İstanbul.

Dere, N (2012). Hanım Sahabîler, İstanbul, Kayıhan Yayınları.

Hoca Ahmet Yesevi (2017). Divan-ı Hikmet. ed.: Mustafa Tatcı. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi; Yayın No:29.

Eraslan, K (2000). Ahmed-İ Yesevi. Divan-I Hikmet Seçmeler.

Gökalp, Z. (2014). Türkçülüğün Esasları. Ötükrn Neşriyat Yayınevi.

Rasulzade, M. E. (2011). Azerbaydzhanskiy poet Nizami [The Azerbaijanian Poet Nizami]. Baku, Teknur Publ.

Seleznev, A, İ. Belich. Sibirya İslamında Azizlerin Kültü

Silvers, L, Early Pious (2015). Mystic Sûfî Women / Cambridge Companion to Sufism. Cambridge University Press.

Smith, M. (2010). Rabi-a the Mystic and her Fellow-Saints in Islam. New-York: Cambridge University Press.

Sultanova, R. (2016). From Shamanism to Sufism, London.

Türer, O (1996). "Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Türk-islâm Tarihîndeki Yeri ve Tasavvufi Sahsiyeti". Ahmed-i Yesevî Hayatı-Eserleri-Fikirleri-Tesirleri. İstanbul.

Аттар, Ф. (2005). Тазкират ал-аулийа или Рассказы о святых. М., Сампо.

Горшунова, О. (2007). Женское Божество в Системе Религиозно-Мировоззренческих Представлений Народов Средней Азии, М.

Гянджеви, Н. (2013). Гумматова Концепция Божественной Любви в Поэме «Лейли и Меджнун». Проблемы Востоковедения.

Дьяков, Н.Н (2008). Мусульманский Магриб. Шерифы, тарикаты, марабуты в истории Северной Африки. (Средние века, новое время). СПб: Издательство Санкт-Петербургского Университета.

Кныш, А.Д. (2004). Мусульманский мистицизм. М. СПб: ДИЛЯ.

Некрасова, Е. (2001). Кыз-Биби. Ислам на территории бывшей Российской империи: Энциклопедический словарь. М., Восточная Литература.

Нурбахш, Дж. (1983). Женщины-суфии. Нью-Йорк, Издательство "Ханака Ниматуллахи".

Петрушевский, И.П. (2007). Ислам в Иране в VII – XV вв., Курс лекций. СПб: Издательство Санкт-Петербургского Университетата.

Хельмински, К.А. Женщины В Суфизме.

Чепелева, А.В. (2016). Женщины в Суфизме. Этический Аспект Философии Любви. С. Петербург.

Шайдуллина, Л.И (1978). Арабская Женщина И Современность (Эволюция Ислама И Женский Вопрос). М., Наука.

Шиммель, А (2012). Мир Исламского Мистицизма. М.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

Atmaca, A (2008). A.Yesevi'nin inanç ve düşünce dünyası. Sivas Yüksek Lisans, T.C. Cümhüriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Чепелева, А.В (2015). Особенности Мистического Опыта в Женских Суфийских Практиках. Контекст и Рефлексия: Философия О Мире и Человеке. № 6. с. 55-70.

Фатхи, Х. Смысл Женских Ритуалов Биби Мушкулькушод И Биби Сешанбе В Современной Центральной Азии. Марказий Осиёда Анъанавийлик Ва Замонавий Этномаданий Жараёнлар. 2-Қисм. «К.Шониёзов Ўқишлари» Туркумидаги Халқаро Анжуман Материаллари. Б.

Özköse, K (2006). "Ahmet Yesevî ve Dîvân-ı Hikmet". Tasavvuf İlmi ve Akademik Arastırmalar Dergisi, S. 16, s. 16.

Shaikh S (2009). "In search of al-Insan: Sufism, Islamic law and gender". Journal of the American Academy of Religion, Vol. 77, No. 4. p. 809.

3. Elektronik Kaynaklar

https://www.ayu.edu.tr/ahmetyesevi

https://silkadv.com/ru/node/1891

http://www.kp.kz/2462

http://ruh.kz/ru/geo/view/mavzolei_domalakana

http://www.lifeofpeople.info/themes/?theme=23.1.14.w

https://orexca.com/rus/people_uzbekistan6.shtml

https://rifat.livejournal.com/201153.html

http://lib.yu.edu.kz/culture/

http://www.dindersi.net/index.php/tarikatler/114-yesevilik

https://serhatengul.com/anadolu-turk-halilarinin-muhtesem-tarihi/

http://www.islamveihsan.com/islamda-kadin-haklari.html

http://www.ehlibeytalimleri.com/hz-fatima-nin-s-a-kisaca-hayati_d4036.html

https://www.blog.namazsitesi.com/hz-meryem.html

https://www.huzurdini.com/biyografi/hz-aise-hayati-kisa-m-614-676.html

https://silkadv.com/ru/node/1891

https://rifat.livejournal.com/201153.html

http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3363/

https://pandaland.kz/articles/semya/semejnyj-dosug/svyatye-mesta-daryashhie-schaste-materinstva

http://ru.nomad-kazakhstan.kz/2004.html

http://ruh.kz/ru/geo/view/mavzolei_babadzhahatun

https://meros.uz/ru/object/qiz-bibi

https://silkadv.com/ru/node/5421

http://www.samarkandtour.com/attractions

https://rus.ozodlik.org/a/27813909.html

https://www.huzurdini.com/biyografi/hz-amine-kimdir.html

4. TV programları

TRT AVAZ'da yayınlanan, "İlber Ortaylı İle Kadim Şehirler 3.Bölüm" de 6:50-7:30 dakikaları arasında İlber Ortaylı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Aigerim Serikpayeva
Doğum tarihi: 12.04.1992
Doğum yeri: Kazakistan, Petropavl
Medeni durumu: Bekar
Milliyeti: Kazakh
E-posta: s.aigera.92@rambler.ru

Eğitim Bilgileri

2010-2014 Eurasia National University, Lisans, Philology
2015-2016 Istanbul University Language Center, Türkçe
2016-2019 Kocaeli Üniversitesi, Yüksek lisans, Türk dili ve Edebiyatı

Staj

2013-2014 Öğretmenlik

İş tecrübesi

2014-2015 Kazakistanın Savunma Bakanlığı, tercüman (İngilizce, Rusça)
2017 – Diş Ticaret Şirketi – Ticaret temsilcisi

Dil Bilgileri

Kazakça - orta
Rusça – ileri
Türkçe – orta
İngilizce - orta